

Редакційна колегія:
КІРЄЄВ О.І. (голова),
БУРЯК С.В., БАЖАЛ Ю.М., ГАЙДАР Є.Т.,
ГАЛЬ В.М., ГАЛЬЧИНСЬКИЙ А.С., ГЕЄЦЬ В.М.,
ГРЕБЕНИК Н.І., ГРУШКО В.І., ДОМБРОВСЬКИ Марек,
ІЛАРІОНOV А.М., КРАВЕЦЬ В.М.,
КРОТОК В.Л., КРЮЧКОВА І.В.,
ЛАНДІНА Т.В., МАТВІЄНКО В.П.,
МЕЛЬНИЧУК М.О., МІЩЕНКО В.І.,
МОРОЗ А.М., ОСАДЕЦЬ С.С.,
ПАЛАМАРЧУК А.Б., ПАСІЧНИК В.В.,
ПАТРІАЦ Л.М., ПЕТРИК О.І.,
ПОДОЛЕВ І.В., РАЄВСЬКИЙ К.Є.,
РИЧАКІВСЬКА В.І., САВЛУК М.І., САВЧЕНКО А.С.,
СЕНИЩ П.М., СМОВЖЕНКО Т.С., ФЕДОСОВ В.М.,
ХОФФМАНН Лутц, ШЕВЦОВА О.Й.,
ШЛАПАК О.В., ШУМИЛО І.А.,
ЮЩЕНКО В.А., ЯРЕНЕНКО С.О.,
ЯЦЕНЮК А.П.

Номер підготовлено редакцією
періодичних видань НБУ

Головний редактор
ПАТРІАЦ Л.М.

Заступник головного редактора
КРОХМАЛЮК Д.І.

Відділ з випуску журналу "Вісник НБУ"
Начальник відділу **ПАПУША А.В.**

Заступник начальника відділу **ГАВРИЛЕНКО З.А.**

Редактор з питань бухгалтерського обліку,
розрахунків та інформаційно-програмного
забезпечення **КОМПАНІЄЦЬ С.О.**

Редактор з питань валютного регулювання
та міжнародних банківських зв'язків **БАКУН О.В.**

Редактор з питань економіки, законодавчого
забезпечення та комерційних банків
В'ЮНСКОВСЬКИЙ М.І.

Головний художник **КОЗИЦЬКА С.Г.**
Літературний редактор **КУХАРЧУК М.В.**

Дизайнери **ПЛАТОНОВА Н.Г., ХАРУК О.В.**

Коректори **СІЛЬВЕРСТОВА А.І., ГОРБАНЬ Н.В.,
ПОНУР Л.В.**

Оператор **ЛІТВИНОВА Н.В.**

Реклама і розповсюдження:
ГРЕБІШКОВ В.І., ФЕСЕНКО Н.М.

Фото **НЕГРЕБЕЦЬКОГО В.С., МІЛЕВСЬКОГО Л.А.**

Черговий редактор
ГАВРИЛЕНКО З.А.

Адреса редакції:

просп. Науки, 7, Київ-28, 03028, Україна
тел./факс: (044) 264-96-25
тел.: (044) 267-39-44
E-mail: litvinova@bank.gov.ua

Журнал зареєстровано Держкомвидавом України
09.06.1994 р., свідоцтво КВ № 691

Засновник і видавець:

Національний банк України.

Адреса: вул. Інститутська, 9, Київ-8, 01008, Україна
Журнал рекомендовано до друку

Вченого радио Київського національного
економічного університету

Публікації в журналі Вищою атестаційною комісією
України визнано фаховими

Видається у комплекті з додатком "Законодавчі
і нормативні акти з банківської діяльності"

Передплатний індекс 74132

Дизайн

Редакція періодичних видань НБУ

Надруковано з готового оригінал-макета
відділом видавничого обслуговування
Господарсько-експлуатаційного управління НБУ

Адреса друкарні:
просп. Науки, 9, Київ-28, 03028, Україна
Формат 60 × 90 / 8. Друк. офсетний.

Фіз. друк. арк. 9.0
Умовн. друк. арк. 9.0. Обл.-вид. арк. 10.2

Тираж 2000 прим.

При передруку матеріалів, опублікованих у журналі,
посилання на "Вісник Національного банку України"
обов'язкове. Редакція може публікувати матеріали в
порядку обговорення, не поділяючи думку автора.
Відповідальність за точність викладених фактів несе
автор, а за зміст рекламних матеріалів —
рекламодавець.

© Вісник Національного банку України, 2004

Вісник Національного банку України

4/2004

Щомісячний науково-практичний журнал
Національного банку України

Видається з березня 1995 року

№ 4 (98) • Квітень 2004

Підписано до друку 26.03.2004 р.

Ми пропонуємо комплексні рішення в галузі інформаційних технологій. Вони включають консультації з вибору устаткування, а також повний комплекс робіт з установки, наладки, запуску, сервісного і післягарантійного обслуговування

ЛАНІТ-Ів Сом сьогодні — це стабільна компанія, в якій працують кваліфіковані фахівці. Нам під силу завдання будь-якої складності.

Мистецтво ефективного управління

www.lanit-iv.com

Ми вирішуємо багато нагальних проблем...

- ◆ ...інсталяція банківських терміналів Diebold
- ◆ ...впровадження систем відеоспостереження для банкоматів
- ◆ ...здійснення сервісного обслуговування ATM на всій території України
- ◆ ...усунення несправності банкоматів протягом 48 годин
- ◆ ...реалізація інформаційно-аналітичних систем з ефективного управління бізнесом і взаємостосунками з клієнтами
- ◆ ...розробка проектів у сфері системної інтеграції
- ◆ ...поставка комп'ютерного обладнання і програмного забезпечення
- ◆ ...розробка телекомуникаційних рішень
- ◆ ...впровадження програмних продуктів відомих виробників
- ◆ ...інформаційна безпека
- ◆ ...реалізація обладнання для швидкісного друку
- ◆ ... побудова різноманітних інженерних систем
- ◆ ...проектування, впровадження й обслуговування структурованих кабельних мереж

І вам зовсім не обов'язково розуміти, як усе це влаштовано. Головне — знати, що все це успішно працює у наших клієнтів. І так само працюватиме у вас.

Ми живемо у добу інтенсивного розвитку технологій. Тому не варто нехтувати інноваціями. Адже вони економлять ваші гроші.

ЗМІСТ

БАНКИ УКРАЇНИ

Р.Грищенко Структуризація та консолідація банківського сектору України.....	4
Олександр Дубілет — “Фінансист року”	8
Д.Гладких, І.Корнійчук Механізм здійснення казначейських операцій	30
О.Пернарівський Аналіз, оцінка та способи зниження банківських ризиків.....	44
Ю.Потійко Теорія і практика управління різними видами ризиків у комерційних банках.....	58
Г.Єрмоленко, І.Журба Практичні аспекти застосування комплексу маркетингових комунікацій у банківській діяльності.....	62
Основні показники діяльності банків України на 1 березня 2004 року	9
Зміни і доповнення до Державного реєстру банків, внесені за період із 1 лютого по 1 березня 2004 р., а також зміни і доповнення до переліку операцій, на здійснення яких банки отримали банківську ліцензію та письмовий дозвіл Національного банку України на здійснення операцій, внесені за період із 1 лютого по 1 березня 2004 р.	66
Банки, вилучені з Державного реєстру банків у лютому 2004 р.....	68

ВАЛЮТНИЙ РИНОК

С.Михайличенко Механізм курсоутворення та деякі аспекти його застосування до гривні	10
Офіційний курс гривні щодо іноземних валют, який встановлюється Національним банком України один раз на місяць (за лютий 2004 року).....	63
Офіційний курс гривні щодо іноземних валют, який встановлюється Національним банком України щоденно (за лютий 2004 року)	64

БАНКИ, ПРАВО, КОНСУЛЬТАЦІЇ

В.Різник Правова природа нормативно-правових актів НБУ	20
---	----

ЕКОНОМІЧНА ОСВІТА

В.Міщенко За студентськими партами — державні службовці	22
--	----

БЕЗГОТІВКОВІ РОЗРАХУНКИ

В.Харченко Підсумки діяльності банків України на ринку платіжних карток у 2003 році	24
--	----

П.Решетніков Досвід використання інформаційних технологій у банківській справі	40
---	----

ФІНАНСОВИЙ РИНОК

Н.Слав'янська, Л.Барабан Оподаткування операцій фінансового лізингу	36
--	----

С.Онишко Деякі проблеми кредитного забезпечення потреб економіки інноваційного типу: досвід України	50
---	----

Основні монетарні параметри грошово-кредитного ринку України у лютому 2004 року	69
---	----

СВІТОВА ЕКОНОМІКА

Р.Кульчицька Розвиток банківської системи Канади	54
---	----

МІЖДЕРЖАВНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

О.Бакун АУБ посилює потенціал Комітету Верховної Ради України з питань євроінтеграції.....	39
---	----

НОВИНИ, ФАКТИ, КОМЕНТАРІ

Калейдоскоп подій	61
-------------------------	----

ФОНДОВИЙ РИНОК

Ринок державних цінних паперів України у лютому 2004 року.....	70
--	----

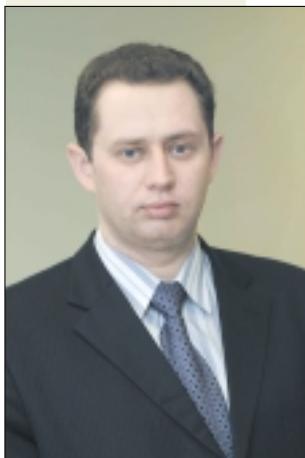
НУМІЗМАТИКА І БОНИСТИКА

Затверджено графічний знак гривні.....	29
--	----

Про введення в обіг ювілейної монети “Серж Лифар”	49
---	----

Про введення в обіг пам'ятної монети “Чемпіонат світу з футболу. 2006”	49
--	----

АНОТАЦІЇ

**Руслан
Гриченко**

Радник Голови Національного
банку України.
Кандидат економічних наук

**Стрімке зростання
банківської системи потребує поглиблена аналізу шляхів консолідації
банківського сектору та оптимізації його структури відповідно до сучасного стану економічного розвитку країни.**

Досліджуючи кількисну структуру банківських установ в економічно розвинутих країнах, автор робить висновок про те, що збільшення чисельності банків в Україні, швидше за все, повинно відбуватися передусім за рахунок розширення сектору невеликих спеціалізованих банків.

За умови розробки та впровадження спеціальних умов для фінансових інститутів такого типу можна створити невеликі банківські установи, котрі спеціалізуватимуться на кредитуванні промислового чи інших секторів економіки. При цьому не будуть створюватися ризики ні для банківської системи, ні для населення.

Думка науковця /

Структуризація та консолідація банківського сектору України

Розвиток банківської системи нашої держави був стрімким. До проголошення незалежності в Україні налічувалося лише п'ять державних банків. Проте на кінець 1991 року в країні було створено вже 76 банківських установ, а сплачений ними статутний фонд становив у гривневому еквіваленті 500 тис. грн. Пікового значення кількість банків сягнула у 1995 році — 230, при цьому сплачений банками статутний фонд дорівнював у гривневому еквіваленті 541 млн. грн. На початок 2004 року в Україні налічувалося 179 банків, а сплачений ними статутний капітал сягав 8.2 млрд. грн.

Питання консолідації та оптимізації структури банківської системи завжди привертали увагу економістів, котрі досліджують банківські системи різних країн [1, 2, 4, 6]. Утім, банківська система України залишалася поза їх увагою. Велику увагу цьому питанню було приділено на VI Всеукраїнській науково-практичній конференції “Проблеми та перспективи розвитку банківської системи України” [7]. Для нашої держави дослідження зазначененої теми є велими актуальним, оскільки стрімке зростання банківської системи, необхідність впровадження ефективного механізму банківського нагляду потребують поглиблена аналізу питання щодо необхідності та шляхів консолідації банківського сектору й оптимізації його структури відповідно до сучасного стану економічного розвитку країни.

АНАЛІЗ СВІТОВОГО ДОСВІДУ

У світовій практиці існують такі основні, найтипівіші види банківських установ:

- ◆ універсальні комерційні банки;
- ◆ ощадні банки;
- ◆ кооперативні банки;
- ◆ іпотечні банки;
- ◆ клірингові банки;
- ◆ поштові банки;
- ◆ комунальні банки;
- ◆ електронні (Інтернет) банки.

Цей перелік можна продовжувати,

оскільки в деяких країнах, наприклад у Великобританії, функціонують ще й інші специфічні банківські установи.

За масштабами діяльності банки можна поділити на:

- транснаціональні, діяльність яких поширюється на декілька країн;
- національні, діяльність яких обмежена однією країною;
- регіональні, діяльність яких обмежена адміністративною одиницею країни.

Звичайно, співвідношення кількості банківських установ та чисельності населення в різних країнах різне (див. таблицю 1).

Зауважимо, що таблицю 1 складено на основі інформації про кількість банків без урахування філій та відділень. Для ретельнішого аналізу структури банківського сектору слід, звичайно, враховувати й інші дані.

Банківські системи, в яких центральний банк регулює діяльність комерційних банків, називають дворівневими. Однак другий рівень має власну багаторівневу структуру, аналіз якої дає уявлення про дійсний ступінь банківського “проникнення” у країні. Ця структура має такі рівні:

- банки — юридичні особи;
- філії (балансові);
- відділення (безбалансові);
- банкомати самообслуговування, здатні приймати готівку та здійснювати оплату рахунків і перекази;
- банкомати з функцією виплати готівки та платіжні термінали в торгово-вельйі мережі.

Кількість пунктів банківського обслуговування клієнтів кожного з названих вище рівнів має свій вплив на структуру банківського сектору. Так, у деяких країнах численні банкомати з функцією приймання готівки практично замінили мережу банківських відділень. На цей процес впливають як територіальні особливості регіону (щільність населення, транспортні умови тощо), так і вартість робочої сили порівняно з вартістю обслуговування банківського обладнання. Скажімо, в Україні через низьку

Країна	Населення, тис. чоловік	Кількість банків	Кількість банків на 100 тис. чоловік
Люксембург	412	210	51
Ірландія	3 500	1 040	29.7
Італія	57 180	876	15.3
Австрія	8 188	906	11.1
Канада	30 000	2 350	7.8
Фінляндія	5 116	361	7.1
Норвегія	4 300	216	5.0
Німеччина	80 000	4 000	5.0
Японія	127 000	6 200	4.9
Швейцарія	7 801	375	4.8
Франція	60 180	2 200	3.6
США	263 034	8 620	3.3
Португалія	9 920	219	2.2
Нідерланди	15 493	169	1.1
Росія	144 000	1 349	0.9
Бельгія	10 143	89	0.9
Великобританія	58 258	492	0.8
Іспанія	57 333	387	0.7
Болгарія	8 402	46	0.5
Чехія	12 000	53	0.4
Україна	48 055	161	0.3
Данія	81 817	201	0.2
Бразилія	155 000	217	0.1
Туреччина	68 000	68	0.1
Єгипет	74 700	67	0.1

¹ У показниках можливі відхилення, оскільки деякі з них взяті за різними країнами в різний час у проміжок між 1996 — 2003 роками.

Джерела: Мовсесян А., Либман А. Мировой опыт реорганизации банковских систем // Банковское дело в Москве. — 2002. — № 2; Масленников В.В. Зарубежные финансовые системы: Научное издание. — Москва: ТД “Элит-2000”, 2001; Офіційний веб-сайт Національного банку України.

вартість робочої сили поки що економічно невигідно обслуговувати високотехнологічне банківське обладнання.

Зазначимо, що на кількість банківських установ та їх структуру істотно впливає банківське законодавство. Йдеться, зокрема, про вимоги щодо мінімального статутного капіталу та участі в системі гарантування вкладів, інші бар’єри, які ускладнюють вихід на банківський ринок країни, а також ліберальність ставлення до іноземних банківських установ та їх філій. Тому в деяких країнах, наприклад у Швейцарії, та в офшорних зонах виникають такі перекоси, коли існує велика кількість банківських установ, але вони фактично працюють не на внутрішньому ринку країни, а лише на зовнішньому. Це явище отримало назву “регулятивного арбітражу”, а полягає воно в тому, що капітал та інвестиції перетікають зі сфери, де існує жорстке регулювання, до ліберальнішої чи менш врегульованої сфери.

Отже, можемо зробити висновок, що кількість банківських установ фактично є результатом впливу на банківську систему таких чинників (хоча й не

обмежується ними):

- специфіка банківського законодавства;
- демографічний фактор (щільність населення);
- вартість робочої сили.

Вплив цих чинників, наприклад, в Україні характеризується тим, що банки надають перевагу не відкриттю балансових філій, а збільшенню кількості безбалансових відділень — найдешевших пунктів із наданням банків-

ських послуг.

Щоб визначити потребу економіки в різноманітних формах кредитних установ, проаналізуємо, приміром, структуру банківської системи Австрії (див. таблицю 2).

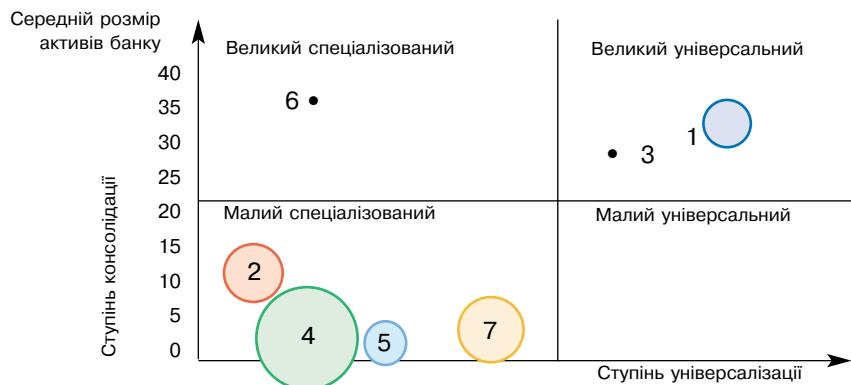
Як бачимо, перше місце за кількістю і третє — за розміром активів посідають сільські кредитні коопераціви, що свідчить про особливу потребу економіки країни у специфічному банківському кредитуванні цього сектору економіки. Специфіка діяльності таких установ полягає у тому, що вони надають у весь спектр банківських послуг, але кредитують лише учасників кооперації. Відповідну специфіку мають і промислові кооперації.

Використовуючи наведені дані, проаналізуємо середню суму активів австрійських банків різних груп відповідно до ступеня їх спеціалізації (див. схему 1).

Аналізуючи подану у схемі 1 матрицю, доходимо висновку, що найбільшими активами банківської системи володіють великі універсальні (35% від загальних активів банківської системи) та малі спеціалізовані банки (62%). Таким чином, можна стверджувати, що поряд з універсалізацією банківських установ спостерігається також тенденція до їх спеціалізації, коли, наприклад, кошти від населення збираються через спеціалізовані (ощадні) банки, а розміщаються — через спеціалізовані (промислові, сільські та інші кредитні) установи. Такий розподіл має свої позитивні аспекти. Будь-яка діяльність, чи то збирання коштів, чи їх розміщення (кредитування), потребує певної спеціалізації. Для акумулювання коштів необхідна розгалужена мережа філій та відділень, а для кредитування — вузькоспеціалізовані знання у тій галузі, яка кредитується. Тому така історична спеціалізація установ має своє економічне підґрунтя.

Види банківських установ	Кількість установ	у відсотках	Активи	
			у млрд. доларів	у відсотках
Акціонерні та приватні банки	54	5	1 324	29
Ощадні банки	92	8	1 406	31
Сільські кредитні кооперації	769	70	866	19
Спеціалізовані банки	90	8	355	8
Земельні іпотечні банки	9	1	260	6
Промислові кредитні кооперації	84	8	191	4
Будівельні кредитні товариства	4	0.4	158	3
Усього	1 102	100	4 560	100

Джерела: Масленников В.В. Зарубежные финансовые системы: Научное издание. — Москва: ТД “Элит-2000”, 2001, с. 112—113; Офіційний веб-сайт центрального банку Австрії “Oesterreichische Nationalbank”.

Схема 1. Активи австрійських банків різних груп відповідно до ступеня їх спеціалізації

Переконливими порівняльними даними щодо консолідації банківського сектору в різних країнах є показники питомої ваги найбільших банків країни в активах банківської системи (див. таблицю 3).

Наведені цифри свідчать, що в Україні питома вага п'яти найбільших банків у активах банківської системи більша, ніж відповідний показник у США, Японії, та суттєво не відрізняється від цього показника у Польщі (тобто країн, банківські системи яких вважаються досить розвинутими).

Таким чином, проблема банківської системи України не лише у відсутності банків, спроможних кредитувати великі промислові проекти, а швидше в тому, що належно не врегульована діяльність більш спеціалізованих банківських установ.

ПРОБЛЕМИ ОПТИМІЗАЦІЇ СТРУКТУРИ БАНКІВ

Розглянемо позитивні й негативні аспекти процесів консолідації або деконсолідації та спеціалізації чи універсалізації банків.

Консолідація

Концепція розподілу фінансових інститутів на банківські та інвестиційні або будь-які інші спеціалізовані установи має своїх критиків. Існує позиція, що “розподіл фінансових інститутів на банківські та інвестиційні є протиприродним, оскільки з метою диверсифікації та отримання додаткового прибутку банки намагаються здійснювати операції з цінними паперами, а інвестиційні установи так чи інакше пропонують банківські послуги” [6, с. 41]. Підтри-

мують це та фактичні результати, що банківськими установами, а одним із шляхів підвищення конкурентоспроможності є консолідація та об'єднання різних фінансових бізнесів.

У деяких дослідженнях [1] зазначається, що консолідація банківського сектору має відбуватися швидше шляхом злиття, аніж поглинання. Це зумовлюється низкою факторів:

1. Значне переплетення інтересів (часток участі, кредитів та інвестицій) акціонерів і самого банку, яке перешкоджає поглинанням.

2. Істотна залежність кредитних установ від відносин із клієнтами та персоналом.

3. Поглинання потребує більших порівняно зі злиттям витрат власного капіталу.

4. При злитті збільшується прибуток унаслідок підвищення котирувань чи зростання дивідендів.

У Німеччині свого часу спостерігалася тенденція до укрупнення коопераційних банків шляхом злиття. Так, у період із 1980 по 1990 роки їх кількість скоротилася на 40% [6, с. 144]. Це пояснювалося необхідністю впровадження сучасних технологій, вартість яких була зависокою для малих банків.

Банківська система України не має таких перешкод щодо консолідації банківського сектору, які існують в інших країнах. Скажімо, у Франції процеси злиття та поглинання серйозно гальмують закони про зайнятість, якими заборонено проводити необхідне для зниження витрат банків скорочення чисельності робочих місць. Тому тут превалює практика укладення коопераційних угод (угод про співробітництво) стосовно надання спільних послуг, створення спільних підприємств тощо [6, с. 138—139].

Таблиця 3. Питома вага п'яти найбільших банків у активах банківської системи

Країна	У відсотках	Країна	У відсотках
Ізраїль	87	Бразилія	52
ПАР	81	Північна Корея	50
КНР (без Гонконгу)	70	Чилі	47
Австралія	69	Польща	43
Мексика	68	Індія	42
Перу	67	Росія	42
Чехія	66	Малайзія	40
Саудівська Аравія	66	Україна	39
Тайланд	62	Сінгапур	39
Філіппіни	60	Аргентина	38
Угорщина	57	США	35
Венесуела	56	Гонконг	29
Колумбія	53	Японія	22

Джерела: Мовсесян А., Либман А. Мировой опыт реорганизации банковских систем // Банковское дело в Москве. — 2002. — № 2; Офіційний веб-сайт Національного банку України.

Деконсолідація

У деяких країнах вимоги щодо капіталу кредитних установ ліберальніші, ніж в Україні. При цьому дані вимоги є цілком виваженими у плані ризиків, яких може зазнати банківська установа. Банківським законодавством Франції визначено ряд вимог щодо мінімального рівня капіталу різних видів кредитних установ. Якщо центральний офіс кредитної установи знаходиться у Франції, вони повинні мати сплачений капітал у розмірі:

1) 5 млн. євро для банків, взаємних фондів та кооперативних банків, ощадних установ, муніципальних банків;

2) 2.2 млн. євро для муніципальних банків, які згідно зі статутом не мають права збирати кошти населення та обмежені в кредитуванні лише під заставу матеріальних цінностей;

3) 1.1 млн. євро для муніципальних банків, які обмежують свою діяльність кредитуванням під матеріальну заставу, та для фінансових компаній, чия діяльність обмежена управлінням портфелями цінних паперів від імені клієнта [3, с. 18].

При застосуванні досвіду європейського банківського законодавства до України варто було б розробити низку спеціальних вимог.

Враховуючи загальний стан виробництва в багатьох галузях народного господарства України, великі промислові підприємства прагнуть створювати банківські установи для фінансування власних проектів. Зауважимо, що такі проекти можуть кредитуватися лише за рахунок коштів підприємств, залучених до цього бізнесу. Тобто кредитні ризики не лягатимуть на плечі населення, а стосуватимуться лише групи зазначених підприємств. Таким чином, розробивши відповідні знижені вимоги щодо статутного капіталу для установ, які не залучають коштів фізичних осіб та не здійснюють опера-

цій із цінними паперами чи кредитування під їх заставу, можна отримати низку фінансових інститутів, які спеціалізуватимуться на кредитуванні промислового чи іншого сектору економіки, не створюючи ризиків ні для банківської системи, ні для населення. Для таких фінансових установ можуть бути встановлені й інші обмеження, наприклад, підвищений норматив адекватності капіталу, ліміт на отримання міжбанківських коштів тощо.

Універсалізація

Вища стабільність універсальних банків пояснюється тим, що вони завдяки великому асортименту послуг можуть уникати продажу тих чи інших активів у несприятливий для них час, тобто коли ціна на них тимчасово знижена [6, с. 140]. Крім того, внаслідок вищої диверсифікації активів, залучених коштів та надходжень вони менше вражаються ринковими ризиками.

Спеціалізація

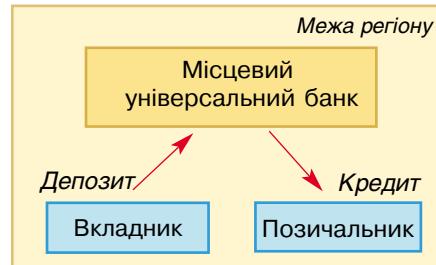
Спеціалізація має, на перший погляд, негативні риси, оскільки спеціалізованим установам важче хеджувати власні ризики внаслідок вузького спектра здійснюваних ними операцій та низької диверсифікації.

Однак, з іншого боку, чим вужча спеціалізація, тим менше витрат несе банк на одну операцію, тобто спеціалізовані банки у своїй сфері можуть бути ефективнішими, ніж універсальні.

Для прийняття рішення щодо структуризації банківського сектору необхідно також визначити, яка схема — централізованого чи локального — розподілу ресурсів буде адекватною для конкретного регіону країни.

За схемою 2 ресурси залучаються через установи спеціалізованого ощадного банку, а розміщуються через спеціалізовані на кредитних операціях банків. При цьому кошти можуть

Схема 3. Приклад локальної схеми кредитування

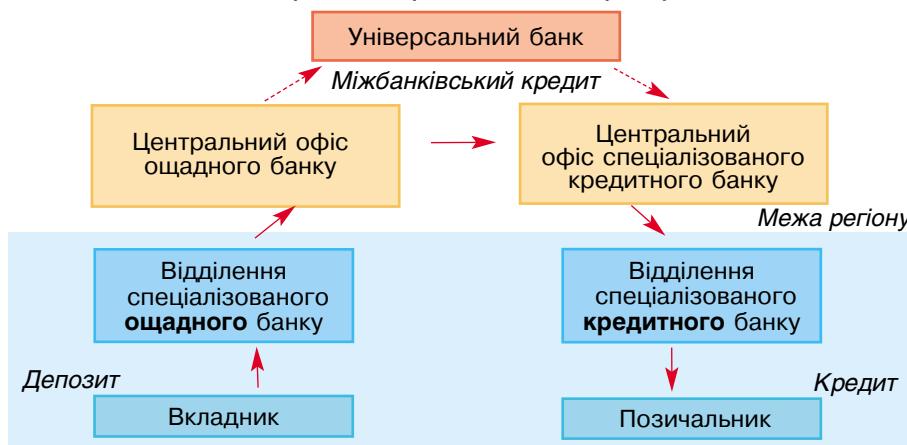
пройти як безпосередньо між двома цими банками, так і через третю установу (див. позначення пунктиром).

За схемою 3 місцевий універсальний банк здійснює операції і залучення, і розміщення коштів.

Щоб з'ясувати, яка зі схем є оптимальною для даного регіону, можна зробити розрахунки стосовно достатності в ньому коштів вкладників та підприємств-позичальників. У деяких регіонах України можлива диспропорція між сумами, які можна отримати у вигляді депозитів, і попитом на кредитні ресурси. У такому разі існування місцевого універсального банку в цьому регіоні може бути економічно не вправданим, оскільки доходи від обслуговування не покриватимуть витрат на його функціонування. За часів СРСР, як відомо, в деяких регіонах діяли лише відділення Ощадного банку та одного зі спеціалізованих кредитних банків — Промислово-інвестиційного чи Агропромислового. Така структура була економічно вправданою, тобто розміри відділення того чи іншого банку відповідали обсягам відповідних операцій у регіоні, і не існувало додаткових витрат, які виникають при необхідності утримання місцевого універсального банку.

Сучасна структура банківської системи України частково підтверджує деякі наші припущення. Ідея, зокрема, про те, що універсальні банки, якими є практично всі (за незначним винятком) українські банки, можуть ефективно функціонувати лише в тих регіонах, де існує достатній та збалансований обсяг пропозицій та попиту на кошти. Так, центральні офіси практично 50% банків розташовані у місті Києві, а в десяти обласних центрах узагалі немає банків — юридичних осіб. Аналізуючи цей факт, можна погодитися із твердженням Я.В.Грудзевича, висловленим на VI Всеукраїнській науково-практичній конференції “Проблеми та перспективи розвитку банківської системи України”, що “територіальна нерівномірність розміщення банків може істотно впливати

Схема 2. Приклад централізованої схеми кредитування

на економічний розвиток регіонів. Мало того, відсутність або недостатня кількість у регіоні юридично самостійних банків може спричинитися до його депресивності” [7, с. 40]. За наведеними Я.В.Грудзевичем на конференції статистичними даними, “кожний юридично самостійний банк уклав в економіку області (Львівської — Авт.) у середньому 121 млн. гривень, тоді як філія іногороднього банку — всього 32 млн. гривень” [7, с. 40].

Отож перед Національним банком України повинно постати завдання щодо створення такої структури банківської системи України, яка б забезпечувала потреби у достатньому фінансуванні як загальнодержавних, так і регіональних проектів та бізнесів.

ВІСНОВОК

Фактори банківської консолідації:

- інтеграція світового фінансового простору, що загострює конкуренцію між банками та іншими учасниками ринку фінансових послуг;
- необхідність використання сучас-

них технологій, які недоступні за своєю ціною малим банкам.

Фактори банківської універсалізації:

- зниження ризиків шляхом диверсифікації активів, джерел фінансування та надходжень.

Фактори банківської спеціалізації:

- зниження витрат на виконання однієї спеціалізованої операції;
- використання спеціалізованих знань у галузі, яка кредитується.

Аналізуючи кількісну структуру банківських установ в економічно розвинутих країнах, доходимо висновку, що хоча чисельність банківських установ в Україні й невелика, однак її збільшення, швидше за все, повинно відбуватися насамперед за рахунок збільшення сектору невеликих спеціалізованих банків. Для цього необхідно подбати про відповідне законодавче підґрунтя, яке б забезпечило безризикову для населення та банківської системи діяльність цих установ за відповідно знижених вимог до їх мінімального капіталу порівняно з вимогами до капіталу універсальних банків.

Література

1. Масленников В.В. *Зарубежные финансовые системы: Научное издание.* — Москва: ТД “Элит-2000”, 2001. — 392 с.
2. Мовсесян А., Либман А. *Мировой опыт реорганизации банковских систем // Банковское дело в Москве.* — 2002. — № 2. — С. 14—18.
3. *Selected French Banking and Financial Regulation.* — Bank de France, 2001.
4. *Financial Stability Report.* — Vienna: Oesterreichische Nationalbank, 2003.
5. Матук Ж. *Финансовые системы Франции и других стран / Пер. с франц.* — В 2-х т. — М.: АО “Финстат-информ”, 1994. — Т. 1 / Кн. 2. — 365 с.
6. Щербакова Г.Н. *Банковские системы развитых стран.* — М.: Экзамен, 2001. — 224 с.
7. Патрікац Л., Крохмалюк Д. *Проблеми та перспективи розвитку банківської системи України // Вісник Національного банку України.* — 2004. — №1. — С. 38—43.

Вітаємо!

Олександр Дубілет — “Фінансист року”

Олександр Дубілет — “Фінансист року — 2003”.

У номінації “Фінансист року” володарем титulu “Людина року — 2003” визнано голову правління КБ “Приватбанк” **Олександра Дубілета** (м. Дніпропетровськ).

Лауреатами в цій номінації стали також голова правління АКБ “Південний” **Вадим Мороховський** (м. Одеса) та голова правління АКБ “Укрсоцбанк” **Борис Тимонькін** (м. Київ).

13 березня 2004 року в Національному палаці “Україна” відбулася урочиста церемонія вшанування переможців і лауреатів восьмої загальнонаціональної програми “Людина року — 2003”. Серед них — відомі політики, вчені, фінансисти, менеджери, підприємці, митці, спортсмени.

Голова правління АКБ “Південний” Вадим Мороховський.

Голова правління АКБ “Укрсоцбанк” Борис Тимонькін.

Приєднуючись до численних привітань, зичимо переможцеві та лауреатам програми нових успіхів, процвітання, великого людського щастя!

Фото Владислава Негребецького.

Основні показники діяльності банків України на 1 березня 2004 року

№ п/п	Назва показника	01.01. 2001 р.	01.01. 2002 р.	01.01. 2003 р.	01.01. 2004 р.	01.03. 2004 р.
1	Кількість зареєстрованих банків	195	189	182	179	178
2	Вилучено з Державного реєстру банків (із початку року)	9	9	12	8	1
3	Кількість банків, що перебувають у стадії ліквідації	38	35	24	20	19
4	Кількість діючих банків	153	152	157	158	158
4.1	<i>Із них: з іноземним капіталом</i>	22	21	20	19	19
4.1.1	<i>У тому числі з 100-відсотковим іноземним капіталом</i>	7	6	7	7	7
5	Частка іноземного капіталу в статутному капіталі банків, %	13.3	12.5	13.7	11.3	11.1
Активи, млн. грн.						
1	Загальні активи (не скориговані на резерви за активними операціями)	39 866	50 785	67 774	105 539	107 610
1.1	Чисті активи (скориговані на резерви за активними операціями)	37 129	47 591	63 896	100 234	102 147
2	Високоліквідні активи	8 270	7 744	9 043	16 043	15 534
3	Кредитний портфель	23 637	32 097	46 736	73 442	75 462
3.1	<i>У тому числі:</i> <i>кредити, надані суб'єктам господарювання;</i>	18 216	26 564	38 189	57 957	59 337
3.2	<i>кредити, надані фізичним особам</i>	941	1 373	3 255	8 879	9 118
4	Довгострокові кредити	3 309	5 683	10 690	28 136	29 837
4.1	<i>У тому числі довгострокові кредити, надані суб'єктам господарювання</i>	2 761	5 125	9 698	23 239	24 500
5	Проблемні кредити (прострочені та сумнівні)	2 679	1 863	2 113	2 500	2 626
6	Вкладення в цінні папери	2 175	4 390	4 402	6 534	6 290
7	Резерви за активними операціями банків	2 737	3 194	3 905	5 355	5 515
	<i>Відсоток виконання формування резерву</i>	61.5	85.4	93.3	98.2	...
7.1	<i>У тому числі резерв на відшкодування можливих втрат за кредитними операціями</i>	2 336	2 963	3 575	4 631	4 751
Пасиви, млн. грн.						
1	Пасиви, всього	37 129	47 591	63 896	100 234	102 147
2	Балансовий капітал	6 507	7 915	9 983	12 882	13 460
2.1	<i>У тому числі статутний капітал</i>	3 671	4 573	5 998	8 116	8 250
3	Зобов'язання банків	30 622	39 676	53 913	87 352	88 687
3.1	<i>У тому числі кошти суб'єктів господарювання</i>	13 071	15 653	19 703	27 987	27 803
3.1.1	<i>із них строкові кошти суб'єктів господарювання</i>	2 867	4 698	6 161	10 391	10 401
3.2	<i>Вклади фізичних осіб;</i>	6 649	11 165	19 092	32 113	34 601
3.2.1	<i>із них строкові вклади фізичних осіб</i>	4 569	8 060	14 128	24 861	27 066
Довідково						
1	Регулятивний капітал, млн. грн.	5 148	8 025	10 099	13 274	14 005
2	Адекватність регулятивного капіталу (Н2)	15.53	20.69	18.01	15.11	15.39
3	Доходи, млн. грн.	7 446	8 583	10 470	13 949	2 589
4	Витрати, млн. грн.	7 476	8 051	9 785	13 122	2 353
5	Результат діяльності, млн. грн.	-30	532	685	827	236
6	Рентабельність активів, %	-0.09	1.27	1.27	1.04	1.42
7	Рентабельність капіталу, %	-0.45	7.50	7.97	7.61	5.41
8	Чиста процентна маржа, %	6.31	6.94	6.00	5.78	4.95

Матеріал надано управлінням аналізу звітності та оперативного моніторингу департаменту методології та планування банківського нагляду НБУ.

**Сергій
Михайличенко**

Заступник керівника експертно-аналітичного центру з питань грошово-кредитної політики Ради Національного банку України — начальник відділу монетарного забезпечення економічного розвитку. Кандидат економічних наук

Останнім часом усі гостріше постає питання стосовно механізму курсоутворення національної валюти з огляду на значну девальвацію курсу гривні щодо євро на фоні її стабільного курсового співвідношення з доларом США. У зв'язку із цим широко дискутується тема можливості і доцільності запровадження механізму курсоутворення гривні на основі так званого кошика валют з метою вирішення проблеми стабілізації її курсу щодо євро. У статті розглядаються загальні аспекти курсоутворення, а також курсоутворення гривні та визначення її курсу на основі кошика валют.

Дослідження/

Механізм курсоутворення та деякі аспекти його застосування до гривні

ПОСТАНОВКА ПИТАННЯ

Механізм курсоутворення — це встановлений державою порядок визначення офіційних обмінних курсів національної грошової одиниці щодо іноземних валют. Діючий механізм курсоутворення гривні дає зможу підтримувати на досить стабільному рівні її курс щодо однієї з основних світових валют — долара США. Водночас співвідношення гривні з іншою валютою світового значення — євро — характеризується надзвичайно високою волатильністю. Так, якщо протягом 2002—2003 рр. курс гривні щодо долара США девальвував усього на 0.6%, то відносно євро за цей же період гривня знецінилася на 42.7%.

Досягнута Національним банком України стабільність курсу гривні щодо долара США позитивно впливає на імпортні ціни, фінансову стабільність, забезпечує передбачуваність курсової динаміки на перспективу, дає зможу підвищувати відносну вартість національної грошової одиниці та економічну оцінку активів, обчислених в іноземній валюті, стимулює дедоларизацію економіки тощо. Однак значна девальвація щодо євро хоч і сприяє підвищенню зовнішньої конкурентоспроможності українських товарів на міжнародних ринках, проте поступово набуває негативних рис щодо інших чинників впливу на економіку. Насамперед це стосується подорожчання товарів, імпортованих із Європи. Зростають ціни на ліки, транспортні засоби і, найголовніше, на товари інвестиційного імпорту — машини, обладнання, техніку і технологію ноу-хау, які могли б використовуватися для вкрай необхідного переозброєння та оновлення основних виробничих фондів вітчизняних підприємств.

Саме тому іноді стверджують, що запровадження іншого механізму встановлення курсу гривні щодо євро,

зокрема на основі так званого кошика валют, могло б допомогти вирішити проблему. Йдеться про те, щоб за рахунок зміни механізму курсоутворення зменшити значні коливання курсу гривні та її девальвацію відносно євро. Це дало б змогу формувати більш прогнозовану динаміку курсу гривні щодо євро, на зразок динаміки її курсу щодо долара США.

Подібна проблема — значної девальвації російського рубля щодо євро при відносній стабільноті його курсу щодо долара США — існує і в Російській Федерації. У зв'язку із цим колишній міністр фінансів Росії М. Задорнов прямо заявив, що вважає за доцільне замість прив'язки курсу рубля до долара США запровадити його прив'язку до кошика валют [1]. Однак, попри уявну простоту вирішення питання запровадження механізму курсоутворення національної грошової одиниці на основі кошика валют, воно потребує ретельного вивчення та належного обґрунтування. Адже механізм курсоутворення є частиною загальної валютної системи держави і його зміна торкається досить глибоких та багатоаспектних проблем валютної політики, а відповідно і її впливу на економіку.

Отже, щоб обґрунтовано підійти до визначення можливостей запровадження в Україні механізму встановлення курсу гривні на основі кошика валют, слід спочатку дослідити комплекс питань, пов'язаних із цією проблемою. Йдеться насамперед про аналіз загальних особливостей механізму курсоутворення, результати якого зможуть допомогти визначити доцільність запровадження механізму курсоутворення гривні на основі кошика валют.

ДЕЦО ПРО РЕЖИМИ КУРСОУТВОРЕННЯ

Механізм курсоутворення є складовою більш загальної категорії — курсового режиму країни. У

свою чергу курсовий режим є важливим елементом системи формування зовнішньої вартості національної валюти — її номінальних обмінних курсів, які суттєво впливають на зовнішньоекономічні відносини, фінансову стабільність, обсяги та динаміку виробництва тощо. Аналізуючи курсові режими, найбільшу увагу, як правило, приділяють повноваженням центрального банку щодо формування курсу, можливої спрямованості його майбутньої динаміки, діапазону коливань курсу тощо. Саме за цими ознаками побудовано існуючу класифікацію курсових режимів [2, 3]. Крайніми різновидами курсових режимів у їх можливому спектрі є, з одного боку, режим фіксованого курсу, а з другого — режим вільного плаваючого курсу. Між ними — режими від валютної ради (“currency board”), різноманітних прив’язок, курсових коридорів до регульованого плавання.

Система курсоутворення безпосередньо пов’язана з видом курсового режиму та глибиною конвертованості грошової одиниці. Найвиразніше це проявляється у зазначених вище крайніх курсових режимах.

Режим фіксованого курсу характеризується тим, що при його реалізації на державному рівні (як правило, центральним банком спільно з урядом) встановлюється курсове співвідношення національної грошової одиниці та іноземної валюти, яке фіксується на певний період часу. Всі учасники валютообмінних операцій зобов’язуються використовувати фіксоване курсове співвідношення у всіх видах своїх обмінних операцій; застосування інших курсових співвідношень забороняється.

При фіксованому курсі механізм курсоутворення можна реалізувати за двома основними схемами. Поки що зосередимо увагу на першій із них, згідно з якою визначаються і фіксуються курсові співвідношення національної грошової одиниці з усіма іноземними валютами, а не з однією чи кількома з них. За цього варіанта курсоутворення виникатимуть суттєві відхилення ринкової зовнішньої вартості національної грошової одиниці від її фіксованих курсів, оскільки такий механізм не враховує зміни ринкової кон’юнктури, яка й визначає рівень ринкових курсів. З огляду на це зазначена схема курсоутворення реалізується шляхом підтримання фіксованих курсів виключно позаекономічними методами — адміністративним впливом держави на операції

купівлі-продажу іноземної валюти за національну. За таких умов вона не може бути вільно конвертованою, а класифікується як внутрішня чи замкнута (неконвертована).

Режим вільного плаваючого курсу, навпаки, є проявлом ліберального підходу до державного регулювання, коли прямий адміністративний вплив держави практично відсутній. Державна економічна політика реалізується не шляхом прямого адміністративного втручання в економіку, а іншими, як правило, непрямими та опосередкованими методами, які мінімально деформують прояви вільних ринкових сил. За логікою такої ліберальної економічної політики, втручання держави у процеси курсоутворення є недопустимим, принаймні воно має бути якомога меншим. Саме тому для режиму вільного плаваючого курсу характерним є механізм курсоутворення, згідно з яким обмінні курси національної грошової одиниці визначаються шляхом фіксингу на певний момент тих їх значень, котрі встановилися на валютних ринках під дією ринкових сил.

Зауважимо, що до валют, курси яких визначаються методом фіксингу, висуваються певні вимоги, головні з яких ті, що вони повинні бути широко представлениі на міжнародних ринках, вільно продаватися та купуватися там у достатніх обсягах. Визначення курсу методом фіксингу доцільне лише для таких конвертованих валют, як долар США, євро, англійський фунт стерлінгів, швейцарський франк, японська єна та деяких інших.

Якщо валюта не є вільно конвертованою, а котирується тільки чи переважно на обмежених національних ринках, то встановлення її курсів за методом фіксингу може привести до негативних наслідків для валютного ринку та економіки даної країни. Це пояснюється двома основними причинами.

По-перше, обсяги торгів на внутрішніх, відносно обмежених ринках неконвертованих валют, як правило, є досить волатильними, причому не лише за загальними сумами, а, головне, — окремо за попитом і пропозицією за кожною з іноземних валют (крім однієї чи двох, за якими здійснюється найбільша кількість операцій). Попит і пропозиція за більшістю валют на таких ринках залежать переважно від випадкових факторів нерегулярного здійснення певних валютних операцій окремими підприємствами та організаціями. В основному це пов’язано з обмеженнями щодо використання неконвертованих валют за різними типами операцій, переважно капітальними, що й призводить до значних коливань співвідношень між надзвичайно мінливими обсягами попиту і пропозиції. Тому визначені за результатами таких торгів курси національної грошової одиниці також мали б надзвичайно велику амплітуду коливань без достатніх пояснень. А відтак учасникам ринку та іншим суб’єктам ринкових відносин було б важко передбачити динаміку таких обмінних курсів, що до якої не можна було б визначити майже ніяких закономірностей.

По-друге, встановлення курсів неконвертованих грошових одиниць щодо всіх конвертованих валют на обмежених національних ринках за методом фіксингу відкривало б простір для значних валютних спекуляцій з неконвертованими валютами, що суттєво дестабілізувало б ці ринки. Розглянемо причини, які призводять до цього, на прикладі.

Припустимо, що на внутрішньому ринку певної країни з неконвертованою національною грошовою одиницею А методом фіксингу встановлено курси А щодо вільно конвертованих валют — долара США (USD), євро (EUR), британського фунта стерлінгів (GBP) та швейцарського франка (CHF); згрупуємо їх за трьома парами:

(A/EUR) та (A/USD),	[1]
(A/GBP) та (A/USD),	[2]
(A/CHF) та (A/USD).	[3]

Якщо у парах 1—3 ліві курсові співвідношення поділити на праві, отримаємо крос-курси конвертованих валют. Однак унаслідок значних коливань попиту і пропозиції обчислені крос-курси конвертованих валют відрізняються (як правило, доволі суттєво) від курсів між цими ж конвертованими валютами, які формуються на міжнародних ринках (див. схему 1).

За розглянуту системи курсоутворення учасники обмежених національних валютних ринків, здійснюючи послідовні операції купівлі-продажу різних іноземних валют, фактично мали б змогу отримувати конвертовану валюту за крос-курсами між цими валютами, які б суттєво відрізнялися від курсів, що формуються між ними на міжнародних ринках. Придану таким чином конвертовану валюту можна було б вільно продати в обмін на іншу конвертовану валюту на міжнародних ринках, а потім реалізувати її на внутрішньому ринку за курсами, які відрізняються від

Схема 1. Орієнтовна схема формування курсів неконвертованих грошових одиниць на основі фіксингу за операціями на внутрішніх валютних ринках

курсів міжнародних ринків. Відтак учасники ринку отримали б значні арбітражні прибутки за рахунок гри на різниці курсів. Проте одночасно значно деформувалися б обсяги попиту і пропозиції за різними валютах, що в свою чергу могло б суттєво дестабілізувати валютні ринки цих країн, доволі обмежені за обсягами операцій.

Отже, реалізація системи встановлення обмінних курсів через механізм їх фіксингу на обмежених національних ринках країн із неконвертованими валютах, по-перше, привела б до значних непрогнозованих коливань у системі курсових співвідношень, а по-друге, внаслідок спекулятивної гри учасників ринку на різниці внутрішніх і зовнішніх курсів конвертованих валют провокувала б значні відхилення попиту і пропозиції валюти від економічно обґрунтovаних обсягів, що дестабілізувало б національні валютні ринки.

З огляду на зазначені недоліки система курсоутворення у країнах із неконвертованою чи обмежено конвертованою валutoю повинна забезпечувати встановлення таких значень офіційних курсів національної грошової одиниці, щоб сформовані на їх основі крос-курси між конвертованими іноземними валютами (ліва частина співвідношень 4–6), дорівнювали ринковим курсам між цими валютами, що вільно формуються на міжнародних ринках (права частина співвідношень 4–6).

Зрозуміло, що при існуванні на обмежених ринках неконвертованих валют значних коливань обсягів попиту і пропозиції неможливо встановити офіційні курси, які б відповідали сформульованій вище умові. Тому замість того, щоб встановлювати курси щодо іноземних валют за результатами операцій на внутрішніх ринках з їх подальшим штучним коригуванням до бажаних пропорцій, очевидно, необхідно йти зворотним шляхом.

Мовиться про формування крос-курсів між конвертованими валютами не на засаді попередньо встановлених офіційних курсів на внутрішніх обмежених валютних ринках, а наспаки — про застосування звітних даних про фактично сформовані на міжнародних ринках курси між основними конвертованими валютами як вхідної інформації щодо крос-курсів між цими валютами, щоб потім на їх основі встановити офіційні курси неконвертованих валют.

Для реалізації такого підходу необхідно обрати одну базову конвертовану валюту, щодо якої:

1) визначатиметься первинний офіційний курс національної неконвертованої валути згідно з умовами задекларованого валютного режиму країни;

2) розраховуватимуться всі крос-курси іноземних валют (за інформацією з міжнародних ринків).

За таку базову чи курсоутворючу слід узяти валюту, яка найширше використовується в країні, за якою здійснюється більшість зарубіжних операцій, яка має достатнє міжнародне визнання тощо. Тоді всі обмінні курси неконвертованої національної грошової одиниці можна визначати, перемножуючи її первинно визначений курс щодо базової (курсоутворюючої) валути на крос-курси цієї базової валути щодо всіх інших іноземних валют. Інформацію про крос-курси базової валути щодо конвертованих валют необхідно отримувати з міжнародних ринків, а щодо неконвертованих валют — із ринків, де ці валути можуть вільно купуватись і продаватися за інші валути. Як правило, такими ринками для неконвертованих валют є внутрішні ринки країн, які їх емітують, а курсами, що найточніше відображають справжнє співвідношення неконвертованих валют із базовою (курсоутворюючою), є офіційні курси цих неконвертованих валют.

Алгоритм визначення офіційних

курсів неконвертованої валути на основі описаного підходу включатиме такі кроки:

1. Встановлення офіційного курсу валути А щодо базової чи основної курсоутворюючої іноземної валути (наприклад, долара США) згідно з умовами задекларованого країною курсового режиму: офіційний курс A/USD;

2. Формування крос-курсів базової валути щодо інших іноземних валют за інформацією з міжнародних ринків конвертованих валют і національних ринків неконвертованих валют, наприклад, USD/EUR, USD/GBP, USD/CHF;

3. Розрахунок офіційних курсів національної грошової одиниці А на основі її курсу щодо базової валути і крос-курсів базової валути щодо інших валют за формулами:

$$A/EUR = (A/USD) / (USD/EUR),$$

$$A/GBP = (A/USD) / (USD/GBP),$$

$$A/CHF = (A/USD) / (USD/CHF).$$

.....

Процес встановлення офіційних курсів неконвертованих валют на основі крос-курсів відображені на схемі 2.

Кожна країна вибирає курсоутворюючу валюту залежно від її місця у зовнішньо- та у внутрішньоекономічних відносинах (зокрема у зовнішніх розрахунках, інвестиціях, плацетах за зовнішнім боргом), з огляду на її використання як засобу накопичення (у високодоларизованих економіках) тощо. Основними найбільш розповсюдженими курсоутворюючими валютами є долар США і євро.

♦ Долар США — основна світова валюта після закінчення Другої світової війни, у тому числі для міжнародних розрахунків, цінування для більшості товарів, які є об'єктами міжнародної торгівлі (нафта, дорогі цінні та кольорові метали, деякі продукти харчування тощо), формування міжнародних резервів центральних банків тощо.

♦ Євро — єдина валюта об'єднаної Європи, економіка якої за потужністю посідає друге місце у світі; євро відіграє все важливішу роль у міжнародних розрахунках як валюта формування міжнародних резервів центральних банків, а також для країн, які планують приєднання до Європейського Союзу.

Курс національної грошової одиниці щодо обраної базової валути (див. схему 2, блок 1) може встановлюватися:

1) шляхом фіксації визначеного рівня курсу;

- 2) за результатами операцій на внутрішньому валютному ринку;**
3) за кошником валют.

Розглянемо особливості кожного з методів залежно від реалізації того чи іншого курсового режиму.

1. Фіксацію визначеного рівня курсу можна здійснити за двома курсовими режимами: фіксованого курсу та валютної ради.

За режиму фіксованого курсу обраний рівень курсу щодо базової валюти є обов'язковим за всіма операціями із даною валютою. При цьому, як правило, встановлюють граничні відхилення курсів купівлі та продажу від оголошеного фіксованого рівня. Особливістю фіксації курсу за цього режиму є *її адміністративний характер*. Унаслідок фіксований курс, не пов'язаний зі змінами кон'юнктури валютного ринку, здебільшого суттєво відрізняється від його ринкового значення, яке може бути визначене тільки через співвідношення попиту і пропозиції на валютному ринку. На відміну від розглянутого вище першого методу курсоутворення, коли курсові співвідношення національної грошової одиниці фіксуються щодо всіх іноземних валют, другим методом передбачається фіксація курсу лише щодо однієї базової валюти, а визначення курсу стосовно інших валют — через крос-курси за схемою 2.

За режиму валютної ради фіксоване значення курсу щодо базової валюти підтримується не адміністративними, а економічними методами — шляхом активних дій центрального банку, спрямованих на збалансування попиту і пропозиції на валютному ринку за операціями з курсоутворюючою валютою. Мало того, умовами курсового режиму валютної ради передбачено, що як за неможливості продажу комерційними банками національної валюти на внутрішньому ринку за оголошеним курсом, так і за неможливості придбання базової валюти на ринку

центральний банк зобов'язаний повністю задовольнити потреби банків за курсом валютної ради. Реалізація режиму валютної ради пов'язана із серйозними вимогами до центрального банку і державної економічної політики, особливо щодо розміру золотовалютних резервів та відсутності дефіциту державного бюджету.

2. Визначення курсу національної грошової одиниці щодо базової валюти за результатами операцій на внутрішньому ринку із цими валютами. Найважливіші особливості даного методу курсоутворення розглянемо на прикладі таких валютних режимів: прив'язки та повзучої прив'язки, горизонтального та похилого (повзучого) коридору, регульованого та вільного плаваючого курсу. За цих курсових режимів (на відміну від режиму фіксованого курсу та валютної ради) комерційні банки можуть встановлювати різні значення обмінних курсів за своїми операціями залежно від ситуації, яка складається на ринку чи у їхніх стосунках із клієнтами. Однак, за винятком режиму вільного та регульованого плаваючого курсу, застосування всіх інших перелічених режимів передбачає запровадження обмежень рівня коливань встановленого банками курсу щодо базової валюти шляхом визначення певних меж цих коливань — вужчих чи ширших. Отже, спільними рисами курсоутворення за результатами операцій на внутрішньому валютному ринку за вказаними режимами є те, що значення курсу не може виходити за межі, задекларовані діючим валютним режимом. Із технічної точки зору курс можна встановлювати методом фіксингу ринкового курсу на певний момент, шляхом розрахунку середнього чи середньозваженого значення курсу за всіма або частиною ринкових операцій чи іншими подібними методами.

Основною спільною рисою зазначених методів є те, що за всіма методами курс встановлюється за результатами операцій на внутрішньому ва-

лютному ринку, відображаючи реальні ринкові співвідношення попиту і пропозиції. Різниця ж між цими методами полягає у різній інтенсивності і порядку коригування центральним банком співвідношення між попитом і пропозицією (за винятком режиму вільного плавання).

Центральний банк підтримує курс у визначених межах, як правило, економічними методами. У разі тимчасових коливань попиту і пропозиції при наближенні ринкового курсу до нижньої чи верхньої встановленої межі здійснюються інтервенції національної чи іноземної валюти, внаслідок чого курс стабілізується. Та коли коливання попиту і пропозиції відображають певні довготермінові тенденції, витрачення резервів на підтримку курсу буде малоефективним. У такому разі встановлені допустимі межі коливань курсу необхідно змінити або замінити курсовий режим.

За доволі схожих режимів прив'язки та повзучої прив'язки допустимі межі курсових коливань визначаються шляхом встановлення максимального процентного відхилення від певного фіксованого значення цього курсу з можливими послідовними змінами у бік звуження чи розширення. Повзучча прив'язка передбачає встановлення певної траєкторії девальвації чи ревальвації відносно курсу національної грошової одиниці щодо базової валюти. Траєкторія девальвації чи ревальвації у цьому варіанті стає так званим центральним паритетом, відносно якого й визначається можливе процентне відхилення.

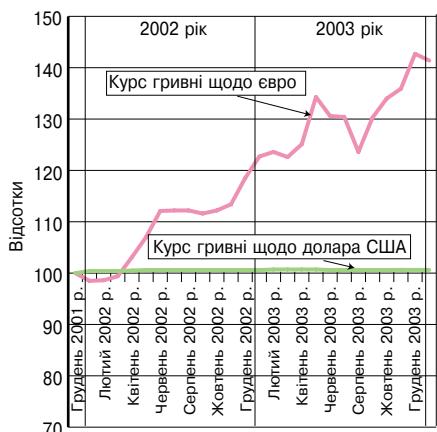
За режимів горизонтального та похилого (повзучого) коридору, також доволі схожих, межі коливань курсу визначаються шляхом встановлення його допустимих максимального та мінімального абсолютнох значень. Залежно від граничних допустимих меж, визначених як константи чи з певною девальвацією або ревальвацією, коридор визначається як горизонтальний чи як похилий (повзучий). Крім того, при запровадженні коридору може бути визначено як обидві допустимі межі коливань — верхню і нижню (у цьому разі коридор є двостороннім), так і лише одне з обмежень — верхнє чи нижнє (тоді коридор — односторонній).

Режимом регульованого плавання не передбачається прямого встановлення певних меж коливань курсу. Але допускається втручання центрального банку в процес ринкового балансування попиту і пропозиції (яке

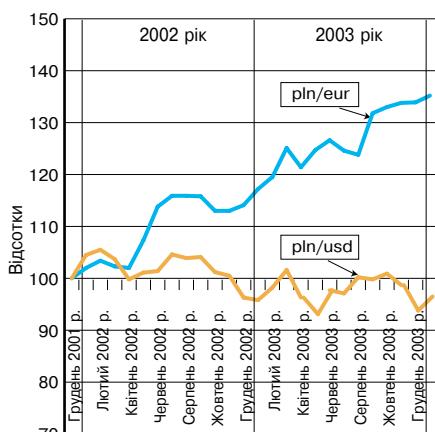
Схема 2. Орієнтовна схема формування курсів неконвертованих грошових одиниць на основі крос-курсів іноземних валют

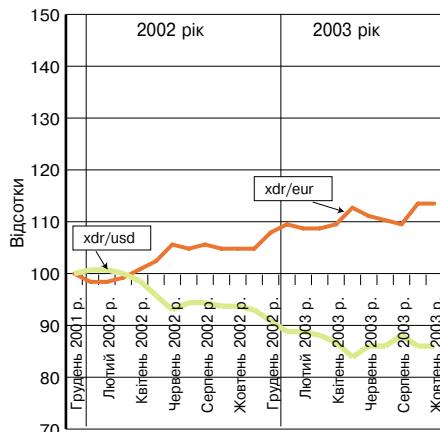
Графік 1. Відсоткова зміна курсів гривні щодо долара США та євро у 2002–2003 рр. (кінець 2001 р. = 100%)

Графік 2. Відсоткова зміна курсів польського золотого щодо долара США та євро у 2002–2003 рр. (кінець 2001 р. = 100%)

Графік 3. Відсоткова зміна курсів СПЗ щодо долара США та євро у 2002–2003 рр. (кінець 2001 р. = 100%)

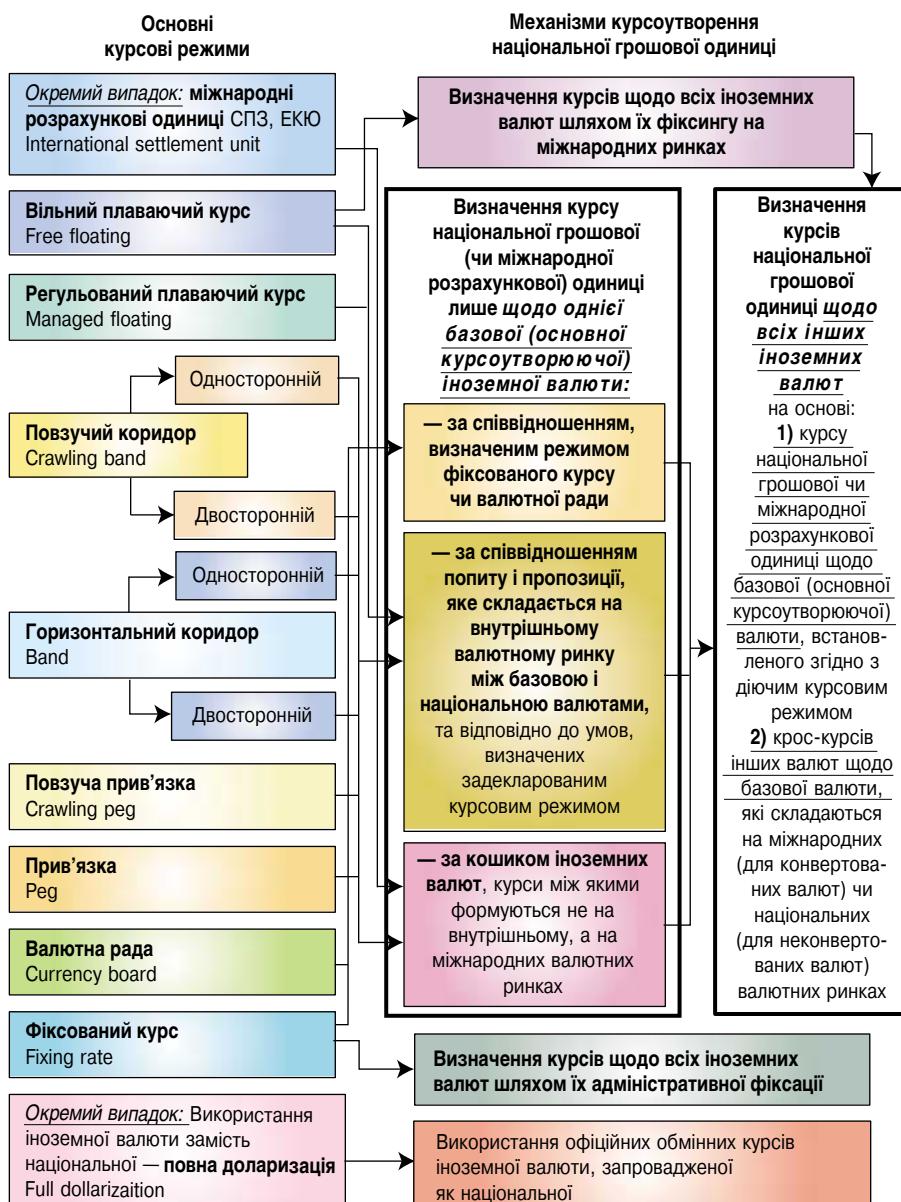

за певних умов буває досить інтенсивним) шляхом здійснення інтервенцій з метою спрямування динаміки курсу національної грошової одиниці щодо базової валюти у напрямі, визначеному завданнями монетарної політики. Орієнтири майбутніх значень курсу чи його динаміки центральний банк може оприлюднювати залежно від ситуації.

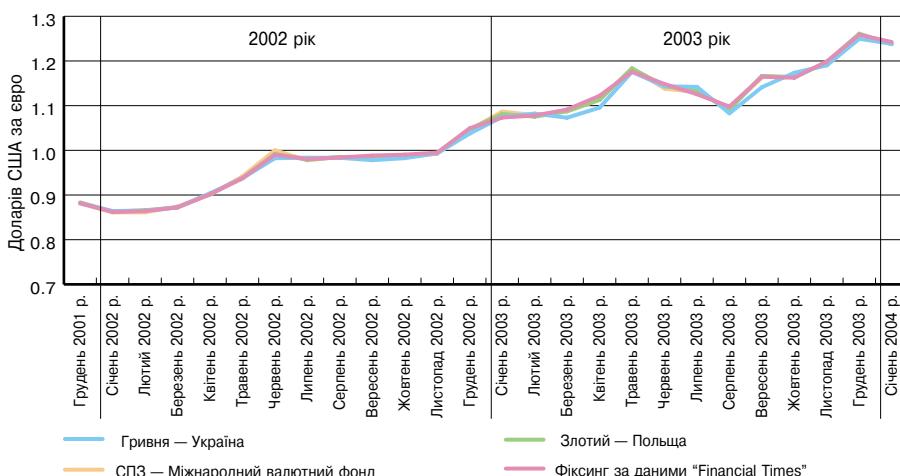
Режимом вільного плавання не передбачається жодного втручання центрального банку у процес балансування ринкового попиту і пропозиції, а курс національної грошової одиниці щодо базової валюти встановлюється за фіксингом. При цьому курси щодо інших валют визначаються з використанням крос-курсів за схемою 2. Такий порядок встановлення курсів за цього варіанта режиму вільного плавання застосовується до неконвертованих чи частково конвертованих валют, які вільно і в належних обсягах не котируються на міжнародних ринках. Інший варіант курсоутворення за режиму вільного плавання для конвертованих валют, який здійснюється через фіксинг курсів між цими валютами на міжнародних ринках, розглянуто вище.

3. Визначення курсу національної грошової одиниці щодо базової валюти за кошиком валют. При реалізації цього методу насамперед необхідно віднести кошик валют, за яким визначатиметься курс національної грошової одиниці щодо базової валюти. До такого кошика, як правило, включається визначена базова (основна курсоутворююча) валюта, а також валути з найбільшою питомою вагою у зовнішній торгівлі та найширше представлені в інших зовнішньоекономічних операціях (хоча можливі й додаткові критерії). Відповідно до наведених критеріїв визначається питома

Схема 3. Орієнтовна схема відповідності основних курсових режимів та механізмів курсоутворення національної грошової одиниці

Графік 4. Курс долара США щодо євро, визначений як крос-курс за офіційними курсами української гривні, польського золотого, СПЗ Міжнародного валютного фонду щодо долара США та євро, а також за даними фіксингу "Financial Times"

Таблиця 1. Відсоткова зміна курсів гривні, польського золотого та СПЗ щодо долара США та євро за 2002–2003 рр.

Валюта	Відсотки		
	Гривня	Польський золотий	СПЗ
— щодо долара США	-0.6	+6.2	+14
— щодо євро	-42.7	-33.9	-16.5

кошик валют, за яким розраховується курс СПЗ: долар США — 45%; євро — 29; японська єна — 15; англійський фунт стерлінгів — 11%. До цього діяв інший кошик валют, запроваджений із 1 січня 1996 р.: долар США — 39%; німецька марка — 21; французький франк — 11; японська єна — 18; англійський фунт стерлінгів — 11%).

Як видно з графіків 1–3 і таблиці 1, показники девальвації та ревальвації за курсами, що розглядаються, суттєво відрізняються: щодо долара США — від 0.6% девальвації гривні до 14% ревальвації СПЗ; щодо євро — від 42.7% девальвації гривні до 16% девальвації СПЗ. Показники стосовно польського золотого знаходяться в середині зазначених діапазонів.

Інформація про офіційні курси валют, які встановлюють центральні банки та міжнародні фінансові організації, підтверджує, що їх визначають саме за наведеними механізмами курсоутворення. На графіках 1 — 3 відображені динаміку відсоткової зміни за 2002 — 2003 рр. курсів української гривні, польського золотого та СПЗ (курс якого визначає Міжнародний валютний фонд) щодо американського долара та євро. Курси цих валют встановлюються за різних курсових режимів: **гривні — регульованого плаваючого курсу** зі значним впливом центрального банку на забезпечення збалансованості на валютному ринку, **польського золотого — вільного плаваючого курсу** без впливу центрального банку на процеси, які відбуваються на валютному ринку, **СПЗ — за кошиком валют**, курси яких вільно формуються на міжнародних валютних ринках (для довідки: за даними [4], із 1 січня 2001 р. МВФ запровадив такий

таким чином, конкретне значення курсу, встановленого за кошиком валют, визначається курсами базової валюти щодо інших валют, включених до кошика, які формуються на міжнародних ринках, а не співвідношенням попиту і пропозиції на внутрішньому валютному ринку. За цих умов практично цілковито виключається вплив центрального банку на динаміку курсу національної грошової одиниці щодо базової валюти, що може суттєво ускладнити досягнення цілей monetарної політики держави.

Використання кошика валют є чи не єдино можливим методом встановлення курсу для міжнародних розрахункових одиниць, таких як СПЗ, ЕКЮ тощо. Але цей метод можна певною мірою застосовувати майже для всіх інших валютних режимів, згаданих при розгляді методу 2 (за винятком плаваючого курсу), зокрема для прив’язки та повзучої прив’язки, горизонтального та похилого (повзучого) коридору, а також, можливо, деяких інших. Умови застосування цього методу курсоутворення при реалізації перелічених курсових режимів заслуговують на окремий розгляд, хоч

однак якщо за курсами валют, за якими побудовано графіки 1–3, розрахувати крос-курси долар США/євро, то вони збігатимуться між собою і практично дорівнюватимуть котируванню цього курсу, яке публікує газета "Financial Times". Відповідну динаміку крос-курсів долар/євро за 2002–2003 рр. відображені на графіку 4, де всі чотири криві практично збігаються, що свідчить про ідентичність значень крос-курсів долар/євро, які застосовувалися при визначенні відповідних офіційних курсів гривні, польського золотого та СПЗ щодо долара США та євро.

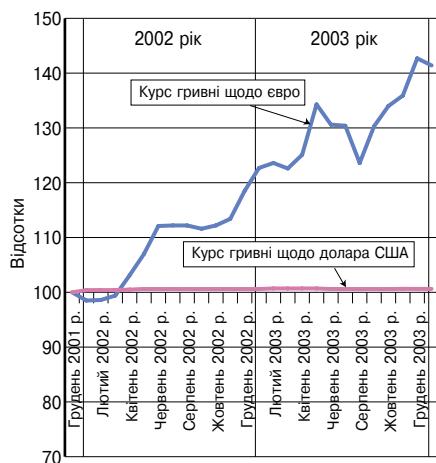
Таким чином, із наведеної інформації випливає, що при застосуванні навіть різних курсових режимів, у тому числі регульованого та вільного плаваючого курсу, а також встановлення курсу за кошиком валют, необхідно користуватися однаковими крос-курсами між конвертованими валютами, які формуються на міжнародних ринках

Таблиця 2. Питома вага торгові товарами країн СНД, Росії, Європи та США у зовнішньоторговельному обороті України

Рік	Країни СНД		Європа	США	Відсотки
	Усього	У тому числі Росія			
1996	58.1	45.0	25.3	3.0	
2003	38.1	28.1	37.6	2.6	

За інформацією Держкомстату України.

Графік 5. Відсоткова зміна курсів гривні щодо долара США та євро у 2002–2003 рр. за діючого курсового режиму (кінець 2001 р. = 100%)

(що відповідає порядку курсоутворення, відображеному на схемі 2).

ПИТАННЯ ПРО КУРСОУТВОРЕННЯ ГРИВНІ НА ОСНОВІ КОШИКА ВАЛЮТ

Аналіз механізмів курсоутворення та певних особливостей їх застосування за різних курсових режимів дає змогу перейти до розгляду питання про курсоутворення гривні на основі кошика валют і до відповідних оцінок розрахунків динаміки курсу гривні при застосуванні різних варіантів кошика.

Для цього насамперед необхідно визначити склад кошика валют, за курсами яких здійснюються розрахунки, а також питому вагу валют у цьому кошику. Проаналізуємо такі основні фактори:

1) питому вагу найбільших торговельних партнерів України у зовнішньоторговельному обороті;

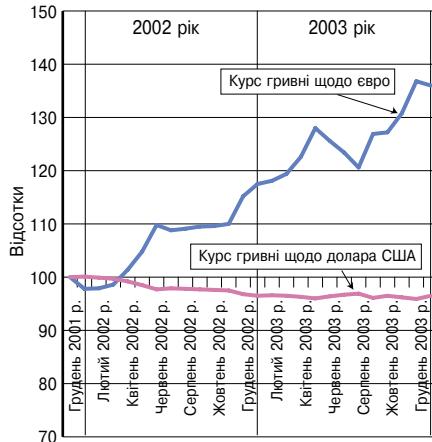
2) питому вагу долара США у загальному обсязі операцій як на безготіковому, так і на готіковому валютних ринках;

3) повалютну структуру платежів за зовнішнім державним боргом.

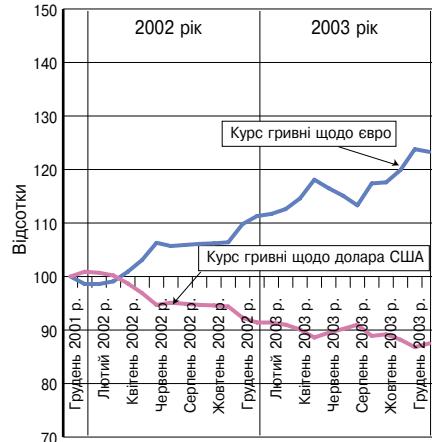
Питома вага основних торговельних партнерів України у її зовнішньоторговельному обороті (див. таблицю 2) з 1996 р. по 2003 р., за даними [4, 5], суттєво змінилася внаслідок зменшення питомої ваги Росії в 1.6 раза (із 45% до 28%) та країн СНД (із 58.1% до 38.1%) з відповідним зростанням частки країн Європи — майже в 1.5 раза (з 25.3 до 37.6%).

Суттєві зміни у структурі зовнішньої торгівлі пояснюються змінами у розвитку зовнішньоторговельних зв'язків України. Так, якщо загаль-

Графік 6. Відсоткова зміна курсів гривні щодо долара США та євро у 2002–2003 рр. за кошиком: долар США = 70%, євро = 15%, російський рубль = 15% (кінець 2001 р. = 100%)

Графік 7. Відсоткова зміна курсів гривні щодо долара США та євро у 2002–2003 рр. за кошиком: долар США = 45%, євро = 45%, російський рубль = 10% (кінець 2001 р. = 100%)

ний обсяг торгівлі товарами з країнами Європи з 1996 р. по 2003 р. збільшився у 2.1 раза (з 8.1 млрд. до 17.3 млрд. доларів США), то з Росією, навпаки, зменшився за цей же період на 10% (із 14.4 млрд. до 12.9 млрд. доларів) [5, 6]. Основна причина таких змін — ініційовані Росією торговельні обмеження, внаслідок чого у 2003 р. обсяг зовнішньоторговельного обороту з Європою перевищив відповідний показник торгівлі з Росією на 33%, тоді як у 1996 р. обсяг торгівлі з Росією перевищував торговельний оборот із Європою на 77.8%. Враховуючи особливу роль долара США на внутрішньому валютному ринку України, зазначимо, що питома вага зовнішньоторговельного обороту зі Сполученими Штатами у загальному торговельному обороті нашої країни протягом тривалого періоду становить близько 3%.

У структурі операцій на безготіковому валютному ринку питома вага операцій з доларом США зросла із приблизно 74% у 2000 р. до майже 77% у 2003 р. Зауважимо, що зростання питомої ваги операцій із доларом США відбулося на тлі значного змінення євро. Збереження за доларом США найбільших обсягів операцій на безготіковому валютному ринку України свідчить про те, що долар є основною валютою зовнішньоекономічних відносин, причому не лише за торговельними, а й за всіма іншими операціями. Статус долара США як основної валюти зовнішніх відносин поки що не похитнули ні суттєве зростання обсягів торгівлі з Європою, ні значне змінення євро відносно американської валюти.

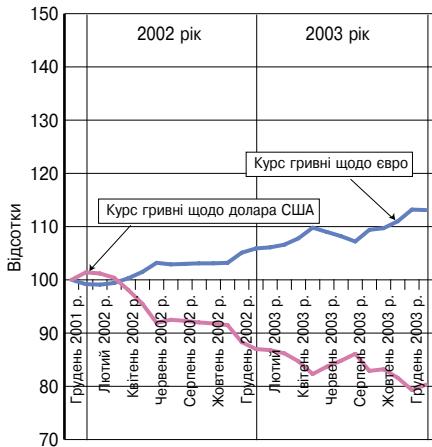
На готіковому валютному ринку питома вага операцій із доларом США

ще вища, ніж на безготіковому. Протягом останніх років їх частка перевищує 80%, хоч і знизилася з майже 88% у 2000 р. до приблизно 81% у 2003 р. Аналізуючи цю статистику, необхідно зазначити, що на готіковому валютному ринку найбільші обсяги операцій здійснюють не юридичні, а фізичні особи. Тому ці операції більшою мірою пов'язані не із зовнішньоекономічними відносинами країни, а з процесами нагромадження грошових коштів населенням. Переважаюча частка долара США в операціях на готіковому валютному ринку — свідчення того, що саме він має найбільшу питому вагу у грошових накопиченнях населення України з її високим ступенем доларизації економіки (протягом останніх років офіційний рівень доларизації вітчизняної економіки становить приблизно 20%).

У валютній структурі зовнішнього державного боргу України долар США також має найбільшу питому вагу. За інформацією Міністерства фінансів [7], частка долара США у загальному обсязі вітчизняного зовнішнього боргу на 31 грудня 2003 р. становила 67.6%, євро — 15.8, СПЗ — 15.2, японської єни — 1.4%.

Дані щодо безготікового та готікового валютних ринків, а також стосовно зовнішнього державного боргу свідчать про значну переважаючу роль долара порівняно з іншими валютах у міжнародних розрахунках, платежах за зовнішнім боргом та у валютних накопиченнях населення. З іншого боку, питома вага зовнішньої торгівлі України зі Сполученими Штатами, як уже мовилося, є доволі низькою — всього 3%, натомість найбільшу частку становить торгівля з Європою та Росією. За таких реалій української

Графік 8. Відсоткова зміна курсів гривні щодо долара США та євро у 2002–2003 рр. за кошиком: долар США = 20%, євро = 70%, російський рубль = 10% (кінець 2001 р. = 100%)

економіки до складу кошика валют для розрахунку обмінного курсу гривні доцільно включити три валюти — американський долар, євро та російський рубль. Проте невідповідність між показниками питомої ваги країн у зовнішній торгівлі, а також їх частки у міжнародних розрахунках, валютних накопиченнях населення і структурі платежів за зовнішнім державним боргом суттєво ускладнює визначення питомої ваги кожної із цих валют у валютному кошику. Вирішення даного питання залежить від вибору принципу, за яким визначати цю питому вагу: з огляду на переважаючу частку валюти у зовнішніх розрахунках, операціях на внутрішньому валютному ринку, грошових нагромадженнях населення, платежах за зовнішнім державним боргом, у зовнішній торгівлі тощо.

Розрахунки проводили за чотирма варіантами, у тому числі — за трьома варіантами кошика валют із однаковим складом, але різною питомою вагою включених до нього валют, а також за варіантом стовідсоткової прив'язки курсу гривні до євро. Кошик 1 сформовано за переважаючої частки долара США, кошик 2 — за однаковою питомої ваги долара США та євро, кошик 3 — за переважаючої частки євро. При цьому частка російського рубля в кожному з них коливається в межах від 10 до 15%.

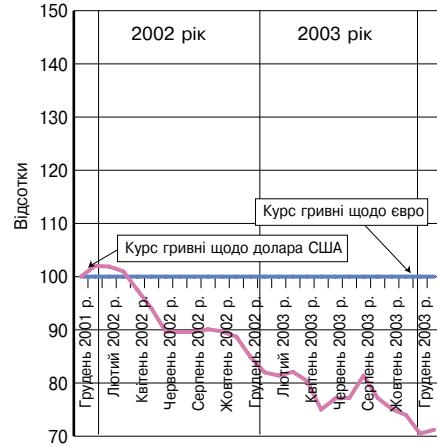
Кошик 1: долар США = 70%, євро = 15%, російський рубль = 15%.

Кошик 2: долар США = 45%, євро = 45%, російський рубль = 10%.

Кошик 3: долар США = 20%, євро = 70%, російський рубль = 10%.

Динаміку процентної зміни курсів гривні щодо долара США та євро, розрахованих згідно з описаним методом за діючим курсовим режимом та

Графік 9. Відсоткова зміна курсів гривні щодо долара США та євро у 2002–2003 рр. за умови прив'язки до євро (кінець 2001 р. = 100%)

четирима визначеними варіантами його зміни у 2002–2003 рр., відображені на графіках 5–9.

Розглянемо результати аналізу динаміки процентної зміни курсів гривні щодо долара США та євро, сформованих за чотирима різними варіантами.

При переважаючій частці долара в кошику 1 (див. графік 6) динаміка зміни курсу гривні щодо долара та євро мало чим відрізнялась би від відповідних показників зміни цих курсів за діючого курсового режиму (див. графік 5). Тобто при запровадженні курсоутворення за кошиком 1 протягом 2002–2003 рр. гривня була б фактично стабільною щодо долара США — ревальвація становила б усього 3.5% (в середньому за місяць приблизно 0.14%), а девальвація щодо євро — 36.8%, що майже дорівнює цьому показнику за діючого режиму (42.7%).

Якби курси встановлювалися за кошиком 2 (див. графік 7), ситуація більше б відрізнялася від тієї, яка реально склалася у 2002–2003 рр. Так, ревальвація гривні щодо долара США зросла до 13.2%, хоча девальвація щодо євро зменшилась би до 23.8%.

Ще більші зрушення у курсовій динаміці відбулися би при встановленні курсів за кошиком 3 (див. графік 8): змінення гривні щодо долара США за два роки становило б 20.7% при зменшенні девальвації щодо євро до 2%.

Найбільші зміни у курсовій динаміці спостерігалися б за варіанта стовідсоткової прив'язки гривні до євро (див. графік 9), за якого її ревальвація щодо долара США за 2002–2003 рр. становила б 28.8% при збереженні незмінним курсу щодо євро.

Розрахунки свідчать (див. таблицю 3): чим більша частка долара в кошику валют, тим менша різниця у динаміці курсів, встановлених на основі кошика, та курсів, сформованих за діючого режиму.

А це означає, що збільшення частки долара в кошику забезпечило б у 2002–2003 рр. більшу стабільність гривні щодо цієї валюти і зростання волатильності щодо євро. І навпаки, підвищення частки євро в кошику призвело б до зменшення девальвації гривні щодо євро та більшого змінення щодо долара.

Саме ці закономірності слід враховувати, визначаючи, чи доцільно змінювати діючий нині механізм курсоутворення, а отже, і курсовий режим, та переходити до іншого, побудованого на основі кошика валюта. Крім цього, необхідно зважати на особливості, викладені у таблиці 4, де порівнюються механізми курсоутворення офіційного обмінного курсу гривні щодо базової валюти — долара США.

Як випливає з аргументів, наведених у таблиці 4, запровадження механізму курсоутворення гривні на основі кошика валюта викличе необхідність заміни діючого нині курсового режиму керованого плавання іншим, унаслідок чого в Україні після тривалої перерви знову вводитимуться певні обмеження на можливі відхилення ринкових курсів від офіційного (відповідно до пунктів 6.2 та 7.2 таблиці 4). Крім того, запровадження курсоутворення на основі кошика валюта суттєво зменшить вплив Національного банку на формування динаміки обмінного курсу й унеможливить використання курсу як важливого інструменту monetарної політики та дієвого засобу досягнення цілей Основних зasad грошово-кредитної політики. Наслідками такої зміни курсоутворення можуть бути також втрати прогнозованості курсової динаміки, значне підвищення його волатильності, уповільнення темпів зростання золотовалютних резервів, негативний вплив курсової політики на економіку.

Прикладом втрати стабільності курсу гривні щодо основної курсоутворюючої валюти могла бстати суттєва зміна курсової динаміки гривні щодо долара США у січні — лютому 2004 р., які було запроваджено курсоутворення на основі кошика. Навіть при застосуванні кошика з найбільшою питомою вагою долара США (70%) коливання курсу гривні щодо долара зросли б у січні—лютому 2004 р. до 1 відсоткового пункту — курс із нинішніх 533.15 підвищився б до 528 гривень за 100 доларів США, тоді як фактично за 2002–2003 рр. він змінився всього на 0.6% (див. графік 10).

Таблиця 4. Порівняння механізмів курсоутворення офіційного обмінного курсу гривні щодо базової валюти – долара США за умов діючого курсового режиму керованого плавання та на основі кошика валют

Офіційний курс гривні щодо долара США	
За умов діючого курсового режиму керованого плавання	За умов курсоутворення на основі кошика валют
1.1. Формується за співвідношенням попиту і пропозиції на внутрішньому валютному ринку	1.2. Розраховується за даними стосовно курсів долара США щодо євро та російського рубля (чи інших валют, що будуть включені до кошика), які встановлюються на міжнародних ринках чи ринках інших країн (Росії)
2.1. Визначається станом кон'юнктури на внутрішньому валютному ринку	2.2. Залежить від міжнародної кон'юнктури, яка складається між базовою валютою – доларом США та іншими валютами на міжнародних ринках чи ринках інших країн
3.1. Є одним із найважливіших інструментів валютно-курсової та грошової політики центрального банку, оскільки вона суттєво впливає на формування кон'юнктури внутрішнього валютного ринку	3.2. Є чинником, незалежним від політики центрального банку, оскільки формується виключно зовнішніми факторами
4.1. Активно використовується центральним банком для вирішення завдань, передбачених Основними зasadами грошово-кредитної політики, оскільки є важливим інструментом валютно-курсової та грошової політики	4.2. Не може використовуватися центральним банком для вирішення завдань, передбачених Основними зasadами грошово-кредитної політики, оскільки є чинником, незалежним від валютно-курсової та грошової політики центрального банку
5.1. Може слугувати економічно обґрунтованим орієнтиром валютно-курсової політики центрального банку для ринкових обмінних курсів, які формуються на безготівковому та готівковому валютних ринках, оскільки відображає реальну кон'юнктуру внутрішнього валютного ринку, яка суттєво залежить у тому числі й від політики центрального банку	5.2. Не може слугувати економічно обґрунтованим орієнтиром валютно-курсової політики центрального банку для ринкових курсів, які формуються на безготівковому та готівковому валютних ринках України, оскільки не відображає дії центрального банку та реальну кон'юнктуру внутрішнього валютного ринку, а залежить виключно від зовнішніх факторів
6.1. Не призводить до відриву ринкових курсів від офіційного, тому що кожен із них залежить від кон'юнктури внутрішнього валютного ринку	6.2. Може призвести до суттєвого відриву ринкових валютних курсів, які залежать від кон'юнктури внутрішнього валютного ринку, від офіційного обмінного курсу, який залежить не від внутрішньої, а від зовнішньої кон'юнктури
7.1. Не потребує застосування додаткових інструментів, які б забезпечували відповідність між офіційним та ринковими курсами і може ефективно застосовуватися за умов діючого нині валютного режиму керованого плавання	7.2. Потребує застосування додаткових інструментів, які б забезпечували певний рівень відповідності між ринковими та офіційним курсами (інакше використання офіційного курсу було б незрозумілим та непотрібним). Застосування зазначених інструментів у свою чергу спонукає до запровадження курсового режиму, якому притаманні суттєві обмеження коливань ринкових курсів відносно офіційного, замість діючого нині курсового режиму керованого плавання, де таких обмежень немає
8.1. Шляхом впливу центрального банку на стан збалансованості попиту і пропозиції на ринку дає змогу забезпечувати стабільність курсу щодо базової валюти, зберігати прогнозованість курсу та курсових орієнтирів, а також створювати умови для зростання золотовалютних резервів, що визначає позитивний вплив курсової політики на розвиток економіки	8.2. За рахунок значних коливань курсів основної курсоутворюючої валюти щодо інших валют на міжнародних ринках та ринках інших країн може призвести до значної волатильності курсу гривні, втрати її прогнозованості і курсових орієнтирів, послаблення передумов нарощування золотовалютних резервів, унаслідок чого курсова політика замість позитивного спроявлятиме негативний вплив на економіку

Однак забезпечити стабільність курсу гривні щодо євро в цьому випадку не вдалося б (див. графік 11).

Застосування кошика валют зі значною питомою вагою євро (70%) також не вирішило б проблеми коливань курсу щодо євро, які за цього варіанта в січні – лютому 2004 р. перевищили б один відсотковий пункт (відхилення від значення курсу на початок періоду становили б від +0.6 до -0.5%). Але коливання курсу гривні щодо долара США зросли б майже до трьох відсоткових пунктів (відхилення від значення курсу на початок періоду становили б від +0.5 до -2.3% із коливаннями курсу від 521 до 535.7 гривні за 100 доларів США). Ще більші коливання курсу гривні щодо долара виникли б при запровадженні 100-відсоткової прив'язки гривні до євро (див. графіки 10, 11), тобто при зміні прив'язки гривні.

ВИСНОВКИ

Aналіз результатів дослідження свідчить, що в разі запровадження курсоутворення на основі різних варіантів кошика валют було б неможливо досягнути однієї з головних цілей валютно-курсової, а відтак і грошово-кредитної політики – стабільності курсу щодо основної курсоутворюючої валюти. Зазначимо, що саме стабільність курсу та його певні мінімальні зміни значною мірою забезпечували позитивний ефект впливу валютно-курсової політики Національного банку на фінансову сферу, зовнішньоекономічну діяльність, споживання, інвестиції та економічний розвиток загалом. Аналіз позитивних підсумків стабілізаційної валютно-курсової політики за 2000–2002 рр. [8] залишається актуальним і для 2002–2003 рр. Можна з певністю стверджувати, що зміна режиму курсоутворення, і як наслідок – порушення стабільності гривні, призвела б до суттєво гірших результатів економічного розвитку порівняно з фактично досягнутими. Значні коливання курсу щодо основної курсоутворюючої валюти ускладнювали б збереження фінансової стабільності, не сприяли б розвитку зовнішньоекономічної діяльності, кінцевому споживанню, зовнішнім і внутрішнім інвестиціям.

Як свідчить проведений аналіз, відмова від діючого порядку курсоутворення гривні та запровадження механізму на основі кошика валют у нинішніх умовах може призвести до багатьох негативних наслідків, які

Таблиця 3. Зміна курсів гривні щодо долара та євро у 2002–2003 рр. за діючого курсового режиму та її оцінка при використанні для курсоутворення різних кошиків валют					
Курсова динаміка	Діючий курсовий режим	Кошик 1 (долар =70%, євро = 15%, російський рубль = 15%)	Кошик 2 долар =45%, євро = 45%, російський рубль = 10%)	Кошик 3 долар =20%, євро = 70%, російський рубль = 10%)	Прив'язка курсу гривні до євро
1) курс гривні щодо долара США (UAH/100 USD):					
Зміна, %	-0.6	+3.5	+13.2	+20.7	+28.8
Значення на кінець 2003 р.	533.15	507.90	459.69	420.03	376.06
2) курс гривні щодо євро (UAH/100 EUR):					
Зміна, %	-42.7	-36.8	-23.8	-13.2	0
Значення на кінець 2003 р.	666.22	639.28	578.61	528.34	466.96

суттєво перекриють можливий позитивний ефект від зменшення девальвації гривні щодо євро. Це дає підстави вважати зміни в курсовому режимі гривні передчасними.

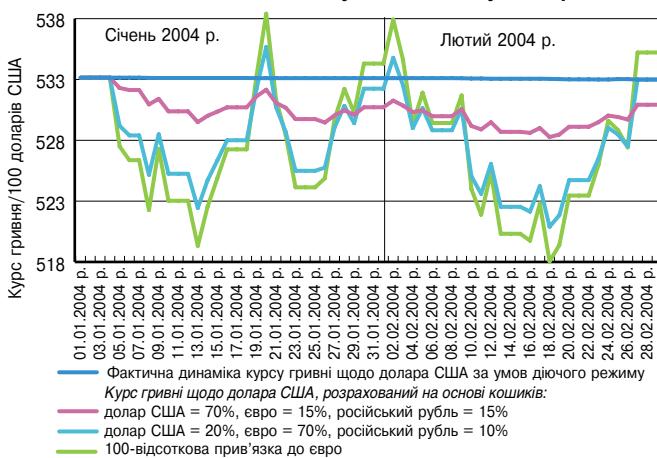
Іншим результатом дослідження є висновок про недоцільність зміни ва-

умов, відмінні від діючих нині, за яких було б доцільно запровадити механізм курсоутворення на основі кошика валют чи змінити валюту прив'язки гривні, — тема окремого дослідження.

Література

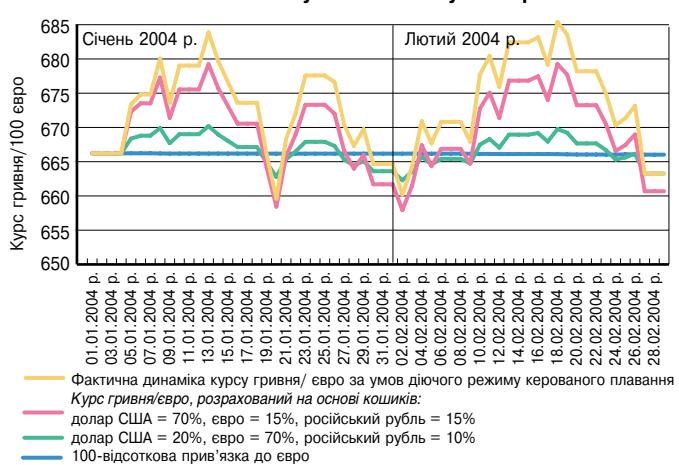
1. Комерсант. — 2004. — 16 січня.
2. Latter T. *The Choice of Exchange Rate Ragime*. CCBC Bank of England. — London, 1996. — 29 р.
3. Юрчишин В. Валютні кризи. — К.: Українська Академія державного управління при Президентові Україні. — 204 с.
4. Інтернет-сайт Міжнародного валютного фонду www IMF.org.
5. Статистичний щорічник України за 2002 р. / Державний комітет статистики України. — Київ: Консультант, 2003. — 664 с.
6. Інтернет-сайт Державного комітету статистики України www.ukrstat.gov.ua.
7. Інтернет-сайт Міністерства фінансів України www.mfin.gov.ua.
8. Михайличенко С. Політика стабільного курсу: причини і наслідки // Вісник НБУ. — 2002. — № 12. — С. 52—57.

Графік 10. Динаміка курсу гривні щодо долара США за діючого курсового режиму та за умов запровадження курсоутворення на основі кошика валют у січні–лютому 2004 р.

люти прив'язки гривні — з долара США на євро. Прив'язка до долара обґрунттовується його домінуючою роллю на внутрішньому та зовнішньоторговельному ринку високодоларизованої економіки України (високою питомою вагою долара США в міжнародних розрахунках, операціях на безготівковому та готівковому валютних ринках, грошових накопиченнях населення, у зовнішньому державному боргу), а також роллю долара США як основної світової валюти. Євро ще не має відповідної ваги ні для української, ні для світової економіки, а його використання як базової валюти прив'язки може привести до стрімкої втрати стабільності гривні щодо домінуючої в економіці України валюти — долара США, що може мати вкрай негативні наслідки.

Графік 11. Динаміка курсу гривня / євро за діючого курсового режиму та за умов запровадження курсоутворення на основі кошика валют у січні–лютому 2004 р.

Під час робочої поїздки 18 березня 2004 року до Луцька Голова Національного банку України Сергій Тігітко провів численні зустрічі з політиками, банкірами, бізнесменами, студентами та викладачами Волинського державного університету імені Лесі Українки.

**Віталій
Різник**

Юрист консультант відділу правового забезпечення ринку банківських послуг юридичного департаменту Національного банку України, здобувач кафедри цивільного права Київського національного університету ім. Тараса Шевченка

У статті розглядаються окремі аспекти правової природи нормативно-правових актів Національного банку України. Зокрема досліджується проблема видання центробанком та іншими органами державної влади спільніх нормативно-правових актів, їх співвідношення з положеннями Цивільного кодексу України. Викладена в досліженні позиція є авторським баченням проблем і може бути приводом для подальшої дискусії на сторінках "Вісника НБУ".

Точка зору /

Правова природа нормативно-правових актів НБУ

Однією із функцій Національного банку України є встановлення для банків правил проведення банківських операцій, бухгалтерського обліку та звітності, захисту інформації, коштів і майна. Відповідно до норм статті 56 Закону "Про Національний банк України" НБУ видає нормативно-правові акти з питань, віднесені до його повноважень. Врахування їх положень є обов'язковим для органів державної влади, місцевого самоврядування, банків, підприємств, організацій та установ незалежно від форм власності, а також для фізичних осіб.

У теорії права під нормативно-правовими актами прийнято розуміти виражені в письмовій формі рішення компетентних державних органів, у яких містяться норми права. Це — акти пра-вотворчості, за допомогою яких і завдяки яким встановлюються або відміняються правові норми [1, с. 342].

Нормативно-правові акти центробанку видаються у формі постанов Правління НБУ та затверджених ними інструкцій, положень і правил. Створення нормативно-правових документів Національного банку врегульоване інструкцією про порядок їх підготовки, видання, реєстрації, надсилання та систематизації, затверджену постановою Правління Національного банку України від 10 лютого 1997 р. № 31.

Нормативно-правові акти НБУ підлягають обов'язковій державній реєстрації в Міністерстві юстиції України та набирають чинності відповідно до вітчизняного законодавства. Згідно з указами Президента України "Про Єдиний державний реєстр нормативних актів" від 27 червня 1996 р. № 468/96 та "Про опублікування актів законодавства України в інформаційному бюллетені "Офіційний вісник України" від 13 грудня 1996 р. № 1207/96 нормативно-правові акти Національного банку України включаються до Державного реєстру та підлягають опублікуванню у зазначеному вище віснику, ведення якого

покладено на Міністерство юстиції України.

Державна реєстрація нормативно-правових документів НБУ провадиться відповідно до положень "Порядку проведення державної реєстрації нормативно-правових актів у Міністерстві юстиції України та включення їх до Єдиного державного реєстру нормативно-правових актів", затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 25 листопада 2002 р. № 102/5 і зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 25 листопада 2002 р. № 915/7203.

Згідно з Указом Президента України "Про державну реєстрацію нормативно-правових актів міністерств та інших органів виконавчої влади" від 3 жовтня 1992 р. № 519/94 (зі змінами і доповненнями) нормативно-правові акти Національного банку України набирають чинності через 10 днів після їх реєстрації, якщо в них самих не встановлено пізнішого строку набуття юридичної сили (пункт 3).

Нормативно-правові акти Національного банку України не можуть суперечити законам та іншим законодавчим актам України і не мають зворотної сили, крім випадків, коли вони згідно із законом пом'якшують або скасовують відповідальність. Якщо ці акти суперечать законам та іншим законодавчим актам України, вони можуть бути оскаржені в судовому порядку; на них може бути винесено протест прокурора [2, с. 69–70].

ЧИ МОЖЕ НБУ ВИДАВАТИ СПІЛЬНІ З ІНШИМИ ОРГАНАМИ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ АКТИ?

Це дискусійне питання. Перед тим як розглянути його, зауважимо — і до прийняття Закону "Про Національний банк України", і після центробанк видавав спільні постанови, прийняті разом із Кабінетом Міністрів України, Державною комісією із цінних паперів та фондового

ринку, з іншими органами державної влади¹.

Проаналізувавши юридичну літературу, виявимо різні погляди на це явище. Так, О.П.Орлюк зазначає: "...За потреби міністерства видають спільні нормативно-правові акти. Такі можливості передбачені і для Національного банку України, який у межах компетенції, встановленої нормами статей 52 та 56 Закону "Про Національний банк України", має право видавати спільні акти з урядом держави" [2, с. 40].

Іншої думки дотримується В.Л.Кротюк. Він вважає, що "прийняття Національним банком спільного з іншими органами влади нормативного акта може негативно вплинути на виконання Національним банком своїх функцій, оскільки в разі виникнення необхідності внесення змін чи доповнень до такого акта, проект цих змін чи доповнень повинен узгоджуватися з органом, спільно з яким прийнято нормативний акт, що не сприятиме оперативному прийняттю відповідних змін. У разі відсутності єдиної позиції між Національним банком і органом, спільно з яким приймалися нормативно-правові акти, можуть виникнути елементи залежності центрального банку від органів виконавчої влади, що не сприятиме оперативному і якісному виконанню покладених на Національний банк функцій" [3, с. 62–63].

На нашу думку, більш обґрунтованою є позиція В.Л.Кротюка.

Згідно зі статтею 19 Конституції України органи державної влади зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією і законами України. Відповідно до статті 2 Закону "Про Національний банк України" НБУ є центральним банком країни, особливим центральним органом державного управління, юридичний статус, завдання, функції, повноваження і принципи організації якого визначаються Конституцією, Законом "Про Національний банк України" та іншими законами України.

Статтями 52–53 Закону "Про Національний банк України" регу-

люються його взаємовідносини з Кабінетом Міністрів, зокрема обумовлюються гарантії невтручання у виконання функцій і повноважень Ради та Правління НБУ. В зазначеніх статтях не йдеся про видання центробанком разом із Кабміном спільних постанов. Не передбачене видання спільних нормативно-правових актів Кабінету Міністрів та інших органів державної влади (зокрема НБУ) і статтею 117 Конституції України.

Отже, підсумовуючи викладене вище, можна зробити висновок про те, що Національний банк України не повноважний (у силу положень Конституції, Закону "Про Національний банк України" та інших законів України) приймати разом з іншими органами державної влади спільні нормативно-правові акти. НБУ може брати участь у їх розробці шляхом проведення взаємних консультацій, надання інформації тощо.

НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ АКТИ НБУ ТА АКТИ ЦІВІЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

У новий Цивільний кодекс України (ЦКУ) введено такий термін, як *банківські правила*². Він застосовується щодо договірних відносин у сфері банківської діяльності. Тож уточнення змісту цього терміна наразі є доволі актуальним.

О.П.Орлюк банківські правила ототожнює зі звичаями ділового обороту [2, с. 79–82].

Системно-структурний аналіз положень ЦКУ свідчить про те, що в ньому терміну, про який ідеться, надано іншого значення. Так, наприклад, у частині 1 статті 1059 зазначається, що "письмова форма договору банківського вкладу вважається одержаною, якщо внесення грошової суми підтверджено договором банківського вкладу з видачею іншого документа, що відповідає вимогам, встановленим іншими нормативно-правовими актами у сфері банківської діяльності (банківськими правилами) та звичаями ділового обороту". Тобто положення цієї норми дають підстави для таких двох висновків:

◆ *банківські правила та звичаї ділового обороту не є поняттями тотожними;*

¹ Див., наприклад, Постанову Кабінету Міністрів України та Національного банку України від 5 червня 1998 р. № 811 "Про встановлення спеціального режиму розрахунків за реалізовану споживачами електричну енергію"; Постанову Кабінету Міністрів України та Національного банку України від 30 жовтня 1998 р. № 1714 "Про порядок внесення комерційними банками плати за користування тимчасово вільними залишками бюджетних коштів і коштів державних позабюджетних фондів" та інші.

◆ *банківські правила — це нормативно-правові акти у сфері банківської діяльності.*

За статтею 2 Закону України "Про банки і банківську діяльність" від 7 грудня 2000 р. (зі змінами і доповненнями), нормативно-правові акти НБУ — це "акти, що видаються Національним банком України у межах його повноважень на виконання цього та інших законів України".

Оскільки у сфері банківської діяльності нормативно-правові акти видає лише Національний банк, то терміни "банківські правила", "нормативно-правові акти у сфері банківської діяльності" та "нормативно-правові акти, що видаються Національним банком України" можна вважати синонімічними.

Ще одне актуальне питання, яке слід розглянути в аспекті співвідношення положень нормативно-правових актів Національного банку України та ЦКУ, полягає у з'ясуванні меж нормотворчої діяльності Національного банку в процесі регулювання майнових відносин між банками та їх клієнтами.

На думку О.Г.Братка, зв'язок між банківським та цивільним правом у контексті регулювання діяльності банків полягає в тому, що банківські норми ніби надбудовуються над цивільно-правовими і доповнюють їх. Банківські правила, як вважає автор, регулюють саму послугу, яку банк надає клієнту. Тобто вони лише створюють передумови для реалізації вимог цивільно-правових норм, а не навпаки [4, с. 36]. Як бачимо, позиція О.Г.Братка зводиться до того, що НБУ своїми нормативно-правовими актами не може встановлювати обов'язкових для виконання правил у сфері матеріальних відносин, які мають базуватися на юридичній рівності, вільності волевиявленні та майновій самостійності інших учасників. Інакше кажучи, Національний банк буцімто не має права встановлювати цивільно-правових норм.

На наш погляд, таке твердження сумнівне. Звернемося до нового Цивільного кодексу України. Зокрема до частини 5 статті 4. Згідно з нею центральні органи державної влади України (у тому числі Національний банк) у випадках і в межах, встановлених Конституцією та законодавством України, можуть видавати нормативно-правові акти, що регулюють цивільні відносини. Як відомо, Законом "Про Національний банк України" передбачено за Національним

² Термін "банківські правила" застосовується в положеннях частини 1 статті 1059; частини 2 статті 1067; частин 2 і 3 статті 1075; частин 1 і 4 статті 1088; статті 1089; частин 1 і 2 статті 1090; частин 2 статті 1099; частин 5 і 7 статті 1102; частин 1 і 2 статті 1103 Цивільного кодексу України.

банком право встановлювати правила проведення банківських операцій (стаття 7). Відповідно до статті 47 Закону України “Про банки і банківську діяльність” до цих операцій належать:

- 1) приймання вкладів (депозитів) від юридичних і фізичних осіб;
- 2) відкриття та ведення поточних рахунків клієнтів і банків-кореспондентів, у тому числі переказ грошових коштів із цих рахунків за допомогою платіжних інструментів та зарахування коштів на них;

3) розміщення заличених коштів від свого імені, на власних умовах та на власний ризик.

Зазначене свідчить, що Національний банк України не позбавлений права регулювати правила взаємовідносин (у тому числі їх цивільно-правовий аспект) між банками та їхніми клієнтами у процесі здійснення зазначених вище операцій. При цьому НБУ має дотри-

муватися таких вимог:

- ◆ нормативно-правові акти Національного банку не можуть встановлювати правила, які відміняють або суперечать нормам ЦКУ;
- ◆ цими актами можуть встановлюватися норми, що уточнюють положення ЦКУ, а також такі, що врегульовують “прогалини” в положеннях ЦКУ.

ВИСНОВКИ

Отже, зробимо висновки:

1. Видання Національним банком України спільних із іншими органами державної влади нормативно-правових актів є не лише недоцільним, а й таким, що суперечить Конституції та Закону “Про Національний банк України”.
2. Під банківськими правилами слід розуміти нормативно-правові акти у сфері банківської діяльності. Тож терміни “банківські правила”, “норма-

тивно-правові акти у сфері банківської діяльності” та “нормативно-правові акти, що видаються Національним банком України”, є синонімами.

3. Національний банк України має право (у межах, встановлених законодавством) регулювати цивільні відносини між банками та їх клієнтами.

Література

1. *Теория государства и права: Курс лекций / Под ред. М.Н. Марченко. — М.: Зерцало, 1997.*
2. *Орлюк О.П. Теоретичні питання банківського права і банківського законодавства. — К.: Юрінком Інтер, 2003.*
3. *Кротюк В.Л. Національний банк України — центр банківської системи України. Організаційно-правовий аналіз. — К.: Видавничий Дім “Ін Юре”, 2000.*
4. *Братко А.Г. Банковское право (теория и практика). — М.: “Издательство ПРИОР”, 2000.*

Підвищення кваліфікації /

За студентськими партами – державні службовці

В Українській академії банківської справи НБУ впроваджено нову концепцію курсів підвищення кваліфікації державних службовців – працівників територіальних управлінь Національного банку України.

Вирішення складних економічних завдань, що постали перед нашою молодою державою, потребує прискореного формування та **оновлення управлінської еліти**, залучення до системи управління на всіх рівнях енергійних, компетентних та ініціативних кадрів нової генерації. “Протягом 2002–2004 років, – наголошував у своєму Посланні до Верховної Ради Президент України Леонід Кучма, – необхідно реформувати систему державної служби з удосконаленням практики відбору, підготовки, перевідпідготовки та підвищення кваліфікації кадрів, посилення соціальної й політичної захищенності держслужбовця, підвищення суспільного престижу державної служби”.

Про важливість вирішення в державі кадрової проблеми, зокрема посилення ролі державних службовців, свідчить і Указ Президента України від 09.11.2000 р. “Про комплексну програ-

му підготовки державних службовців”, у якому зазначається: “Становлення демократичної, правової, соціальної держави, розвиток засад громадянського суспільства, інтеграція України в Європейське співтовариство, проведення адміністративної реформи, зокрема реформи системи державної служби, передбачають підготовку високо-кваліфікованих управлінців, розширення професійної підготовки фахівців, кандидатів, докторів наук у галузі державного управління для заміщення посад в органах державної влади та органах місцевого самоврядування, а також формування кадрового резерву на ці посади”.

Національний банк України, взявши до уваги викладені вище вимоги Президента і враховуючи загальносвітові тенденції інноваційного розвитку економіки, поставив перед Українською академією банківської справи завдання організувати занят-

тя для державних службовців.

Зауважимо, що в академії і раніше діяли тематичні короткотермінові курси підвищення кваліфікації. Працювали вони доволі плідно. Лише за 2002–2003 роки курс навчання тут пройшли близько 1130 чоловік. Із них понад 430 – спеціалісти й державні службовці системи Національного банку України. Навчання проводилося за темами: “Банківський нагляд”, “Грошово-кредитна політика”, “Внутрішній контроль і аудит”, “Організація операційної роботи НБУ”, “Правове забезпечення діяльності банків”, “Нове в Цивільному та Господарському кодексах України”, “Використання можливостей інформаційної системи в SAP-технологіях для побудови звітності”.

Тобто підвищенню кваліфікації державних службовців вуз приділяв увагу й раніше. Проте, як уже зазначалося, виникла потреба знайти нові, сучасні

В. о. ректора УАБС В.І.Міщенко вручає свідоцтво про закінчення курсів підвищення кваліфікації економісту управління НБУ в АР Крим Н.В.Лівановій.

підходи до організації цієї справи.

Разом зі співробітниками департаменту персоналу Національного банку України провідні науковці Української академії банківської справи розробили навчальні плани та **професійні програми** підвищення кваліфікації державних службовців для спеціалістів банківського нагляду, відділів організації бухгалтерського обліку, служб діловодства, економічної роботи, грошово-кредитних відносин, юридичних підрозділів.

Згідно із цими програмами викладачі академії та провідні фахівці центрального апарату НБУ готують цикли лекцій, присвячених сучасній інноваційній політиці, основам теорії державного будівництва, державному управлінню та державній службі, новітнім технологіям автоматизації роботи держслужбовця. Це далеко не повний перелік тем, які пропонуються чи будуть запропоновані слухачам і які, безумовно, зацікавлять їх.

У минулому році академія отримала ліцензію Міністерства освіти і науки України щодо надання освітніх послуг із підвищення кваліфікації державних службовців Національного банку України, які працюють на посадах V—VII категорій за напрямом 1501 “Державне управління” та з підвищення кваліфікації спеціалістів у галузях банківської справи, бухгалтерського обліку підприємств різних форм власності, фондового ринку, експертизи та оцінки нерухомості, майнових і немайнових прав. Зрозуміло, для вузу це не лише честь, а й велика відповідальність. Тому науковий центр академії, на базі якого організовано курси підвищення кваліфікації державних службовців територіальних управлінь НБУ (директор С.В.Зеленський), науково-педагогічні працівники та інші співробітники вузу доклали всіх зусиль, щоб налагодити роботу на високому науковому й методологічному рівнях. Першими на заняття курсів було запрошено спеціалістів служб банківсь-

кого нагляду.

У ході двотижневого навчання, крім лекцій, проведено відповідні “круглі столи”, влаштовано презентації рефератів слухачів, які стали своєрідним захистом їхніх випускних робіт, зроблено підсумкове тестування.

По закінченні курсів їх слухачі отримали свідоцтва про підвищення кваліфікації державного зразка.

Сподіваємося, здобуті слухачами знання прислужяться в їхній подальшій роботі, а отже, — сприятимуть зміцненню банківської системи України в цілому.

У керівництва Української академії банківської справи та дирекції курсів підвищення кваліфікації є ділові пропозиції — з метою вдосконалення навчального процесу, спрямованого на поглиблення післядипломної освіти, створити у вузі відповідний факультет.

СЛОВО — СЛУХАЧАМ

На прохання “Вісника НБУ” своїми враженнями про нову програму курсів підвищення кваліфікації державних службовців територіальних управлінь Національного банку України діляться їх перші випускники.

Марія Васильків, провідний економіст сектору інспектування банківських установ відділу банківського нагляду управління НБУ у Львівській області, староста курсів:

— Я вперше навчалася на двотижневих курсах підвищення кваліфікації в Українській академії банківської справи. Враження найкращі. Курси ретельно підготовлені. Ми змогли багато почерпнути як для роботи, так і для загального розвитку. Особливий інтерес у нас викликали спеціальні дисципліни. Добре, що була можливість не тільки послухати лекції, а й обмінятися думками, подискутувати. В процесі такого спілкування вдалося одержати відповіді на чимало питань, які раніше для багатьох із нас були нез'ясованими. У цьому вузі вдало поєднувати теорію з практикою. На роботі, звітучи про навчання, я обов’язково розповім про все нове, що почула на курсах. За їх проведення я б поставила академії “п’ятірку” за п’ятибальною системою.

Ольга Постоліта, провідний економіст сектору валютного контролю відділу банківського нагляду управління НБУ в Одеській області:

— Я вже не вперше навчуся на різних курсах підвищення кваліфікації і маю змогу порівнювати. Ці курси організовано на дуже високому рівні.

Особливо корисними були для нас лекції на тему “Система банківського нагляду”, які прочитала начальник управління аналізу звітності та оперативного моніторингу департаменту методології та планування банківського нагляду НБУ Ганна Карчева. Відчувається, що фахівець володіє інформацією, знає як теорію, так і практику банківської справи. Тому її лекції перетворювалися в зацікавлену розмову, обговорення актуальних питань, обмін досвідом.

Сама атмосфера навчального процесу була і діловою, і теплою.

Костянтин Білик, завідувач сектору валютного контролю відділу банківського нагляду управління НБУ у Хмельницькій області:

— Варто сказати добре слово на адресу викладачів академії. Слухачам імпонує їх високий професіоналізм, академічне виховання, поведінка. Особливо мені сподобалися лекції директора наших курсів Сергія Зеленського, присвячені інноваційно-інвестиційній політиці.

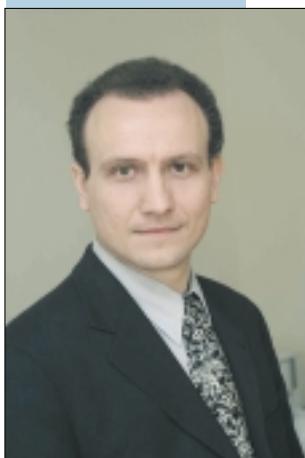
Ірина Максимова, головний економіст сектору аналізу діяльності банків та контролю нормативів відділу банківського нагляду управління НБУ у Дніпропетровській області:

— На цих курсах ми почули конкретні відповіді на чимало питань, які нас цікавили. Мені сподобалися практично всі лекції. Одержані знання, безсумнівно, знадобляться в роботі. Корисними були курси і для загального розвитку, розширення ерудиції. І це важливо, адже сучасний банківський працівник має бути всебічно освіченою людиною.

Віктор Войтович, головний економіст відділу банківського нагляду управління НБУ у Рівненській області:

— Висловлюємо щирі подяки організаторам курсів. Здавалося б, нас, практиків зі стажем, уже важко чимось здивувати. Однак ми були приємно вражені — із організацією навчання, і глибиною наукового дослідження актуальних питань банківської діяльності та високим професіоналізмом викладачів. Безумовно, такі курси працівникам банків необхідні, адже вони якнайкраще слугують підвищенню кваліфікації державних службовців.

Володимир Міщенко, виконуючий обов’язки ректора Української академії банківської справи Національного банку України, професор.

**Володимир
Харченко**

Заступник начальника відділу методології та організації розрахунків юридичних та фізичних осіб у національній валюті департаменту платіжних систем Національного банку України

Ринок платіжних карток в Україні характеризується високими темпами їх емісії, зростанням обсягів операцій населення з їх застосуванням. У картковий бізнес прагне інвестувати кошти більшість українських банків. Переход від оплати товарів і послуг готівкою до розрахунку банківськими платіжними картками сприяє поліпшенню економічної ситуації в країні, робить прозорішими фінансові операції і перешкоджає ухиленню від податків. Нарощування обсягу карткових операцій у торговельно-сервісній мережі – один із ключових напрямів карткового бізнесу – допомагає підвищити рівень фінансової культури населення країни, дає змогу емітентам і еквайрам збільшити прибутковість карткових портфелів. Утім, про повноцінний розвиток ринку платіжних карток за підсумками 2003 року наразі говорити за рано, вважає автор публікації, оскільки вони ще не стали для населення реальним платіжним засобом.

Аналіз/ Підсумки діяльності банків України на ринку платіжних карток у 2003 році

ЕМІСІЯ ПЛАТІЖНИХ КАРТОК

У 2003 році кількість банків, які є членами внутрішньодержавних та міжнародних платіжних систем і здійснюють емісію та еквайринг платіжних карток, збільшилася з 77 до 87 (із 158 українських банків, що мають банківську ліцензію).

Загальна кількість платіжних карток, емітованих українськими банками (за якими здійснено хоча б одну операцію протягом року), торік збільшилася майже вдвічі – з 6 150 тис. до 11 529 тис. штук (див. таблицю 1), з них на 1 січня 2004 року кількість платіжних карток:

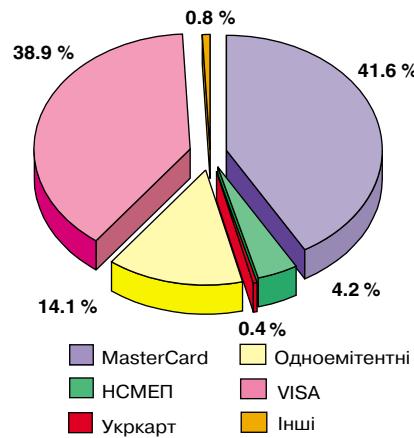
- ◆ Національної системи масових електронних платежів (НСМЕП) – на 263% (350 тис.) і становить близько 483 тис.;
- ◆ Укркарт – на 257% (29 тис.) – близько 41 тис.;
- ◆ одноемітентних (внутрішньобанківських) платіжних систем – на 24% (313 тис.) – близько 1 624 тис.
- ◆ MasterCard – на 136% (2 765 тис.) – більше 4 793 тис.;
- ◆ VISA – на 73% (1 898 тис.) – близько 4 482 тис.;
- ◆ інших платіжних систем – більш як на 28% (24 тис.) – майже 107 тис. штук.

Протягом останніх трьох-четирьох років спостерігається стала тенденція до щорічного збільшення українськими банками емісії платіжних карток майже вдвічі.

Найбільшу частку українського карткового ринку (41.6% від загально-го числа карток) на 01.01.2004 р. ста-

новили картки міжнародної платіжної системи MasterCard – 4 793 тис. штук (див. графік 1). Друге місце за кількістю емітованих карток посідає VISA – 38.9% (4 482 тис. штук). На частку платіжних карток локальних одноемітентних систем припадає 14.1% (1 624 тис. штук), НСМЕП – 4.2% (483 тис. штук), Укркарт – 0.4% (41 тис. штук), інших платіжних систем – 0.8% (107 тис. штук).

Графік 1. Частки платіжних систем в емісії карток за станом на 01.01.2004 р.

Протягом минулого року простежувалася тенденція до зменшення частки карток одноемітентних внутрішньодержавних платіжних систем і збільшення частки міжнародних платіжних систем, НСМЕП і Укркарт. Зменшення частки одноемітентних систем відбувається за рахунок міграції їх на міжбанківські платіжні системи шляхом паралельного функціонування або заміни цих систем на міжнародні, НСМЕП і Укркарт. Так,

Таблиця 1. Кількість емітованих карток (штук)

Платіжні системи	01.01.2003 р.	01.01.2004 р.	Приріст за 2003 р., %
Усього	6 149 959	11 528 907	87
З них			
НСМЕП	132 870	482 848	263
Укркарт ¹	11 461	40 947	257
Одноемітентні	1 310 942	1 623 627	24
MasterCard	2 027 910	4 793 067	136
VISA	2 583 741	4 481 780	73
Інші	83 035	106 638	28

¹ Без урахування карток Укркарт/Maestro, які включаються до показників платіжної системи MasterCard.

якщо на початку 2002 року частка карток усіх внутрішньодержавних платіжних систем становила 31% (1 001 тис. шт.) і серед них переважали одноемітентні локальні системи (понад 99%), то протягом 2002 року кількість карток цих систем зменшилася до 21.3%, а наприкінці 2003 року — до 14.1%. Особливо виразно ці процеси ілюструють показники Промінвестбанку та Ощадбанку, які мали значну кількість локальних карток, а тепер, розвиваючи свої системи, паралельно нарощують темпи емісії карток міжнародних платіжних систем, поступово зменшуючи у портфелі частку власних карток. Оскільки цими банками свого часу були реалізовані найбільші локальні проекти, то і сьогодні їх картки становлять левову частку всіх карток одноемітентних платіжних систем (майже 80%). Слід, однак, зазуважити, що власні картки, зокрема Ощадбанку, застосовуються для автоматизованої видачі готівки та здійснення касових операцій і, як правило, не наділені платіжною функцією.

Зазначимо, що топік, уперше за весь час функціонування в Україні міжнародних платіжних систем, банки — члени цих систем емітували карток MasterCard більше, ніж карток VISA. Порівняно з минулим роком частка карток MasterCard збільшилась з 33.0 до 41.6%, а карток VISA — зменшилася з 42 до 38.9%.

Це зумовлено насамперед активним просуванням на український ринок дебетових карток Maestro. Спрощений порядок емісії та розповсюд-

ження, зокрема наперед оплачених карток Maestro Prepaid, дав деяким банкам змогу прискорити темпи їх випуску, чому сприяла реалізація різноманітних акцій і програм. Інші чинники збільшення частки карток платіжної системи MasterCard — випуск банками для своїх клієнтів карток Maestro як доповнення до основної послуги (наприклад, внесення коштів на депозит) та об'єднання зусиль платіжних систем MasterCard та Укркарт шляхом випуску спільних карток Укркарт/Maestro.

У 2003 році найдинамічніше нарощували емісію карток Імексбанк (приріст на 526%), Експрес-банк (233.2%) та Укргазбанк (205.5%). Приватбанк, “Аval” та “Надра” практично подвоїли свої показники (див. таблицю 2). Відтак Приватбанку вдалося зберегти лідерство у цьому сегменті карткового ринку (4 555 тис. шт.), а банку “Надра” — переміститися на четверте місце в загальному рейтингу емітентів платіжних карток. Високі темпи випуску карток дали змогу двом банкам, які є членами НСМЕП, — Експрес-банку та Імекс-банку, а також Укросцбанку ввійти до десятки найбільших емітентів.

Ще десять банків за станом на 01.01.2004 р. емітували від 50 до 100 тис. штук карток. окрім зазначених у таблиці 2 Укргазбанку (82 тис.) та Морського транспортного банку (79 тис.), до цієї групи входять “Металург” (73 тис.), Кредитбанк (67 тис.), “Кредит-Дніпро” (65 тис.), Донгорбанк (57 тис.), Укрпромбанк

(56 тис.), ВАБанк (53 тис.) і Кредит-промбанк (51 тис. штук).

Як і раніше (за даними журналу European Card Review, на кінець 2002 року — близько 97%), значну частку платіжних карток становлять дебетові продукти Maestro та Visa Electron міжнародних платіжних систем, які використовуються в основному в рамках зарплатних проектів для отримання готівки.

ІНФРАСТРУКТУРА ПРИЙМАННЯ КАРТОК

Видікі темпи зростання емісії платіжних карток потребують від банків відповідних зусиль щодо збільшення пунктів їх приймання та розширення сфери застосування останніх. Розвинута інфраструктура обслуговування карток є необхідною умовою подальшого розвитку карткових програм банків і отримання ними прибутку від карткового бізнесу.

Проте динаміка розширення термінальної інфраструктури протягом 2003 року не відповідала за всіма її складовими темпам збільшення банками емісії платіжних карток. В основному всі свої зусилля та інвестиції банки спрямовували на забезпечення необхідної інфраструктури для організації видачі готівкових коштів держателям карток.

Так, якщо кількість емітованих банками платіжних карток протягом 2003 року збільшилася на 87%, то кількість банкоматів, що їх обслугову-

Таблиця 2. Банки — лідери з емісії платіжних карток за станом на 01.01.2004 р. (штук)

№ п/п	Назва банку	01.01.2003 р.	Усього на 01.01.2004 р.	З них за платіжними системами:				Приріст за 2003 р., %
				НСМЕП	Master Card	VISA	одноемітентні та інші	
1	Приватбанк	2 134 325	4 555 005	—	2 141 874	2 413 131	—	113.4
2	Промінвестбанк	1 094 106	1 637 940	—	632 085	29 028	976 827	49.7
3	“Авал”	630 259	1 188 802	—	405 041	686 642	97 119	88.6
4	“Надра”	369 199	785 712	—	380 570	405 007	135	112.8
5	Ощадбанк	390 587	549 252	—	200 729	51 599	296 924	40.6
6	ПУМБ	334 662	469 194	—	310 127	159 067	—	40.2
7	Правекс-банк	140 398	249 730	—	53 576	196 138	16	77.9
8	Експрес-банк	73 745	245 724	245 724	—	—	—	233.2
9	Укросцбанк	97 522	177 361	—	74 109	103 252	—	81.9
10	Імексбанк	26 405	165 399	164 320	1 079	—	—	526.4
11	Укрексімбанк	100 201	157 740	—	67 427	90 313	—	57.4
12	“Фінанси та кредит”	119 261	144 435	—	35 387	109 048	—	21.1
13	Укросіббанк	98 095	143 340	—	54 778	—	88 562	46.1
14	Укргазбанк	26 964	82 383	—	40 747	41 625	11	205.5
15	Морський транспортний банк	50 441	79 198	—	1 949	—	77 249	57.0

Таблиця 3. Інфраструктура приймання карток у розрізі платіжних систем (одиниць)						
Платіжні системи	Банкомати			Платіжні термінали		
	01.01.2003 р.	01.01.2004 р.	Приріст за 2003 р., %	01.01.2003 р.	01.01.2004 р.	Приріст за 2003 р., %
Усього	2 618	5 027	92.0	21 714	26 433	21.7
3 них						
НСМЕП	63	150	138.1	361	731	102.5
Укркарт	64	206	221.9	97	363	274.2
Одноемітентні	380	1 088	186.3	750	4 175	456.7
MasterCard	2 082	4 132	98.5	20 171	24 166	19.8
VISA	1 763	3 729	111.5	19 497	23 260	19.3

ють, — на 2 409 одиниць (92%) — до 5 027, платіжних терміналів — на 4 726 (22%) — до 26 440 (див. таблицю 3), кількість імпринтерів — на 8 538 (36%) — до 31 976.

Із загальної кількості обладнання, яке застосовується у сфері торгівлі та послуг для здійснення безготівкових платежів, тільки 16 837 (63.7%) платіжних терміналів та 22 221 (69.5%) імпринтерів є торговельними. Ці показники засвідчують, що в 2003 році банки значно знизили темпи розвитку торговельного еквайрингу та його інфраструктури.

Це пов'язано в першу чергу зі значними інвестиціями, яких потребує цей напрям роботи банків, та недостатнім рівнем рентабельності торговельного еквайрингу. Крім того, наразі значні фінансові ресурси банків — членів міжнародних платіжних систем відволікаються на вирішення проблем, пов'язаних з EMV-міграцією. Природно, банки прагнуть привести свої платіжні термінали у відповідність із вимогами специфікації EMV.

Порівнюючи інфраструктуру приймання карток у розрізі платіжних систем, зауважуємо фактично однакову динаміку збільшення кількості встановленого термінального обладнання міжнародних платіжних систем. Так, кількість банкоматів, які обслуговують картки платіжної системи MasterCard, зросла на 98.5%, а платіжної системи VISA — на 111.5%, платіжних терміналів — відповідно на 19.8 і 19.3%, імпринтерів — відповідно на 39.5 та на 38.4%.

Швидкими темпами розвивається інфраструктура приймання карток Укрkart та НСМЕП. За минулий рік кількість встановлених банкоматів цих платіжних систем збільшилася відповідно на 142 (221.9%) і 87 (138%) штук, а платіжних терміналів — на 266 (274.2%) і 370 (102.5%) штук.

Значна динаміка зростання кількості встановленого термінального обладнання одноемітентних внутріш-

ньодержавних платіжних систем пов'язана з використанням банкоматів і терміналів, які використовуються в міжнародних платіжних системах, для реалізації власної одноемітентної програми одним із банків — лідером з емісії карток міжнародних систем.

Число банкоматів у розрахунку на мільйон чоловік населення України протягом року збільшилося на 51 одиницю (94%) і на 01.01.2004 року становить 105 одиниць. Цей показник в Україні у 5–6 разів менший, ніж у середньому в країнах Західної Європи, і майже вдвічі нижчий, ніж у середньому у світі.

Утім, показник щільності банкоматних мереж без прив'язки до загальної кількості емітованих карток дає лише загальне уявлення про рівень розвитку інфраструктури видачі готівки в країні. Якщо порівнювати кількість банкоматів із кількістю емітованих платіжних карток, то за станом на 01.01.2004 року 5 027 встановлених в Україні банкоматів обслуговували 11.6 млн. емітованих карток, тобто в середньому на один банкомат припадало 2 293 картки, тоді як у 2002 році — 2 349.

За чисельністю банкоматів лідерами серед банків є Приватбанк, Промінвестбанк та “Авал”, які встановили більше половини всіх банкоматів. Темпи приросту кількості банкоматів цих банків у 2003 р. становили відповідно 139.5% (678 штук), 39.8% (210 штук) і 109.1% (325 штук).

На групу банків, які встановили на кінець 2003 року понад 50 банкоматів (див. таблицю 4), припадає 85% усіх функціонуючих в Україні банкоматів.

Динамічніше за всіх (з банків, що встановили понад 50 банкоматів) у 2003 році розвивав свою банкоматну мережу Укргазбанк, який збільшив кількість встановлених банкоматів більш як у 4 рази (до 140 штук), що дало йому змогу в цьому рейтингу переміститися з п'ятнадцятої позиції відразу на восьму. Як і в 2002 році, зберегли високі темпи приросту кількості банкоматів і більш ніж подвоїли їх у 2003 році Укрсоцбанк (168.6%), Експрес-банк (167.5%), Правекс-банк (140.5%) та Укрсиббанк (132.1%).

Дев'ять банків встановили від 30 до 50 банкоматів. Це, зокрема, Морський транспортний банк (48 штук), Кредитбанк (46), ВАБанк (45), Укрпромбанк (45), Кредитпромбанк (38), “Південний” (37), “Хрешчатик” (36), Донгорбанк (33), “Кредит-Дніпро” (32 штуки).

В останні роки багато українських банків стали надавати держателям платіжних карток на своїх банкоматах широкий комплекс додаткових послуг, таких як оплата послуг операторів мобільного зв'язку, наперед оплачені послуги операторів міжнародного зв'язку, послуги інтернет-про-

Таблиця 4. Банки — лідери за кількістю встановлених банкоматів за станом на 01.01.2004 р. (одиниць)

№ п/п	Назва банку	01.01.2003 р.	01.01.2004 р.	Приріст за 2003 р., %
1	Приватбанк	486	1 164	139.5
2	Промінвестбанк	528	738	39.8
3	“Авал”	298	623	109.1
4	ПУМБ	220	338	53.6
5	“Надра”	155	258	66.4
6	Укрексімбанк	120	192	60.0
7	Правекс-банк	74	178	140.5
8	Укргазбанк	34	140	311.8
9	Укрсоцбанк	51	137	168.6
10	Укрсиббанк	56	130	132.1
11	Експрес-банк	40	107	167.5
12	Ощадбанк	63	100	58.7
13	“Фінанси та кредит”	50	64	28.0
14	МТ-банк	41	52	26.8
15	Брокбізнесбанк	25	51	104.0

вайдерів, страхувальників, комунальні платежі тощо. Водночас досьогодні банки, хоча й закуповували банкомати з депозитною функцією (приймання готівкових коштів), практично не виконували її і не надавали такої послуги клієнтам.

Утім, деякі банки вже оголосили про початок тестування зазначененої функції, підготовку до її застосування в межах власних — для використання своїми працівниками — та вивчення попиту потенційних клієнтів. Основна послуга, яка стане доступною клієнтам завдяки депозитним банкоматам, — це поповнення карткового рахунку. Залежно від типу банкомата готівка може вноситися покупчорно або з використанням конверта (гроші вкладаються у конверт, який зберігається в банкоматі до інкасації, а потім банк зараховує їх на рахунок). Банкомати, які приймають готівку купюрами, технологічніші та дорожчі, ніж їх "конвертні" аналоги, тож банки, вірогідно, швидше розпочнуть надання депозитних послуг саме з використанням "конвертних" банкоматів. Упровадження "покупчорних" банкоматів потребує більше часу для вирішення питань, пов'язаних зі скануванням і розпізнанням купюр та сертифікацією цієї функції, але й переваги цих банкоматів очевидні: перевірка справжності купюр, майже миттєве поповнення рахунку тощо.

На ринку еквайрингу безумовним лідером за числом встановлених платіжних терміналів є Приватбанк, частка якого на 01.01.2004 р. сягала близько 53%. Та загалом, оскільки протягом 2003 року загальний приріст кількості платіжних терміналів Приватбанку становив лише 3.3% (438 штук), його питома вага на ринку платіжних терміналів зменшилася на 9% (із 62 до 53%). Це свідчить не так про зміну пріоритетів банку, як про те, що навіть найбільші гравці карткового ринку повинні зважати на необхідність значних інвестицій, яких вимагає робота, пов'язана з EMV-міграцією.

Серед банків, які у 2003 році встановили понад 200 платіжних терміналів, найдинамічніше розвивав цей напрям діяльності (як і банкоматну мережу) Укргазбанк (див. таблицю 5), котрий більш як у чотири рази збільшив кількість встановлених терміналів (до 228 штук). Примітні темпи приросту кількості платіжних терміналів у 2003 році мали Імексбанк (151%), Укreximbank (91.5%), Перший український міжнародний банк (65.8%), "Аval" (54%).

Із загальної кількості платіжних терміналів на кінець 2003 року 16 837 одиниць (63.7%) застосувалися як торговельні — для здійснення платежів за товари та послуги у торговельно-сервісній сфері. Слід зазначити, що торговельним еквайрингом займаються переважно банки, які є лідерами з емісії платіжних карток і які в змозі вкладати значні інвестиції у цей напрям діяльності. Проте не можна не відмітити й наявність цілком успішних з точки зору саме торговельного еквайрингу локальних проектів, реалізованих деякими банками. Кількість торговельних терміналів, встановлених цими банками на підприємствах торгівлі та послуг, сягає в окремих випадках до 90% від загальної кількості термінального обладнання. Такі проекти втілено, зокрема, Імексбанком, МТ-банком, Морським транспортним банком, Украбанком, банками "БІГ Енергія" та "Південний".

Характеризуючи інфраструктуру обслуговування карток, необхідно сказати також про імпринтери, що встановлюються банками на підприємствах торгівлі та сервісу і використовуються ними для видачі готівки. Лише дванадцять банків володіють імпринтерами в кількості понад 100 одиниць. За числом установлених імпринтерів переважають три банки, частка яких сягає 87.5% від усіх пристрій. Приватбанк за станом на 01.01.2004 р. встановив 23 066 імпринтерів (його частка на ринку — 72.1%), "Аval" — 3 533 (11.1%), Промінвестбанк — 1 392 (4.4%). Інші банки на

кінець 2003 року налічували менш як по 1 000 імпринтерів, і їх частка в загальному обсязі незначна. Загальна кількість встановлених банками торговельних імпринтерів на 01.01.2004 р. становила 22 221 штук (69.5%).

Підсумовуючи викладене вище, зазначимо, що динаміка розширення інфраструктури приймання карток у торгівлі та сфері послуг протягом 2003 року була значно нижчою, ніж темпи збільшення банками емісії платіжних карток. Основні свої зусилля та інвестиції банки спрямували на забезпечення необхідної інфраструктури для організації видачі готівкових коштів держателям карток. Але не розвиваючи інфраструктуру їх приймання у торговельно-сервісній мережі, не можна досягти головної мети — збільшення обсягів безготівкових розрахунків платіжними картками.

ВИКОРИСТАННЯ ПЛАТИЖНИХ КАРТОК

Орівняно з 2002 р. кількість операцій із застосуванням платіжних карток торік збільшилася на 72.4 млн. (97.8%) і становить 146.4 млн., причому сума операцій за картками зросла на 14.4 млрд. грн. (71.6%) — до 34.4 млрд. грн. Обсяг операцій з отримання готівки за платіжними картками збільшився на 13.9 млрд. грн. (73%) і сягнув близько 32.7 млрд. грн. (95% від загальної суми операцій за картками); безготівкових платежів — на 496 млн. грн. (43%) і становить близько 1.7 млрд. грн. (5% від загальної суми операцій

Таблиця 5. Банки-лідери щодо кількості встановлених платіжних терміналів за станом на 01.01.2004 р. (одиниць)

№ п/п	Назва банку	01.01.2003 р.	01.01.2004 р.	Приріст за 2003 р. %
1	Приватбанк	13 448	13 886	3.3
2	"Аval"	2 057	3 167	54.0
3	Ощадбанк	1 018	1 493	46.7
4	Промінвестбанк	768	897	16.8
5	"Надра"	556	800	43.9
6	Укreximbank	389	745	91.5
7	"Фінанси та кредит"	638	668	4.7
8	ПУМБ	292	484	65.8
9	Укросцбанк	347	452	30.3
10	Украбанк	268	347	29.5
11	Правекс-банк	291	336	15.5
12	Імексбанк	119	299	151.3
13	МТ-банк	209	293	40.2
14	"БІГ Енергія"	174	249	43.1
15	Укргазбанк	56	228	307.1
16	Морський транспортний банк	126	215	70.6

Таблиця 6. Кількість та сума операцій за картками, емітованими українськими банками

Платіжні системи	Кількість операцій (млн. шт.)			Сума операцій (млн. грн.)		
	2002 р.	2003 р.	Приріст за 2003 рік, %	2002 р.	2003 р.	Приріст за 2003 р., %
Усього	74.0	146.4	97.8	20 047.9	34403.9	71.6
З них						
НСМЕП	0.6	4.1	583.3	533.8	2 334.3	337.3
Укркарт	0.1	3.7	3 600.0	32.4	368.7	1 038.0
Одноемітентні	17.4	18.8	8.0	3 152.0	3 506.0	11.2
MasterCard	20.9	51.6	146.9	5 250.5	10 903.6	107.7
VISA	33.5	65.4	95.2	10 360.9	16 100.5	55.4
Інші	1.5	2.8	86.7	718.3	1 190.8	65.8

за картками).

Найбільшу частку в загальній кількості платіжних карток (майже 80%) та обсягах операцій з ними (понад 78%) становлять операції з використанням карток міжнародних платіжних систем MasterCard і VISA (див. таблицю 6).

Попри те, що за кількістю емітованих українськими банками карток платіжна система MasterCard випередила систему VISA, остання, за підсумками 2003 року, продовжує займати в Україні провідне місце як за кількістю операцій (65.4 млн.), так і за їх обсягами (16.1 млрд. грн.).

Найбільші темпи приросту в 2003 році отримані за операціями, які виконувалися з використанням платіжних карток Укркарт і НСМЕП: загальна їх сума збільшилася порівняно з 2002 роком відповідно на 1 038.0% (до 368.7 млн. грн.) і 337.3% (до 2 334.3 млн. грн.).

Обороти одноемітентних (локальних) банківських платіжних систем у минулому році характеризувало невелике, але стійке зростання обсягів операцій (11.2%).

Протягом 2003 року за картками всіх діючих в Україні платіжних систем щомісяця здійснювалося 12.2 млн. операцій, а середньомісячний оборот становив 2 867 млн. грн.

Враховуючи середню кількість функціонуючих в Україні у 2003 році карток усіх платіжних систем, середній оборот за однією карткою зменшився порівняно з 2002 роком на 295 грн. і становив 3 892 грн., а середня сума однієї операції дорівнювала 235 грн., що на 60 грн. менше, ніж у 2002 році. За однією платіжною карткою, емітованою українськими банками, протягом 2003 року здійснювалося 16.56 операцій, тобто на 1.1 операції більше, ніж у 2002-му. Це означає, що держателі карток стали їх активніше використовувати. Разом із

тим зменшення річного обороту за карткою засвідчує, що значна кількість емітованих карток практично не використовується їх держателями.

За минулій рік залишки коштів у банках на карткових рахунках загалом збільшилися на 61% (із 1.934 млрд. до 3.108 млрд. грн.), в тому числі на карткових рахунках фізичних осіб — на 60% (із 1.843 млрд. до 2.951 млрд. грн.), юридичних осіб — на 74% (з 90 млн. до 157 млн. грн.).

За станом на 01.01.2004 р. 63% залишків коштів на карткових рахунках населення тримало у національній валюті та 37% — у іноземній; на карткових рахунках суб'єктів господарювання — відповідно 79% і 21%.

Операції, які здійснюються в Україні за картками, емітованими вітчизняними банками, становлять 97% від загальної суми операцій.

У 2003 році на території країни здійснено 145 млн. операцій з використанням платіжних карток на суму 33 230 млн. грн. Співвідношення безготівкових та готівкових операцій за картками, емітованими українськими банками, становило від 5.3 до 94.7% (див. графік 2).

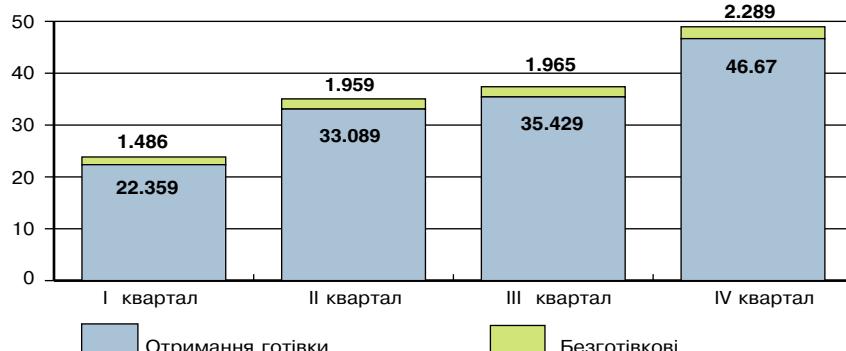
Незначне збільшення кількості трансакцій у торговельно-сервісній мережі можна частково пояснити роз-

витком експрес-кредитування, яке в 2003 році почали здійснювати деякі банки за допомогою платіжних карток. Загалом же картковий ринок уже кілька років поспіль не в змозі зрушитись у бік безготівкових платежів, оскільки він на 80—90% сформований за рахунок зарплатних проектів.

Така ситуація не вигідна ні держателям карток, ні банкам і торговцям. Банкам зазначені операції особливих прибутків не приносять, оскільки в рамках зарплатних проектів комісія з отримуваних в банкоматі грошей не стягується. І ці проекти розглядаються банками як додаткова послуга великим корпоративним клієнтам. Істотні прибутки зарплатні проекти можуть приносити лише за високого рівня заробітної плати на підприємстві, відсутності додаткових витрат (наприклад, на встановлення нових банкоматів) або використання схем щодо оптимізації роботи. Здебільшого ж банки мають незначний зиск — до 1%, який стягується з роботодавця.

Проблема полягає в тому, що держателі карток, виданих у рамках зарплатних проектів, не мають додаткових стимулів для їх використання як платіжного засобу. Ще два-три роки тому основний вихід із тупикового шляху розвитку ринку карток аналітики вбачали у широкому розповсюдженні кредитних карток. Однак досі їх кількість обчислюється десятками тисяч. Картки стануть реальним платіжним засобом тільки тоді, коли громадяни придбаватимуть їх свідомо, коли їх не нав'язуватимуть клієнтам у рамках зарплатних проектів. Нормального рівня розвитку цей бізнес досягне лише за умови, що більшість карток стануть кредитними, причому продаватимуться за значно нижчими тарифами, і клієнти зможуть користуватися “пільговим періодом”, протягом якого можна повернути кредит без сплати відсотків. Однак до вве-

Графік 2. Кількість операцій, здійснених в Україні у 2003 році з використанням платіжних карток, емітованих українськими банками

дення “пільгового періоду” банки поки що не готові, насамперед з економічних причин та через відсутність необхідного законодавства, яке б належно захищало права кредиторів. Багато українських банків виявляє інтерес до роботи з кредитними картковими продуктами, однак їх стримують брак досвіду і високі кредитні ризики. Відсутність масового ринку кредитних карток в Україні значною мірою пояснюється браком інституту кредитного бюро та пов’язаної з ним практики створення й застосування кредитних історій і систем оцінки кредитоспроможності позичальників — держателів карток.

Утім, про повноцінний розвиток ринку платіжних карток за підсумками 2003 року наразі говорити зарано, оскільки картки ще не стали для населення реальним платіжним засобом. Хоча обороти з їх використанням у торгово-сервісній мережі збільшилися ледве чи не вдвічі протягом минулого року.

Робота платіжних систем в Україні засвідчує, що картки в основному використовуються для отримання готівки, тому надзвичайно важливою є державна підтримка карткового бізнесу —

створення необхідних умов для поліпшення структури грошового обігу за рахунок масових безготівкових платежів із використанням карток і скорочення частки готівкових розрахунків.

З метою вирішення проблем, пов’язаних із розвитком систем масових безготівкових платежів з використанням платіжних карток, міжвідомчою робочою групою з питань розвитку безготівкових розрахунків в Україні при Державній комісії з питань впровадження електронних систем і засобів контролю та управління товарним і грошовим обігом у 2003 році розроблено проект Державної програми розвитку масових безготівкових розрахунків в Україні та заходів щодо її виконання.

Реалізація передбачених програмою заходів сприятиме поліпшенню структури грошового обігу в Україні за рахунок розбудови масових безготівкових платежів з використанням платіжних карток і скороченню частки готівкових розрахунків, створенню прозорої фінансової системи, залученню через банківську систему в загальногосподарський обіг значних ресурсів (готівкових коштів громадян та

юридичних осіб), забезпеченю поступового переходу населення на безготівкові розрахунки, зменшенню витрат Національного банку та держави на підтримку готівкового обігу. У підсумку матимемо ряд важливих економічних результатів, а саме:

- ◆ збільшення питомої ваги безготівкових розрахунків платіжними картками у сфері торгівлі та послуг порівняно з розрахунками готівкою;
- ◆ розширення інфраструктури приймання платіжних карток;
- ◆ збільшення надходжень у місцевій державний бюджети за рахунок повнішого оподаткування суб’єктів господарювання та фізичних осіб (при безготівковому обслуговуванні різко зменшуються можливості для приховання доходів);
- ◆ зменшення зловживань у сфері торгівлі та послуг;
- ◆ зниження витрат на касові операції, інкасацію, транспортування, зберігання готівки тощо;
- ◆ скорочення витрат на виробництво банкнот і монет та підтримку готівкового обігу;
- ◆ погіршення умов для розвитку тіньового бізнесу.

Хроніка /

Затверджено графічний знак гривні

1 березня 2004 р. Правління Національного банку України затвердило ескіз і опис графічного знака національної грошової одиниці України – гривні¹.

Преможцями відкритого конкурсу на створення графічного знака гривні визнано таких його учасників:

1. Крижановський С.Б., м. Харків;
2. Купа П.С., м. Кривий Ріг Дніпропетровської області;
3. Кушнір В.І., м. Нова Каховка Херсонської області;
4. Мартиненко Т.О., м. Київ;
5. Остапенко Н.І., м. Київ;
6. Пальчиковський Ю.М., смт. Короп Чернігівської області;
7. Пономарьов В.В., м. Київ;
8. Решетніков В.П., м. Київ;
9. Сивак М.В., м. Київ;
10. Щербина В.І., м. Херсон.

Подані цими учасниками ескізи стали основою для створення офіційного

¹ Постанова Правління Національного банку України від 01.03.2004 №89 “Про затвердження графічного знака національної грошової одиниці”.

графічного знака української національної грошової одиниці — гривні.

ОПИС ГРАФІЧНОГО ЗНАКА НАЦІОНАЛЬНОЇ ГРОШОВОЇ ОДИНИЦІ УКРАЇНИ

Графічний знак національної грошової одиниці України — гривні складається з двох елементів.

Перший та основний елемент базується на рукописному варіанті зображення літери “г” (кирилиця) як першої літери у назві “гривня”.

Кирилиця прийшла до Київської Русі разом зі старослов’янськими книгами із богослужіння після офіційного прийняття християнства у 988 році і є однією з двох абеток старослов’янської мови, що лягла в основу давньоруського (а згодом російського, українського та білоруського) алфавіту.

Другий елемент — це дві горизонтальні паралельні лінії, які втілюють ідею стабільності грошової одиниці, високий потенціал та зростання національної економіки України. Подібна ідея традиційно використовується в багатьох знаках валют, що і відокремлює їх від інших символів та піктограм.

Символ національної грошової одиниці України — гривні є простим за зовнішніми ознаками і надзвичайно змістовним за своїм внутрішнім статусом.

Графічне позначення гривні є максимально спрощеним, легко запам’ятовується, що гарантує вживання такого знака не тільки у фахових колах, а й широким загалом населення. Тому буде упізнаватися та підсвідомо матиме позитивні асоціації.

Графічний знак гривні є простий для написання “від руки” і може розміщуватися як перед номіналом, так і після нього.

 **Дмитро
Гладкіх**

Начальник відділу фінансового аналізу і планування
Київської центральної філії
АППБ "Аval".
Кандидат економічних наук

 **Ірина
Корнійчук**

Провідний економіст відділу
планування і координації
платежів АППБ "Аval"

**У статті аналізується
результативність роботи
казначейства та детальн
но розглядається вплив ос
новних факторів його
діяльності на зміну фінан
совоого результату роботи
банку.**

Думка аналітиків /

Механізм здійснення казначейських операцій

Казначейство банку проводить роботу у двох основних напрямах (схема 1): планування та координація платежів і дилінгові операції. Основними завданнями першого напряму є організація планування залишків коштів на коррахунку та забезпечення безперебійності платежів, дотримання банком норм обов'язкового резервування залучених коштів і нормативів валутної позиції. Другий напрям безпосередньо пов'язаний із проведенням операцій на фінансових ринках.

Насамперед слід окреслити основні завдання казначейства банку. До них належать:

- ◆ оперативне управління ресурсами базою;
- ◆ оперативне управління залиш-

ками на коррахунку в розрізі різних валют;

◆ проведення операцій на ринку державних цінних паперів;

◆ визначення та оперативний аналіз показників і нормативів діяльності банку в цілому та його структурних підрозділів, а саме:

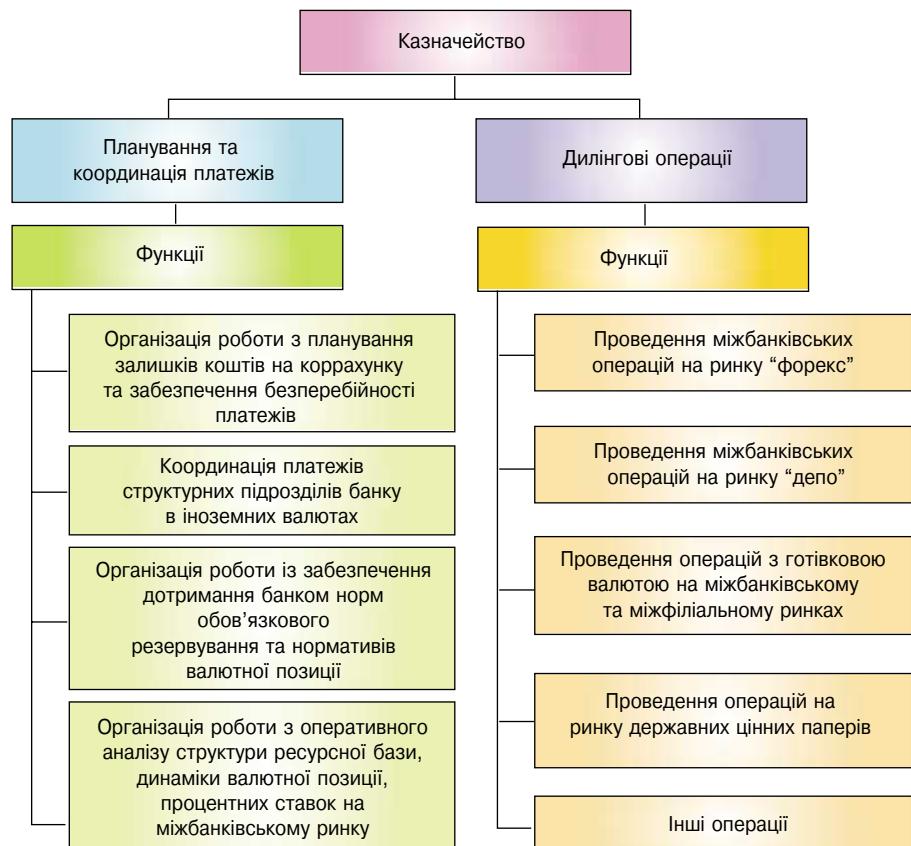
— нормативів і лімітів валутної позиції;

— норм обов'язкового резервування залучених коштів;

◆ оперативний аналіз структури та динаміки ресурсної бази, аналіз динаміки валутної позиції і процентних ставок на міжбанківському ринку;

◆ виявлення та попередження ситуацій, які можуть зумовити порушення банком законодавчих і нормативних актів.

Схема 1. Типова функціональна структура казначейства банку

Окремо варто зупинитися на функціях казначейства банку. Серед них:

- ◆ формування єдиного платіжного календаря за видами валют на підставі платіжних календарів структурних підрозділів;
 - ◆ укладення угод:
 - з купівлі-продажу грошових коштів на міжбанківському ринку (конверсійні та ресурсні операції);
 - із залучення (розміщення) коштів на міжфінансовому ринку;
 - з купівлі-продажу готівкових валютних коштів на міжбанківському та міжфінансовому ринках;
 - з купівлі-продажу банківських металів;
 - з купівлі-продажу державних цінних паперів на первинному та вторинному ринках;

- з маржинальної торгівлі;
- ◆ розміщення готівкової валюти;
- ◆ контроль за:
 - станом коррахунків у національній та іноземних валютах;
 - дотриманням норм обов'язкового резервування банком у цілому та кожною філією зокрема;
 - дотриманням нормативів валютної позиції банком та лімітів валютної позиції кожною філією;
- ◆ оформлення необхідних документів для отримання ліцензій НБУ на ввезення та вивезення готівкової валюти;

- ◆ підготовка, узгодження та надання звітів у відповідні органи (залежно від своєї компетенції);
 - ◆ аналіз динаміки залишків коштів на коррахунках у національній та іноземних валютах і руху грошових коштів у розрізі валют;
 - ◆ оперативний аналіз руху грошових коштів окремих груп клієнтів;
 - ◆ оперативний аналіз валютної позиції банку та його структурних підрозділів;

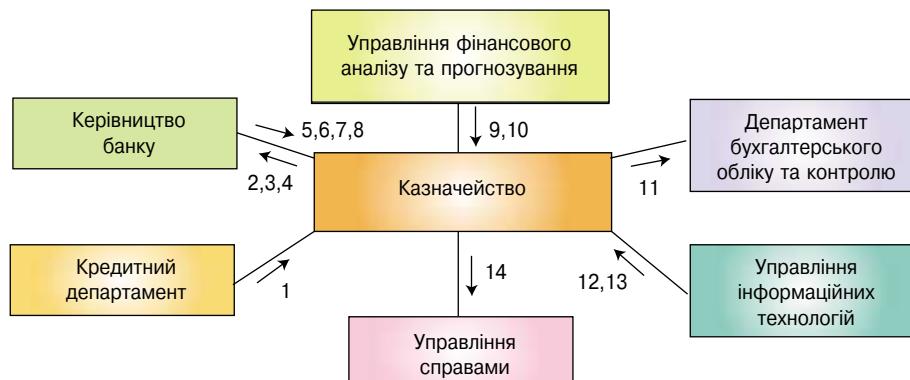
- ◆ розробка та впровадження методичних матеріалів стосовно роботи структурних підрозділів і філій банку на фінансовому ринку;

- ◆ аналіз та розробка пропозицій щодо вдосконалення виробничих процесів з метою підвищення прибутковості казначейських операцій.

Казначейство здійснює свої функції у взаємодії з іншими структурними підрозділами банку. Характер цих відносин (рекомендаційний, розпорядчий, обов'язковий) визначається внутрішніми нормативними документами кожного банку залежно від специфіки його діяльності.

можливі інформаційні потоки та зв'язки з іншими структурними підрозділами.

Схема 2. Зв'язки структурних підрозділів банку з казначейством

розділами, що безпосередньо виникають у процесі проведення казначейських операцій, схематично зображені на схемі 2, де:

- жел на склад 2, д.:

 - 1 — платіжні календарі надання та погашення кредитів юридичних осіб;
 - 2 — звіт про стан коррахунку в розрізі валют і прогнозні значення руху коштів на коррахунку;
 - 3 — прогнозні показники ліквідності;
 - 4 — звіт про обсяги залучених і розміщених коштів;
 - 5 — план приросту кредитно-інвестиційного портфеля;
 - 6 — план приросту депозитів та залишків коштів на рахунках фізичних осіб;
 - 7 — план приросту депозитів та залишків коштів на рахунках юридичних осіб;
 - 8 — ліміти валютної позиції;
 - 9 — прогнозні значення довгострокової ліквідності;
 - 10 — план доходів і витрат казначейства;
 - 11 — супроводження казначейських операцій;
 - 12 — інформаційне забезпечення формування аналітичних звітів;
 - 13 — забезпечення безперебійних платежів у СЕП НБУ та МВРП (мультивалютній розрахунковій палаті);
 - 14 — господарські зв'язки.

З огляду на необхідність ефективних та своєчасних списань і зарахувань коштів у іноземній валюті казначейство організовує співпрацю зі структурними підрозділами банку, що здійснюють міжнародні розрахунки у процесі проведення операцій на рахунках іноземних банків.

Взаємодія казначейства з філіями може бути організована шляхом отримання інформації про рух грошових коштів, дотримання норм обов'язкового резервування та внутрішніх лімітів валютної позиції. Ця інформація може надаватися у вигляді таких

ДОКУМЕНТІВ:

- ◆ щоденні та перспективні платіжні календарі філій;
 - ◆ щомісячні звіти філій про дотримання норм обов'язкового резервування;
 - ◆ щоденні виписки про залишки коштів на коррахунку в іноземній валюті;
 - ◆ поточні повідомлення про надходження коштів в іноземній валюті на коррахунок;
 - ◆ звіти філій про дотримання лімітів валютної позиції.

У цілому ж казначейство здійснює оперативне управління активами і пасивами комерційного банку.

При виконанні своїх функцій казначейство може взаємодіяти з Національним банком України, Українською міжбанківською валютною біржею, Державною комісією із цінних паперів та фондового ринку, а також з іншими банками, фінансовими компаніями та брокерськими конторами. Характер взаємовідносин із частиною даних організацій обумовлений двосторонніми угодами. В цілому ж ця взаємодія відповідно до Закону України "Про банки і банківську діяльність" має конфіденційний характер.

Оскільки казначейство — орган з оперативного управління та оптимізації потоків коштів для забезпечення достатнього рівня ліквідності, проведення зваженої політики управління ризиками при досягненні максимальної рентабельності операцій, можна стверджувати, що мета його створення триедина:

- ◆ оперативне управління ліквідністю;
 - ◆ оперативне управління валютним ризиком;
 - ◆ забезпечення зростання прибутковості операцій.

Основним завданням оперативно-го управління активами та пасивами, яке здійснює казначейство, є забезпечення:

чення необхідного рівня щоденної ліквідності банку. Ліквідність характеризує спроможність банку перетворювати свої активи у грошові кошти для виконання зобов'язань перед вкладниками та кредиторами. Казначейство здійснює оперативне управління ліквідністю на підставі інформації, отриманої від філій та інших структурних підрозділів.

Розрив ліквідності — різниця між сумою надходжень та списань коштів. Його оперативний аналіз провадиться у декілька етапів:

- ◆ прогнозуються обсяги і строки проведення активно-пасивних операцій у фіксованих часових інтервалах;
- ◆ обчислюється розрив ліквідності в кожному з інтервалів та сукупний розрив ліквідності за період планування;
- ◆ плануються заходи щодо використання надлишку або компенсації дефіциту ліквідних коштів.

Одним із першочергових завдань казначейства, спрямованим на забезпечення безперебійного потоку платежів, є організація та планування залишків коштів на коррахунку. Тут основним документом, що регламентує даний процес, є платіжний календар, який формується з метою:

- 1) оперативного управління ресурсами та їх ефективного використання;
- 2) забезпечення своєчасних розрахунків із клієнтами;
- 3) чіткого дотримання норм обов'язкового резервування в цілому по банку.

Схема 3. Структура платіжних календарів у розрізі відображеніх у них операцій

Зміну обсягів строкових депозитів можна планувати на підставі контрактів. Натомість залишки на поточних рахунках мають властивість періодично коливатися, що пов'язано з виплатою клієнтами заробітної плати, соціальних та бюджетних платежів, оплатою рахунків. Однак деякі відпливи клієнтських коштів бувають українесподіваними. Важко, наприклад, передбачити, чи будуть клієнти реінвестувати депозитні сертифікати. Несподіваний відплив залишків до запитання може змусити банк залучати дорогі міжбанківські ресурси для виконання своїх зобов'язань перед клієнтами.

Платіжні календарі, які формує казначейство, класифікують за валютою (схема 3).

Єдиний платіжний календар банку формується казначейством на підставі платіжних календарів структурних підрозділів і філій за кожним видом валюти окремо. Типовий порядок складання та призначення платіжних календарів відображені на схемі 4.

Важливо наголосити: ризик ліквідності — це небезпека виникнення дефіциту власних і залучених коштів для забезпечення виконання банківських зобов'язань.

Вплив ризику ліквідності на фінансовий результат діяльності банку визначається:

- ◆ величиною недоотриманих доходів при вимушенному продажу активів за поточною вартістю для покриття розриву ліквідності;

- ◆ величиною надлишкових витрат, понесених у результаті вимушеної залучення пасивів для вирішення проблем, пов'язаних із дефіцитом ліквідних ресурсів.

Ліквідність банку вважається задовільною, якщо дотримано таких основних умов:

- ◆ своєчасно виконуються зобов'язання за активними та пасивними операціями;
- ◆ банк має достатню кількість грошових коштів та/або активів для виконання своїх зобов'язань без залучення додаткових ресурсів;

◆ наявні адекватні потоки грошових коштів за активами та пасивами з відповідними строками повернення;

◆ банк має диверсифіковану депозитну базу як у розрізі строків погашення, так і стосовно клієнтів.

Для оцінки та контролю ризику ліквідності використовують такі методи:

- ◆ метод коефіцієнтів;
- ◆ метод оцінки розриву ліквідності;
- ◆ метод джерел та напрямів використання коштів.

Суть методу коефіцієнтів полягає у використанні системи показників, які відображають співвідношення між обсягами відповідних активів та пасивів. Для цього використовують дві групи показників: зовнішні (встановлюються НБУ) та внутрішні (встановлюються банком самостійно).

Зовнішні показники ліквідності такі:

- ◆ нормативи обов'язкового резервування залучених коштів;
- ◆ норматив миттєвої ліквідності Н4 (використовується для контролю за спроможністю банку забезпечити своєчасне виконання своїх грошових зобов'язань за рахунок високоліквідних активів);

◆ норматив поточної ліквідності Н5 (використовується для визначення збалансованості строків і сум ліквідних активів та зобов'язань);

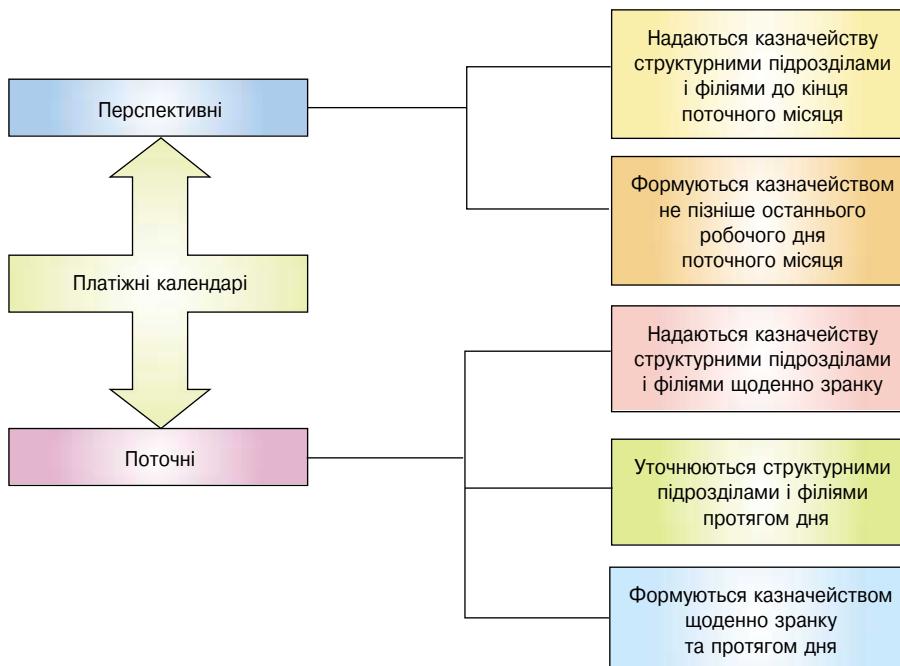
◆ норматив короткострокової ліквідності Н6 (використовується для контролю за спроможністю банку виконувати власні короткострокові зобов'язання за рахунок ліквідних активів).

Серед внутрішніх показників ліквідності виділимо:

- ◆ показники диверсифікації активів (у розрізі валют: НВ, ВКВ, НКВ):

- ◆ ліміт каси;
- ◆ кредитно-інвестиційна стеля;
- ◆ кредитна стеля;
- ◆ показники диверсифікації ресурсної бази (відсоток від суми залучених коштів):

Схема 4. Характеристика платіжних календарів залежно від часу складання

- ◆ обсяг коштів до запитання;
- ◆ обсяг депозитів фізичних осіб.

Границі значення даних внутрішніх показників ліквідності можна встановлювати й коригувати у процесі аналізу динаміки цих показників за визначений період.

Суть методу оцінки розриву ліквідності полягає в розрахунку абсолютноного та відносного розривів між потоками активів і пасивів у відповідному

часовому інтервалі. Оцінка ризику ліквідності може проводитися за показниками, наведеними в таблиці.

Метод оцінки розриву ліквідності доповнює оцінку цього ризику за методом коефіцієнтів і дає змогу прогнозувати стан ліквідності банку, витрати на покриття дефіциту ліквідності і є основою для планування потреби в коштах.

Оцінка потреб банку в ліквідних ресурсах за методом джерел та напрямів

Характеристика показників, які можна використовувати для оцінки ризику ліквідності (метод оцінки розриву ліквідності)

Показник	Умовне позначення	Розрахунок	Сутність
Періодичний розрив	PR	Різниця між активами і пасивами з відповідним періодом повернення	Визначає поточний розрив за строками
Сукупний розрив	CP	Різниця між активами і пасивами наростаючим підсумком за заданими термінами	Визначає вплив накопиченого ризику за попередні періоди на майбутній стан ліквідності
Від'ємний загальний розрив	BZR	Сума від'ємних періодичних розривів ліквідності за всіма періодами	Визначає загальні ресурсні потреби на покриття дефіциту ліквідних коштів
Відносний періодичний розрив	BPR	$BPR = PR / ZA$	Визначає рівень поточного розриву ліквідності даного періоду відносно загальних активів (ZA)
Відносний сукупний розрив	BCP	$BCP = CP / ZA$	Визначає рівень сукупного розриву ліквідності даного періоду відносно загальних активів
Відносний від'ємний загальний розрив	BBZR	$BBZR = BZR / ZA$	Відображає рівень загальних ресурсних потреб у коштах відносно загальних активів
Відносний ризик ліквідності у фінансовому вираженні	BRL	$BRL = (BZR / 365) \times (СМБК / 100) / K$, де СМБК — прогнозна, середньозважена за рік процентна ставка за залученими міжбанківськими ресурсами; K — капітал банку	Визначає рівень витрат фінансування дефіциту ліквідних коштів (за рахунок залучених міжбанківських ресурсів) відносно капіталу банку

використання коштів полягає у визначені дисбалансу між очікуваними протягом певного періоду надходженнями і відповідними потенційними списаннями коштів із коррахунку. Різниця між обсягами планових надходжень та списань відображає очікуваний дисбаланс у розрізі валют — “Нетто-ліквідну позицію” (схема 5).

Надходження коштів відбувається як за рахунок повернення строкових активів за діючими угодами, так і за рахунок залучення коштів клієнтів.

Списання коштів відбувається за рахунок повернення залучених клієнтських коштів за діючими угодами та за рахунок нових вкладень.

Робочий документ для планування ліквідності за методом джерел і направлів використання коштів — звіт “Нетто-ліквідна позиція” — може формуватися щодня за даними відповідних підрозділів, що дає змогу планувати майбутній можливий дефіцит або надлишок коштів.

Банк має *позитивний розрив ліквідності*, коли обсяг надходжень коштів перевищує обсяг їх використання. *Надлишок коштів* повинен інвестуватися у доходні активи на відповідний період.

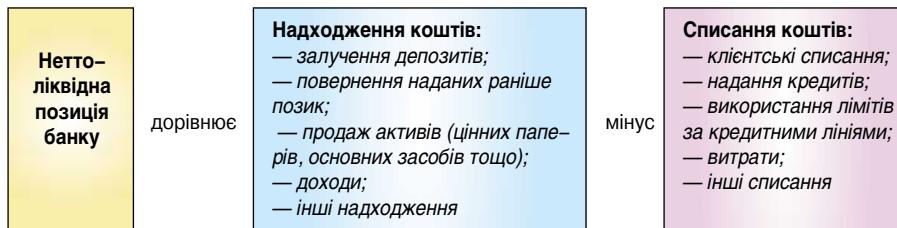
Банк має *негативний розрив ліквідності*, коли обсяг використання коштів перевищує обсяг їх надходжень. *Дефіцит коштів* повинен покриватися за рахунок залучення додаткових ресурсів та/або продажу активів.

Джерелами покриття негативного розриву можуть бути:

- ◆ залучення депозитів;
- ◆ реалізація цінних паперів (у тому числі державних);
- ◆ невикористані ліміти за кредитними лініями, відкритими іншими банками;
- ◆ угоди за операціями РЕПО;
- ◆ угоди з ломбардного кредитування;
- ◆ міжбанківські кредити (для філій — міжфіліальні кредити).

Аналіз показників ліквідності є найпростішим методом оцінки ліквідності банку. Слабким місцем коефіцієнтного аналізу є статична оцінка ліквідності (за станом на певний момент часу), що не дає змоги врахувати її динамічну природу. Головний недолік цього методу полягає в тому, що банк повинен зберігати великі обсяги активів у ліквідній формі, а це негативно позначається на доходах. Із розвитком та поширенням фінансових ринків збільшуються можливості прогнозування та підтримання ліквідності. Метод показників дає змогу виявити тенденції зміни

Схема 5. Формування нетто-ліквідної позиції банку

ліквідності й часто використовується у процесі порівняльного аналізу.

При аналізі власне казначейських операцій, які впливають на ліквідність банку, особливу увагу слід звертати на проведення ресурсних операцій за умов дотримання норм обов'язкового резервування.

Операції з перерозподілу ресурсів у системі банку провадяться тільки між казначейством та структурними підрозділами. Філії здійснюють усі розрахункові операції в межах залишку на коррахунку.

З метою забезпечення безпеки роботи для філій може бути встановлено ліміт “червоного сальдо” по коррахунку. В цьому випадку, якщо фактичний залишок на коррахунку філії менший, ніж необхідно для здійснення поточних платежів, вона може працювати в межах встановленого ліміту.

Фактична нетто-ресурсна позиція філії (фактичний надлишок або дефіцит ресурсів на кожний день) у національній валюті визначається як різниця між фактичними залишками на коррахунку і нормативним обсягом резервування, що розраховується згідно з нормативами НБУ.

Фактична нетто-ресурсна позиція філії (фактичний надлишок або дефіцит ресурсів на кожний день) у відповідній іноземній валюті визначається як різниця між фактичними залишками на коррахунку й обсягом нормативного незнижуваного залишку на коррахунку.

Нормативний незнижуваний залишок на коррахунку філії — це мінімальний необхідний обсяг коштів у відповідній іноземній валюті для забезпечення поточних платежів, який може встановлюватися на рівні певного відсотка від середньоденних залишків поточних коштів юридичних та фізичних осіб.

Якщо фактичні середньоденні залишки коштів на коррахунку філії перевищують нормативний обсяг обов'язкового резервування залучених коштів, у філії фіксується *надлишок ресурсів (профіцит)*. Якщо ж фактичне значення середньоденних за-

лишків коштів на коррахунку філії менше від нормативного обсягу обов'язкового резервування, у філії фіксується *дефіцит ресурсів*.

Отже, в комерційних банках, які мають розвинуту мережу філій, наприкінці кожного місяця може здійснюватися розрахунок надлишку/дефіциту ресурсів у національній та іноземних валютах та обсягів доходів і витрат філій, що виникають у процесі використання вільних ресурсів філії іншими підрозділами банку.

Відсоткова ставка за надлишком (профіцитом) ресурсів у національній та іноземних валютах може розраховуватись так: на обсяг перевищення депозитів юридичних та фізичних осіб над кредитним портфелем і портфелем цінних паперів встановлюється ставка, яка дорівнює граничній ставці за депозитами фізичних осіб, що діяла на момент розрахунку, а на решту коштів — ринкова ставка, базою для розрахунку котрої може слугувати середня вартість міжбанківських кредитів на даний час.

Відсоткова ставка за дефіцитом ресурсів може встановлюватись не вище граничної ставки за депозитами фізичних осіб, що діяла на момент розрахунку.

При аналізі даних слід зважати на такі чинники:

- ◆ тенденцію до збільшення або зменшення розриву між фактичною сумою залишків на коррахунку і сумою обов'язкового резерву;
- ◆ обставини, котрі зумовили такі зміни, як зменшення норми обов'язкового резервування, непередбачуваність руху коштів до запитання тощо.

Наявність значного розриву між фактичною сумою залишків на коррахунку і сумою обов'язкового резерву можна розцінювати як негативне (з точки зору невикористаних можливостей для отримання прибутку) явище. В цьому випадку керівництву банку слід переглянути політику оперативного управління вільними залишками на коррахунку та обрати альтернативну, скажімо, операції з інвестування коштів у державні цінні папери.

Варто зупинитися на характерис-

тиці валютного ризику як джерела небезпеки втрат або недоотримання доходів через несприятливі зміни курсів валют. Він має місце тоді, коли валутна позиція залишається відкритою.

На розмір відкритої валутної позиції можуть впливати такі операції:

- ◆ купівля (продаж) готівкою та безготівковою іноземною валютою, поточні та строкові операції (на умовах “своп”, “форвард”, опціон тощо), за якими виникають вимоги та зобов'язання в іноземній валюті, незалежно від форм і способів розрахунків за ними;
- ◆ одержання (сплата) іноземної валюти у вигляді доходів або витрат;
- ◆ надходження коштів в іноземній валюті до статутного фонду;
- ◆ списання безнадійної заборгованості в іноземній валюті;
- ◆ інші операції.

Оперативне управління валутним ризиком полягає в регулярному моніторингу стану валутної позиції в розрізі її складових та з огляду на стан справ у структурних підрозділах, порівнянні фактичного і нормативного значень валутної позиції.

З метою оптимізації процесу проведення операцій, формування в системі банку єдиної цінової політики, спрямованої на повне задоволення заявок клієнтів та досягнення максимальних фінансових результатів, казначейство може здійснювати операції з купівлі або продажу безготівкової іноземної валюти. Курс її конвертування в іншу валюту встановлюється дилером казначейства за поточним курсом валютного ринку на момент укладення угоди.

Щоб оптимізувати обсяги купівлі-продажу валюти, структурні підрозділи банку можуть клірингувати¹ прийняті до виконання заявки клієнтів. Для проведення операції клірингу потрібно узагальнити суму купівлі-продажу в розрізі валют. Після цього дані суми зіставляють, і в разі перевищення суми купівлі над сумою продажу (нетто-купівля) необхідна suma включається в заявку на купівлю іноземної валюти. В разі ж перевищення суми продажу над сумою купівлі (нетто-продаж) складається заявка на продаж відповідної суми іноземної валюти.

З метою оптимізації валютних ризиків, пов'язаних зі зміною валютних курсів, у комерційному банку може існувати внутрішнє положення про порядок встановлення лімітів валутної

¹ Кліринг — це взаємний залік між сумою купівлі та сумою продажу іноземної валюти, що здійснюється для задоволення клієнтських заявок на її купівлю (продаж).

позиції та контроль за їх дотриманням. Для філій банку можуть встановлюватися такі ліміти:

- ◆ ліміт довгої (короткої) відкритої валютної позиції у вільно конвертованих валютах;

- ◆ ліміт довгої (короткої) відкритої валютної позиції у неконвертованих валютах.

Розмір валютної позиції визначається як сума нормативів Н13-1 та Н13-2, розрахованих згідно з інструкцією НБУ.

При визначенні лімітів за основу можна взяти фактичний розмір валютної позиції структурного підрозділу, що склався на поточний момент, капітал філії, розрахований за певну дату, обсяги валютних операцій структурних підрозділів, врахувавши при цьому дотримання ними встановлених раніше лімітів.

Контроль за дотриманням структурними підрозділами затверджених лімітів може здійснюватися відділом планування та координації платежів казначейства щоденно, окремо щодо кожної іноземної валюти.

У випадку порушення лімітів до структурного підрозділу застосовують штрафні санкції. При цьому фактичний прибуток структурного підрозділу за місяць доцільно коригувати на суму штрафів.

З метою обмеження валютного ризику в банку можна запровадити таку систему лімітів:

- ◆ *операційні ліміти (ліміти повноважень)* для посадових осіб на проведення форексних (валютообмінних) операцій;

- ◆ *ліміти втрат (VaR-ліміти), які залежно від строку поділяються на:*

- щоденний VaR-ліміт;
- “овернайт” VaR-ліміт;
- VaR-ліміт на тиждень;
- VaR-ліміт на місяць;

у розрізі позицій за окремими валютами:

- VaR-ліміт для загальної відкритої валютної позиції;

- VaR-ліміт для нетто-позиції в окремій валюті (розраховується як відсоток від середнього значення доходів за попередній період (середньоденні, середньомісячні доходи);

у розрізі структурних підрозділів:

- для банку в цілому;
- для головної контори;
- для філій;

- ◆ *позиційні ліміти, які встановлюються:*

у розрізі валют:

- максимальний загальний розмір відкритої валютної позиції з ураху-

ванням діючих нормативів НБУ (розраховується в гривнях і дорівнює сумі нетто-позицій за кожною з валют, які входять до складу загальної відкритої валютної позиції);

- максимальний розмір нетто-позиції за кожною з валют, які складають загальну відкриту валютну позицію (встановлюється з урахуванням діючих нормативів НБУ для долара США, інших вільно конвертованих валют, неконвертованих валют);

залежно від строку:

- щоденні ліміти;
 - ліміти “овернайт”;
 - ліміти на місяць;
- у розрізі структурних підрозділів:
- для банку в цілому;
 - для головної контори;
 - для філій.

Максимальний розмір відкритої валютної позиції для банку в цілому дорівнює сумі нетто-позицій головної контори та філій. Ліміти для структурних підрозділів можна розраховувати пропорційно до частини доходу кожного підрозділу в загальному доході від операцій з окремими валютами, внаслідок яких виникла нетто-позиція.

Норматив ризику загальної відкритої валютної позиції (Н13) встановлюється для обмеження ризику, пов’язаного з проведенням операцій на валютному ринку, що може привести до значних втрат банку. Він визначається як співвідношення загальної величини відкритої валютної позиції за всіма іноземними валютами у гривневому еквіваленті і регулятивного капіталу. Цей показник обчислюється казначейством на підставі консолідованих показників діяльності підрозділів головної контори та філій.

Залежно від функцій, які виконує підрозділ, та кінцевих споживачів його продуктів і послуг усі структурні одиниці банку групуються відповідно в центри прибутку (профіт-центри, центри бізнесу), центри забезпечення та підтримки бізнесу (центри витрат) і центри управління банком (структурні центри).

Центри прибутку займають ключову позицію у фінансовій структурі банку, адже основна мета його діяльності полягає в отриманні прибутку. В банку може функціонувати декілька центрів прибутку: казначейство, кредитний департамент, департамент неторговельних операцій, ОПЕРУ тощо.

Отже, *центр прибутку* — це тип бізнес-одиниці, пов’язаної з виконанням функцій забезпечення потреб клієнтів у банківських продуктах та послугах, які є джерелом прибутку.

Із цього випливає, що *місія казначейства* полягає в отриманні прибутку та задоволенні потреб клієнтів і структурних підрозділів банку на міжбанківському ринку.

Для аналізу дохідності казначейських операцій доцільно дослідити структуру активів та зачутчених коштів, звертаючи увагу на:

- ◆ темпи приросту пасивів порівняно з темпами приросту активів;
- ◆ зміни, що характеризують структуру активів та пасивів (принципи формування джерел фінансових ресурсів та напрями розміщення активів).

При проведенні аналізу даних, які характеризують динаміку доходів та витрат казначейства, слід також звернути увагу на:

- ◆ загальне збільшення доходів та витрат, динаміку їх складових;
- ◆ темпи приросту окремих видів доходів та витрат (при цьому слід пам’ятати, що погіршення структури доходів казначейства не завжди зумовлене вадами управління, переважно це може бути наслідком нестабільності на валютному ринку та ринку міжбанківських кредитів);

- ◆ темп приросту доходів порівняно з темпом приросту витрат.

Тенденція до зниження рівня витрат відповідає нормальному розвитку їх динаміки і може бути зумовлена тим, що збільшення обсягів діяльності казначейства до певного рівня супроводжується зміною умовно-змінних витрат, а умовно-постійні залишаються незмінними. Саме це сприяє уповільненню темпу приросту витрат порівняно з темпом приросту активів.

Щоб проаналізувати результативність роботи казначейства, слід розглянути вплив основних факторів його діяльності на зміну фінансового результату (прибуток, збиток). Після проведення такого аналізу можна визначити, наскільки задовільним є фінансовий потенціал банку.

Даний аналіз дає змогу зробити висновки:

- ◆ про відповідність організаційної структури казначейства його цілям, завданням та функціям;
- ◆ про якість координації казначейством роботи його структурних одиниць;
- ◆ про ефективність казначейських операцій;
- ◆ про якість функціонування системи підтримання ліквідності;
- ◆ про ефективність формування ресурсної позиції банку в національній та іноземній валютах.

**Наталія
Слав'янська**

Проректор Української академії
банківської справи Національного
банку України. Кандидат
економічних наук, доцент

**Лариса
Барабан**

Аспірант Української академії
банківської справи Національного
банку України, старший викладач
Черкаської філії УАБС НБУ

Аспекти проблеми /

Оподаткування операцій фінансового лізингу

Фінансовий лізинг дає змогу його учасникам використовувати податкові пільги з метою здешевлення операцій. Це додатковий стимул для оновлення застарілих основних фондів суб'єктів господарювання. Розвиток лізингових операцій у державі здебільшого залежить від раціональної системи оподаткування. Автори статті розглядають загальноприйняті моделі оподаткування операцій фінансового лізингу, простежують їх вплив на розвиток цих операцій в Україні, а також аналізують останні зміни та доповнення у вітчизняному законодавстві, спрямовані на ефективніше застосування фінансового лізингу як для лізингодавців, так і для лізингоодержувачів.

Оподаткування є потужним інструментом, який може і сприяти розвиткові окремих секторів економіки, і гальмувати його. Податкова політика держави має спрямовуватися на підтримку економічного розвитку взагалі, а також стимулювати певні види господарської діяльності. У країнах із перехідними економіками лізинг — часто єдиний доступний для місцевих підприємств засіб фінансування. Україна — не виняток. Ефективному здійсненню лізингових операцій нині перешкоджає неузгодженість деяких рішень щодо оподаткування операцій фінансового лізингу та суперечливість положень у чинних законах.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Важливість проблеми зумовила увагу до неї науковців і практиків, органів виконавчої влади та законодавців. Okремі аспекти оподаткування операцій фінансового лізингу висвітлено в періодиці [4—5]. Особливий інтерес викликають матеріали мінульорічної науково-практичної конференції на тему “Лізинг промислового обладнання і транспортних засобів”, на якій порушувалися проблеми загальноекономічного характеру: відсутність умов для довгострокового кредитування банківськими установами лізингових проектів, низька платоспроможність сучасних творовиробників і підприємців, економічна й політична нестабільність тощо. Експерти попереджують: якщо не відновлювати виробництво, Україна незабаром зазнає впливу низки

негативних чинників, адже у 2005 році зношеність основних фондів може сягнути пікового рівня [6].

Хоча Закон України “Про лізинг” прийнято ще 1997 року, із часом до нього було внесено зміни, а торік закон викладено в новій редакції, більшість із зазначених проблем все ще не вирішено. І навряд чи це вдасться зробити в короткі строки, адже немає відповідних ефективних державних програм. Тому лізингові операції розвиваються дуже повільно і не відповідають сучасній тенденції інноваційно-інвестиційного розвитку держави.

СВІТОВА ПРАКТИКА ОПОДАТКУВАННЯ ОПЕРАЦІЙ ФІНАНСОВОГО ЛІЗИНГУ

В оподаткуванні операцій фінансового лізингу у світовій практиці існують дві загальноприйняті моделі.

1. *Фінансовий лізинг розглядається як продаж об'єкта, коли об'єкт лізингу передається лізингодержувачу і зараховується на його баланс. Періодичні платежі, які сплачує лізингодержувач лізингодавцю за умовами договору, як правило, також вважаються відстроченою виплатою ціни об'єкта. Тому лізингодержувач розглядає частину кожного платежу як погашення покупної ціни майна і відносить лізинговий платеж на витрати, за винятком тієї частини, що є виплатою вартості ціни об'єкта лізингу. Він також нараховує амортизацію майна відповідно до амортизаційної політики країни.*

За даної моделі лізингодавець пока-

зує суму всіх майбутніх платежів, які він отримає під час строку лізингу в звітному періоді, в якому майно передається лізингоодержувачу. Водночас лізингодавець відносить на виробничі витрати вартість придбання або виробництва об'єкта фінансового лізингу. Отже, основним елементом першої моделі є зарахування об'єкта на баланс лізингоодержувача, який нараховує на нього амортизацію. Частина лізингового платежу, що відшкодовує основну вартість об'єкта лізингу, не враховується як прибуток лізингодавця і не визнається витратами лізингоодержувача.

2. Фінансовий лізинг розглядається як продаж послуги. Цією моделлю передбачено, що об'єкт лізингу залишається на балансі лізингодавця, який його потім амортизує. Лізингодавець зараховує весь лізинговий платіж як валовий дохід за період, у який отримано цей платіж, або раніше. Лізингоодержувач відносить усю суму лізингового платежу на витрати. Основним елементом моделі є сума, за яку лізингоодержувач викуповує об'єкт, якщо він захоче отримати майно у власність по закінченні терміну лізингової угоди. Оскільки частина лізингового платежу є відшкодуванням вартості майна, об'єкт повинен бути проданий за заздалегідь визначену залишкову вартість у кінці строку лізингу з урахуванням того, яку вартість майна лізингоодержувач уже сплатив шляхом лізингових платежів.

Отже, використовуючи другу модель, слід враховувати, що об'єкт залишається на балансі лізингодавця, який нараховує амортизацію. Весь лізинговий платіж є валовим доходом лізингодавця і витратами лізингоодержувача.

Кожна з описаних моделей допомагає розв'язати основне завдання: оподатковується податком на прибуток лише сума процентів, нарахованих лізингодавцем на вартість предмета лізингу, а не основна вартість предмета лізингу, що повертається лізингодавцю. Більшість європейських країн (Великобританія, Бельгія, Ірландія, Нідерланди) розглядає фінансовий лізинг для цілей оподаткування як продаж майна, побоюючись, що, коли вважати його послугою, бюджет недоотримає надходжень. Сполучені Штати і Японія розглядають фінансовий лізинг як послугу з користуванням майном та пропонують графіки прискореної амортизації, щоб заохочувати підприємства частіше модернізувати свою технічну базу. У результаті компанії залишаються конкуренто-

спроможними на світовому рівні, нарощуючи обсяги продажу виробничого обладнання в країні, що сприяє збільшенню надходжень до бюджету. Є також альтернативні моделі оподаткування, які поєднують ці дві основні моделі або розглядають фінансовий лізинг як позику. Зазвичай вони використовуються для того, щоб стимулювати зростання обсягу фінансового лізингу, надати сторонам лізингової угоди додаткові пільги і в такий спосіб сприяти економічному зростанню країни.

В Україні, де лізинг є новим способом фінансування основних фондів, слід враховувати досвід країн із ринковою економікою. Потрібно зважено підходити до вирішення питання: оподатковувати фінансовий лізинг відповідно до його форми (тобто як послугу за користування майном) чи відповідно до економічної сутності (як продаж об'єкта фінансового лізингу). Порядок оподаткування операцій фінансового лізингу донедавна був “найзаплутанішим” і “найсуперечливішим” в українському законодавстві. Пов'язані із цим проблеми податківці намагаються розв'язати, готовуючи зміни й доповнення до чинних законодавчих актів.

У грудні 2003 року Верховна Рада України внесла зміни до Закону “Про лізинг” і прийняла його у новій редакції під назвою Закон України “Про фінансовий лізинг”. Відповідно до пунктів 1 і 2 статті 1 даного закону “фінансовий лізинг — це вид цивільно-правових відносин, що виникають із договору фінансового лізингу. За договором фінансового лізингу лізингодавець зобов'язується набути у власність річ у продавця (постачальника) відповідно до встановлених лізингодержувачем специфікацій та умов і передати її у користування лізингодержувачу на визначений строк не менше одного року за встановлену плату (лізингові платежі)” [1]. Ці зміни, на нашу думку, можна розцінити як позитивні, оскільки вони усувають зв'язок між амортизацією та строком договору лізингу і передбачають прискорену амортизацію предмета фінансового лізингу.

Також прийнято Закон України від 24.12.2002 р. № 349-IV “Про внесення змін до Закону України “Про оподаткування прибутку підприємств” і Закон України від 16.01.2003 р. № 469-IV “Про внесення змін до Закону України “Про податок на додану вартість”. (Надалі — Закон № 349 і Закон № 469). Згідно із цими законодавчими актами

Україна зробила свій вибір, узявши за модель оподаткування практику більшості розвинутих європейських країн. Тому з метою стягнення податку на прибуток і податку на додану вартість операції фінансового лізингу розглядаються як операції продажу об'єкта лізингу, що відповідає його економічній сутності. Ці зміни, на нашу думку, також є позитивними, оскільки більшість суперечностей між нормами Закону “Про лізинг” і Закону “Про оподаткування прибутку підприємств” усунено. Крім того, підпунктом 1.18.2 статті 1 Закону № 349 дано розширене поняття фінансового лізингу: “фінансовий лізинг (аренда) — господарська операція фізичної або юридичної особи, яка передбачає відповідно до договору фінансового лізингу передання орендарю майна, що підпадає під визначення основного фонду згідно із статтею 8 цього Закону, придбаного або виготовленого орендодавцем, а також усіх ризиків і винагород, пов’язаних з правом користування та володіння об’єктом лізингу” [2].

Далі в підпункті 1.18.2 статті 1 конкретизовано критерії, за якими лізинг вважається фінансовим і які узгоджуються з міжнародними стандартами бухгалтерського обліку:

- ◆ об'єкт лізингу передається на строк, протягом якого амортизується не менше 75 відсотків його первісної вартості за нормами амортизації, визначеними статтею 8 Закону № 349, і орендар зобов'язаний придбати об'єкт лізингу у власність протягом строку дії лізингового договору або в момент його закінчення за ціною, визначену в такому лізинговому договорі (абзац третій, підпункт 1.18.2);

- ◆ сукупні лізингові (арендні) платежі з початку строку оренди дорівнюють або перевищують первісну вартість об'єкта лізингу (абзац четвертий, підпункт 1.18.2);

- ◆ якщо у лізинг передається об'єкт, що перебував у складі основних фондів лізингодавця протягом строку перших 50 відсотків амортизації його первісної вартості... (абзац п'ятий, підпункт 1.18.2);

- ◆ майно, яке передається у фінансовий лізинг, є виготовленим на замовлення лізингоодержувача (арендара) і після закінчення дії лізингового договору не може бути використане іншими особами, крім лізингоодержувача, виходячи з технологічних та якісних характеристик цього майна (абзац шостий, підпункт 1.18.2).

Як бачимо, визначення фінансо-

вого лізингу в податковому обліку передбачало тільки умову придбання об'єкта лізингу на замовлення орендаря, термін лізингу та обов'язковість подальшої передачі права власності на об'єкт лізингу орендареві.

Зазначені зміни вплинули на регулювання операцій фінансового лізингу. Зокрема:

1. Продавцем (постачальником) при лізингових відносинах може бути фізична або юридична особа, в якої лізингодавець набуває річ, що в подальшому буде передана як предмет лізингу лізингоодержувачу. Це дає змогу товарищобникам основних фондів передавати свій продукт у фінансовий лізинг і розширювати ринок збути;

2. Вимога амортизувати 75% збігається з вимогою бухгалтерського обліку за міжнародними стандартами і використовується у практичній діяльності бухгалтерами. Це положення потребує правового роз'яснення, оскільки допускає різне тлумачення;

3. Лізингоодержувачу передаються всі ризики й винагороди, пов'язані з правом користування та володіння об'єктом лізингу;

4. У фінансовий лізинг можна передавати майно як придбане, так і виготовлене на замовлення орендаря, а також те, що знаходилося у складі основних фондів лізингодавця протягом терміну перших 50% амортизації первісної вартості. Це положення важливе для більшості лізингодавців, хоч і потребує додаткового роз'яснення, про яку амортизацію йдеться – економічну чи податкову.

Із прийняттям змін до Закону України “Про оподаткування прибутку підприємств” Законом № 349 передбачено окремий механізм оподаткування операцій фінансового лізингу. Особливості оподаткування з точки зору податку на прибуток полягають у тому, що лізингодавець має право купувати основні фонди як товар і при цьому збільшувати свої валові витрати на вартість придбання об'єкта. Він також придбає основні фонди, які будуть частково експлуатуватися у процесі його господарської діяльності – в цьому разі обчислювати амортизацію, тобто користуватися податковими знижками на етапі придбання об'єкта фінансового лізингу. Відповідно до підпункту 7.9.6 пункту 7.9 статті 7 Закону України “Про оподаткування прибутку підприємств” передача майна у фінансовий лізинг для цілей обкладення податком на прибуток прирівнюється в момент такої передачі до його продажу. При цьому орендодавець збільшує валовий дохід

на вартість продажу. Якщо основні фонди, що передаються у фінансовий лізинг, на момент їх передачі знаходилися у складі основних фондів, то лізингодавець зменшує балансову вартість відповідної групи в порядку, визначеному для продажу основних фондів (викладений у підпунктах 8.4.3 і 8.4.4. Закону “Про внесення змін до Закону України “Про оподаткування прибутку підприємств””) [2].

При нарахуванні лізингового платежу лізингодавець збільшує валові доходи, за винятком тієї частини, що компенсує вартість продажу об'єкта фінансового лізингу. У лізингоодержувача згідно із Законом № 349 (пункт 7.9.6 і пункт 8.5) у момент передачі об'єкта виникає підстава збільшити відповідну групу основних фондів на вартість об'єкта фінансового лізингу (без урахування відсотків) виходячи з результатів податкового періоду, в якому відбувається така передача. Крім того, він здійснює нарахування амортизації на об'єкт фінансового лізингу, а також збільшує валові витрати на таку частину лізингового платежу, яка дорівнює сумі процентів або комісій, нарахованих на вартість об'єкта фінансового лізингу (без урахування частини лізингового платежу, що надається у рахунок компенсації частині вартості об'єкта фінансового лізингу).

У разі повернення в майбутніх податкових періодах об'єкта фінансового лізингу така передача для цілей оподаткування прирівнюється до зворотного продажу за ціною, що діє на момент продажу, але не нижчою від первісної вартості відповідного майна, зменшеної на суму нарахованої амортизації (підпункт 7.9.6 Закону України “Про оподаткування прибутку підприємств”).

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що при фінансовому лізингу найбільше податкових знижок із податку на прибуток отримує лізингоодержувач, оскільки він нараховує амортизацію і збільшує валові витрати на суму лізингових платежів, передбачених умовами договору. Що ж до лізингодавця, то він на етапі придбання об'єкта фінансового лізингу користується незначними пільгами.

У податковому законодавстві України регулювання операцій фінансового лізингу передбачає два фіскальні режими – як із податку на прибуток, так і з податку на додану вартість. Із прийняттям Закону “Про внесення змін до Закону України “Про податок на додану вартість” від 16.01.2003 р. № 469 податком на додану вартість обклада-

ються операції фінансового лізингу. Так, із 01.01.2003 р. згідно з доповненням до пункту 1.4 Закону “Про податок на додану вартість” операції з передачі майна орендодавцем на баланс орендаря за договорами фінансового лізингу вважаються продажем, а їх вартість згідно з підпунктом 3.1.1 – об'єктом оподаткування. Не є об'єктом оподаткування сплачувані проценти або комісії у складі лізингових платежів, нарахованих на вартість об'єкта фінансового лізингу (підпункт 3.2.2) [3].

Зміни, внесені до статті 7 Закону України “Про податок на додану вартість”, змінили правило “першої події” щодо утворення податкового зобов'язання та податкового кредиту до операції фінансового лізингу. Так, дата виникнення податкових зобов'язань лізингодавця визначена як дата фактичної передачі об'єкта фінансового лізингу в користування орендареві, а датою виникнення права орендаря на податковий кредит визначена дата фактичного отримання ним об'єкта фінансового лізингу (підпункти 7.3.4, 7.5.3 Закону України “Про податок на додану вартість”) [3]. Із придбанням об'єкта фінансового лізингу в лізингодавця виникають податковий кредит і податкове зобов'язання щодо вартості об'єкта в момент фактичного передавання об'єкта лізингоодержувачу. Отже, валові доходи й валові витрати лізингодавця, а також зобов'язання і податковий кредит з ПДВ є збалансованими. У лізингоодержувача в момент передачі об'єкта фінансового лізингу на всю суму вартості майна виникає податковий кредит, хоча платежі в рахунок компенсації вартості об'єкта він буде сплачувати частинами. Це дає лізингоодержувачу змогу користуватися податковими знижками при цій операції. Крім того, він отримує право амортизувати отримані основні фонди і збільшувати валові витрати на суму лізингових платежів. Відтак лізингоодержувач при зазначеній операції отримує податкові знижки і зацікавлений в отриманні об'єкта фінансового лізингу.

Як бачимо, мотивом змін податкового законодавства є поступова адаптація до розвитку лізингового бізнесу в Україні.

Підіб'ємо підсумки.

1. У податковому законодавстві України з метою обкладення податком на прибуток і ПДВ операції фінансового лізингу розглядаються як операції продажу. Таким чином, держава застосовує схеми оподаткування

лізингу, які забезпечують лише фіскальну функцію, що характерно для більшості країн Євросоюзу.

2. Перелік критеріїв щодо визначення операцій фінансового лізингу викладено згідно з їх трактуванням за МСБО і П(С)БО 14 "Оренда", що можна розіннювати як прогресивний крок у реформуванні оподаткування цих операцій, оскільки вони відповідають економічній природі фінансового лізингу.

3. З точки зору податку на прибуток фінансовий лізинг є привабливим варіантом фінансування купівлі основних фондів лише тоді, коли сторони угоди задоволені терміном лізингу і структурою платежів, у котрій частина лізингових платежів, яка вважається відшкодуванням вартості активу протягом строку лізингу, не перевищує амортизацію об'єкта під час цього строку. На жаль, за нинішніх ринкових умов в Україні, високої вартості капіталу та графіків амортизації це поки що неможливо.

4. З уведенням правила оподаткування ПДВ операцій фінансового лізингу перемістилися акценти в опо-

даткуванні на суб'єктів господарювання, що здійснюють такі операції. Лізингодержувач отримує найбільше податкових знижок, у чому не завжди зацікавлений лізингодавець. Більшість лізингових компаній, котрі є лізингодавцями, будуть змушені платити всі податки, що призведе до вимивання оборотних коштів.

Для вирішення проблеми активізації лізингової діяльності необхідно:

1) подбати про чітку систему оподаткування, яка б унеможливлювала подвійне тлумачення, а також узгоджувалася з усіма законодавчими актами, які регулюють лізингові відносини суб'єктів господарювання;

2) створити рівні умови для розвитку фінансового лізингу на ринку фінансових послуг, аби підвищити зацікавленість усіх суб'єктів підприємницької діяльності в оновленні основних фондів;

3) розробити стратегію об'єктів лізингу з орієнтацією на певні категорії споживачів:

— великі технологічно розвинуті підприємства, зацікавлені у викорис-

танні майна і його швидкій заміні на нове без придбання у власність;

— представників малого та середнього бізнесу, які використовуватимуть об'єкти лізингу для власних потреб із можливим їх придбанням у власність.

Література

1. Закон України "Про фінансовий лізинг" від 11.12.2003 р. № 1381-IV.

2. Закон України "Про внесення змін до Закону України "Про оподаткування прибутку підприємств" від 24.12.2002 р. № 349-IV.

3. Закон України "Про внесення змін до Закону України "Про податок на додану вартість" від 16.01.2003 р. № 469-IV.

4. Орлова О. Податковий облік операцій з передачі і повернення об'єкта лізингу // Баланс. — 2003. — № 24. — С. 43—45.

5. Парнюк В. Лізинг в Україні: проблеми, законодавче забезпечення, перспективи // Економіка України. — 2003. — № 3. — С. 29—34.

6. Шаренко С. "Лізинг по-українски" // Бізнес. — 2003. — № 23. — С. 74.

Хроніка /

АУБ посилює потенціал Комітету Верховної Ради України з питань євроінтеграції

22 березня підписано угоду про співпрацю та координацію дій між Асоціацією українських банків і Комітетом Верховної Ради з питань європейської інтеграції. Мета співробітництва — вдосконалення національного законодавства та його адаптація до норм ЄС і СОТ, сприяння розвитку міжнародних зв'язків вітчизняних банків, поліпшення їх технічного оснащення.

Комітет з питань європейської інтеграції створено у Верховній Раді у червні 2002 року з огляду на важливість процесу інтеграції до Європейського Союзу для економічного розвитку України. Основне завдання комітету — законодавче забезпечення європейської та євроатлантичної інтеграції нашої країни. У грудні 2002 року при комітеті створено дорадчий орган — Науково-експертну раду (НЕР), до якої увійшла низка провідних вітчизняних інститутів і центрів міжнародних, економічних і політичних досліджень. Підтримку НЕР надають і міжнародні організації. З початку роботи ради її експерти проаналізували на відповідність праву ЄС, нормам і принципам ГATT/СОТ понад 1600 законопроектів.

Наприкінці минулого року розпочато консультації комітету з Асоціацією українських банків, а навесні нинішнього президент АУБ Олександр Сугоняко та голова комітету Борис Тарасюк у присутності народних депутатів, керівників підрозділів АУБ, голів правлінь банків і представників ЗМІ підписали угоду про співпрацю.

Борис Тарасюк високо оцінив фаховий рівень експертів АУБ і висловив переконання, що укладена угода — "не один із документів про наміри, які підписуються десятками і сотнями", — вона визначає правові та організаційні рамки співпраці двох важливих інституцій.

Олександр Сугоняко запевнив, що співпраця з комітетом не замикати-

меться виключно на банківських — розгляdatимуться також питання проблем адаптації українського фінансового й економічного законодавства до європейських норм. Серед основних напрямів роботи — податкове законодавство в частині оподаткування банків, цінні папери і фондовий ринок, інноваційна та інвестиційна політика, забезпечення прав кредиторів, боротьба з відмиванням коштів, лібералізація валютного ринку, забезпечення конкуренції на ринку охоронних послуг, розвиток новітніх інформаційних технологій.

Олег Бакун,
"Вісник НБУ".

**Петро
Решетніков**

Начальник управління банківських технологій Асоціації українських банків

Наприкінці 1980-х – на початку 1990-х років в Україні почало створюватися електронне банківське середовище: переважна більшість банків сприйняла комп’ютерні системи, телекомунікаційні мережі та інформаційні технології як можутню стратегічну зброю, що дає змогу краще обробляти, передавати і зберігати банківську інформацію, швидше обслуговувати клієнтів і значно випередити конкурентів.

У статті йдеться про сучасні можливості банківських інформаційних систем і досягнуті з їх використанням нові реалії банківського бізнесу.

Компетентно/

Досвід використання інформаційних технологій у банківській справі

ІНФОРМАЦІЙНЕ СУСПІЛЬСТВО І БАНКІВСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ

Протягом останнього десятиріччя у світі активно формується інформаційне суспільство: дедалі більше розвиваються обчислювальні та інформаційні системи (мережі) — унікальний симбіоз комп’ютерів, телекомунікаційної мережі та сучасних систем передачі інформації (електронний обмін інформаційними потоками). Новітні технології широко запроваджуються і в Україні. Швидкими темпами відбувається входження країни до всесвітньої мережі Інтернет.

Послуга інтернет-банкінгу з’явилася в середині 1990-х років, коли багато фінансових інститутів (і першими серед них — банки) для надання послуг почали використовувати можливості Інтернету. Зі зростанням інтересу клієнтів до інтернет-банкінгу зростатимуть і витрати банків на упровадження нових технологій. Так, якщо у 2001 році витрати європейських банків на впровадження і підтримку інтернет-систем становили 489 млн. доларів США, то, за припущеннями Datamonitor, у 2004 році вони сягнуть уже 1.392 млрд. доларів. Передбачається, що найбільше коштів на ці цілі витратять англійські, французькі та німецькі банки.

Згідно із прогнозом, у 2007 році порівняно з 2002-м кількість користувачів мережевих банківських послуг подвоїться і сягне 130 млн.

СУЧАСНІ МОЖЛИВОСТІ БАНКІВСЬКИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМ

Автоматизація банківської справи передбачає широке використання комп’ютерних інформаційних систем у банках, автоматизацію обробки платіжних документів, а також виконання фінансових операцій у рамках міжнародного банківського бізнесу.

Автоматизація банківських операцій дає змогу:

- здійснювати платіжні операції без застосування паперових носіїв із мінімальним залученням праці людей і

скороченням операційних витрат;

- проводити обробку платежів переважно в реальному часі, за винятком підбиття бухгалтерських звітів у кінці дня та звітності за ними;

- прискорити обмін інформацією між банками і клієнтами, банками та їх відділеннями за допомогою комунікаційних ліній зв’язку;

- мінімізувати типові банківські ризики (втрати документів, помилкова адресація, фальсифікація платіжних документів тощо);

- забезпечувати керівників стратегічною інформацією щодо становища банку в умовах конкуренції, організації роботи і кадрової політики.

У зарубіжних банках інформаційними технологіями тепер охоплено всі аспекти банківської справи. Вони, зокрема, забезпечують:

- клірингові операції (взаємні розрахунки банків);

- торгові операції і маркетинг, управління касовими ресурсами;

- управління діяльністю банку;

- кредитні операції, в тому числі аналіз заявок клієнтів щодо їх кредитоспроможності;

- системи електронних платежів (внутрішні, SWIFT тощо);

- роботу банківських автоматів;

- банківські операції по телефону й обслуговування вдома;

- використання різних платіжних карток;

- електронну пошту і канцелярію;

- безпаперовий документообіг у банку та при взаємодіях центр — філіали, банк — клієнти;

- фондовий ринок та операції із цінними паперами;

- аналіз інвестицій та фінансового ринку;

- автоматизацію розрахунків у торговельних точках.

Важливо зазначити: банківські комп’ютерні системи відрізняються від інших насамперед тим, що інформація, яка опрацьовується ними, потребує надійного захисту від сторонніх зазіхань, а сама система повинна бути стійкою і безвідмовою в роботі.

ІНТЕРНЕТ-БАНКІНГ: НОВІ РЕАЛІЇ БАНКІВСЬКОГО БІЗНЕСУ

Власне, організація переказування грошових коштів від одних суб'єктів до інших і є першою функцією банків. Але останнім часом для забезпечення платежів між сторонами банки надають клієнтам можливість доступу до своїх рахунків прямо через Інтернет.

Інтернет-банкінг — це можливість здійснення клієнтом усіх стандартних операцій (крім операцій з готівкою) в офісі банку через Інтернет, а саме: отримання в електронному вигляді виписки з рахунку, інформації про платежі в режимі реального часу, переказування коштів на будь-який рахунок в іншому банку, здійснення за спеціальними шаблонами комунальних платежів, купівлі / продажу іноземної валюти, а також можливість брати участь у торгах на фондових ринках. У деяких банках клієнти можуть отримувати кредит і страхувати депозити. Тобто інтернет-банкінг передбачає дистанційне управління банківськими рахунками.

Отже, інтернет-банкінг є найбільш динамічним та представницьким напрямом фінансових рішень в Інтернеті. Не дивно, що сьогодні під поняттям "інтернет-банкінг" розуміють дещо більше, ніж просто дистанційне управління рахунком. Це один із різновидів так званого домашнього банкінгу (home banking), який становить технологію віддаленого банківського обслуговування — без відвідування банківського офісу.

Віддалений банківський сервіс уdoma розпочався ще у 1980-ті роки з телефонного банківського обслуговування. Потім з'явилися відповідні послуги з використанням персонального комп'ютера і прямого підключення до банківських серверів — так званий PC-банкінг (система "Клієнт — банк").

Але між системами PC-банкінгу та інтернет-банкінгу існують відмінності. Так, при PC-банкінгу клієнт за допомогою комп'ютера і модему з'єднується через модемний пул зі спеціальною банківською системою для керування своїм рахунком. На комп'ютері клієнта обов'язково має бути встановлене відповідне програмне забезпечення. Серйозною перевагою інтернет-банкінгу перед системою "Клієнт — банк" є те, що замість спеціалізованих програм використовується стандартний інтернет-браузер. Клієнту не треба купувати і встановлювати будь-яке програмне забезпечення — досить отримати в банку "ім'я (логін)" з паролем для входу в систему та дискуту (smart-карту чи інший засіб) з ключем для еле-

ктронно-цифрового підпису своїх розпоряджень. Як правило, клієнт працює через звичайний веб-браузер і може ввійти у систему з будь-якого віддаленого терміналу, підключенного до Інтернету. Для цього користувачу достатньо, як правило, ввести на сайті банку лише свій "логін" та пароль.

Банки зацікавилися інтернет-банкінгом, оцінивши додаткові можливості заstrupення більшої кількості клієнтів, не прив'язаних до географічного розташування банку. Це зумовлено вражаючою особливістю Інтернету — його безмежністю, яка дає можливість невеликому провінційному банку діяти в масштабі країни. Тепер у банків з'являється можливість без відкриття філій в інших містах виходити на їх ринок.

Одним із чинників, що примушують банки активніше займатися розвитком інтернет-банкінгу, є конкуренція.

Головна проблема інтернет-банкінгу — процедура внесення та отримання готівки. Тобто клієнти позбавлені можливості отримувати послуги з касового обслуговування, що в умовах України є суттєвим недоліком. Якщо банк "напів-віртуальний" (тобто надає послуги через Інтернет і географічно реально присутній за місцем реєстрації), то цю незручність легко подолати, відвідавши реально банк.

Деякі західні банки закривають свої філії та передають їх функції інтернет-представництвам, але є й винятки: Security First Network Bank — провідний інтернет-банк Америки — нещодавно почав відкривати "фізично присутні" відділення по всій території США, оскільки його дослідження показали, що хоча Інтернет і збільшує кількість контактів клієнтів з банком, потреба у безпосередньому спілкуванні представників банку та клієнтів не зменшується, а навпаки, — зростає, бо далеко не всі питання та проблеми можна вирішити через всесвітню мережу в електронному порядку.

На організацію віртуального відділення банк змушений робити значні початкові вкладення. Витрати на створення (придання) і запуск банківської інтернет-системи можна зіставити з витратами, необхідними на відкриття одного звичайного відділення або філії банку. Проте завдяки невеликим витратам на здійснення операцій швидкість окупності інтернет-відділення банку і його загальна ефективність будуть у кілька разів вищими, ніж звичайного відділення.

ІНТЕРНЕТ-КОМЕРЦІЯ

Електронна торгівля в усьому світі інтенсивно розвивається. Обсяг електронних продажів товарів та по-

слуг, за різними джерелами, становив у 2000 році близько 250 млрд. доларів США.

Торгівля через Інтернет за своюю природою інтернаціональна. Поки що найбільше використовують її США, Японія та країни ЄС.

Зі вступом України до Світової організації торгівлі ми отримаємо можливість вийти на глобальний ринок електронної торгівлі. Але для цього необхідно узгодити міжнародне торгове законодавство з національним та прийняти ряд законів, які регулюватимуть електронні фінансові послуги в нашій країні.

Інтегрування України у світові ринки шляхом участі в електронній торгівлі сприятиме зниженню невиробничих витрат в економіці, вивільнить певні ресурси для економіки країни.

Першочерговим заходом щодо впровадження електронної торгівлі в Україні має стати формування правової бази для ведення торгових операцій з використанням інформаційних технологій.

Використання інформаційних технологій та Інтернету в інших галузях, насамперед у торгівлі та сфері послуг, спричинилося до появи інтернет-комерції (торгівлі). Вона охоплює також фінансові операції, пов'язані з купівлею-продажем валюти, цінних паперів та інших фінансових інструментів.

Електронна комерція, безумовно, розвиватиметься, проте на цей процес істотно впливатиме фактор платоспроможності населення.

Платіжними засобами в інтернет-комерції (інтернет-магазині) є банківські картки міжнародних платіжних систем VISA, Европу. Широке застосування можуть набути в інтернет-комерції і картки Національної системи масових електронних платежів, які оснащені чіп-модулями та забезпечують високий ступінь захисту від шахрайства порівняно з картками із магнітною смugoю.

Можливість працювати з рахунками пластикових карток дає змогу користуватися послугами інтернет-магазинів як в Україні, так і за її межами з гарантованим певного рівня безпеки. Для цього достатньо перевести за допомогою інтернет-банкінгу необхідну суму коштів на банківську картку, а потім за допомогою цієї картки оплатити вартість товарів чи послуг, зайдовши на веб-сайт інтернет-магазина.

Україна сьогодні широко освоює інтернет-технології глобальних комп'ютерних систем та інтернет-банкінгу зокрема. Однак із ряду причин, головна з яких — відсутність базового законодавства, що регулює роботу юридичних осіб у всесвітній мережі, цей процес не на-

був належного розвитку. Для прикладу: в Росії на розгляд Державної Думи по-дано більше 10 законопроектів, спрямованих на створення безпечної інтернет-комерції та недопущення шахрайства у цій сфері.

Серед банків країн колишнього СРСР систему інтернет-банкінгу першим запропонував російський Автобанк у 1998 році. В Україні експлуатацію цієї системи започаткував Міжнародний комерційний банк у середині 2000 року. Проект було погоджено з Національним банком України, який уперше дозволив використовувати систему в експериментальному режимі.

Зазначимо, що саме НБУ керує процесом створення електронних платіжних систем, а також законодавчої бази для розвитку електронної комерції і банківських інтернет-послуг в Україні.

Більшість вітчизняних банків протягом останніх років докладають зусиль, аби бути присутніми в інтернет-мережі. Майже 70% банків — членів АУБ, мають цілком пристойні інтернет-сайти, активно використовують електронну пошту для листування та спілкування із зовнішнім світом. Це свідчить, що банківська система може швидко опанувати та запропонувати своїм клієнтам послуги, які базуються на новітніх технологіях (сучасних інформаційних темах), через інтернет-банкінг.

У нашій країні є чимало банків, особливо із числа великих, які вже опрацювали технології послуг через інтернет-банкінг і готові до їх широкого впровадження. Деякі з них уже надають такі послуги. Приміром, київський Міжнародний комерційний банк з благословення НБУ втілює пілотний проект з надання послуг через інтернет-банкінг. Приватбанк спільно з Київстар реалізував проект WAP BANKING (система електронної доставки та оплати рахунків через Інтернет з використанням міжнародних платіжних карток). Інші банківські установи — «Авал», Укрсоцбанк, Укрсибанк, Укрексімбанк, Кредитпромбанк, «Надра», ПУМБ, Ікарбанк тощо також розпочали реалізацію проектів, що передбачають надання інтернет-послуг.

І все ж, незважаючи на те, що рівень доходів переважної частини аудиторії вітчизняного Інтернету є високим або вищим за середній, до бума інтернет-банкінгу в Україні ще дуже далеко. Річ у тім, що країні бракує масової культури користування банківськими послугами. У більшості громадян немає поточних рахунків у банках. Розрахунки ведуться переважно готівкою. Пластикові

картки поки що так і не набули поширення як платіжні інструменти.

Утім, за прогнозами аналітиків, 2004—2005 роки можуть стати в Україні роками широкого впровадження послуг через інтернет-банкінг, оскільки прийняті в червні минулого року закони України “Про електронні документи та електронний документообіг” і “Про електронний цифровий підпис” створять умови для широкого розвитку інтернет-банкінгу в Україні.

Банки вже 10 років використовують електронний цифровий підпис у системі міжбанківських електронних платежів та програмах, що забезпечують функціонування зв’язку “Клієнт — банк”. Вони накопичили певний досвід, який дає їм змогу без особливих труднощів реалізувати в банківській системі норми зазначених законів.

РОЛЬ НБУ У ВПРОВАДЖЕННІ НОВІТНІХ ТЕХНОЛОГІЙ У БАНКІВСЬКУ СИСТЕМУ

У перше до масштабного використання новітніх інформаційних технологій в Україні вдався НБУ, застосувавши їх для створення концепції системи електронних розрахунків за товари і послуги в Україні. Передбачалося втілити концепцію у два етапи.

Перший — створення системи електронних платежів (надалі — СЕП) між юридичними особами. СЕП використовується в банківській системі для проведення безготівкових розрахунків між банками і функціонує в Україні 10 років. Перший етап був досить швидко й успішно реалізований, і сьогодні Україна має, за оцінками більшості банкірів, одну з найефективніших СЕП у Європі.

Другий — запровадження системи електронних розрахунків за участю фізичних осіб. Цей етап почався з 1997 року, коли Національний банк визначив створення в Україні платіжної системи за безготівковими розрахунками населення у торгівлі та сфері послуг як одне із пріоритетних завдань. Серед основних напрямів докладання зусиль до побудови в Україні такої платіжної системи стало створення Національної системи масових електронних платежів (надалі — НСМЕП).

НСМЕП — це внутрішня багатоемітентна платіжна система, в якій розрахунки за товари та послуги, одержання готівки та інші операції здійснюються за допомогою банківських платіжних смарт-карток за технологією, розробленою Національним банком України.

Метою створення НСМЕП є розробка та впровадження в Україні відносно дешевої, надійно захищеної автоматизованої системи безготівкових розрахунків, розрахованої в основному на роботу в режимі офф-лайн.

З упровадженням НСМЕП громадяни України матимуть змогу оплачувати товари та послуги у безготівковій формі, а також зберігати й накопичувати заощадження у банках на поточних і карткових рахунках. Відтак можна очікувати не лише значного розширення можливостей вітчизняної банківської системи завдяки додатковому залученню коштів населення, а й забезпечення додаткових прибутків громадян у вигляді відсотків за залишками на їхніх банківських рахунках.

У НСМЕП застосовуються платіжні смарт-картки, що найповніше задовільняють вимоги безпеки: вони мають вбудовані чіп-модулі, які є носіями копій фінансової інформації у НСМЕП, на відміну від пластикової картки з магнітною смugoю. На базі смарт-картки створено високоекспективну офф-лайнову технологію, котра не потребує оперативного зв’язку з банківським рахунком під час виконання платіжних операцій (це дуже важливо за недостатньо високої якості вітчизняних каналів зв’язку) і до того ж значно зменшує експлуатаційні витрати. Завдяки цьому участь у НСМЕП може брати населення України з малими доходами (пенсіонери, студенти, школярі тощо). А швидкість обслуговування набагато вища, ніж при розрахунках готівкою та операціях за картками з магнітною смugoю.

На етапі пілотних проектів запроваджуються одразу два платіжні інструменти — електронні гаманець та чек. Застосування електронного гаманця економічно доцільне навіть у разі розрахунків малими сумами (від кількох копійок). Електронний чек орієнтований на використання при середніх та значних за сумою платежах (від кількох до десятків тисяч гривень).

Одним із керівних органів НСМЕП є її рада, до складу якої входять представники АУБ, що сприяє якісному і вчасному опрацюванню пропозицій комерційних банків щодо широкого впровадження НСМЕП у банківській системі.

ІНТЕГРОВАНА НАЦІОНАЛЬНА ПЛАТИЖНА СИСТЕМА (ІНПС)

Навесні 2003 року з ініціативи НБУ відбулася робоча зустріч керівництва Національного банку, фахівців банків та асоціації України в галузі платіжних систем та банківських карток із представ-

никами MHB SA, IMEDI (Франція). Розглянуто питання щодо основних принципів побудови Єдиної національної системи банківських карток з урахуванням досвіду платіжної системи Франції Carte Bancaire та щодо можливості впровадження подібної системи в Україні.

Ідея цього проекту (єдина національна система банківських карток) полягає в тому, що емітована банком країни платіжна картка при використанні для розрахунків у межах країни одночасно працює за технологією національних платіжних інструментів і дає змогу працювати за технологією однієї з міжнародних платіжних систем (VISA, MasterCard тощо). Причому якщо операція з карткою виконується всередині країни за технологією міжнародних платіжних систем (надалі — МПС), то вона обслуговується будь-яким банком країни без залучення процесингових центрів МПС за межами України. Резервування коштів банків для погашення ризиків забезпечується також в Україні.

Ta ж сама платіжна картка при використанні для розрахунків за межами країни є повнофункціональною, як і картка будь-якої діючої міжнародної платіжної системи (VISA, MasterCard тощо).

Загальні принципи побудови ІНПС:

- ◆ мультибанковість, тобто система обслуговується будь-яким банком-учасником;

- ◆ незалежність від міжнародних платіжних систем, але при цьому сумісність із ними;

- ◆ сумісність з обладнанням будь-якого виробництва за умови його сертифікації;

- ◆ об'єднання ресурсів діючих в Україні процесингових центрів (забезпечує маршрутизатор Національного розрахунково-клірингового центру);

- ◆ спільне використання діючої еквайрингової мережі для обслуговування карток МПС та ІНПС;

- ◆ повнофункціональність — проведення розрахунків за межами країни платіжною карткою України здійснюється так, як і карткою будь-якої діючої міжнародної платіжної системи (VISA, MasterCard тощо).

Якщо банк є тільки членом ІНПС, то його картки можуть працювати за технологією як національних платіжних інструментів, так і міжнародних платіжних систем. Але картки його клієнтів не будуть обслуговуватися за межами країни.

Якщо операція з платіжною карткою виконується всередині країни за технологією міжнародних платіжних систем, то вона обслуговується будь-яким бан-

ком країни без залучення процесингових центрів МПС. Отже, банки — члени цих систем не повинні сплачувати високі комісійні міжнародним платіжним системам та підтримувати в них великий гарантійний депозит.

Функціонує система на комерційних засадах.

Єдина національна система банківських карток має низку переваг. Вона дає змогу:

- об'єднати еквайрингові (термінальні) мережі внутрішніх та міжнародних платіжних систем у єдину мережу Єдиної національної системи, що значно розширяє можливості з обслуговуванням клієнтів а, отже, збільшує кількість операцій;

- знизити витрати за трансакціями при внутрішніх розрахунках (які помітно переважають у загальній кількості операцій) та акумулювати фінансові ресурси всередині країни, що, у свою чергу, сприятиме економії іноземної валюти, яка витрачається банками — членами МПС на підтримку гарантійних депозитів у цих системах;

- забезпечити зручність користування системою, оскільки приймання банківських карток на внутрішньому ринку не залежить від зв'язку банку з тією чи іншою міжнародною платіжною системою. Всі внутрішні питання між банками країни вирішуються без участі МПС;

- зменшити витрати на інсталяцію системи та створення центрів з її обслуговування (вони розподіляються між усіма банками-учасниками системи за попередньо узгодженим принципом).

НБУ виконує функції розрахункового банку системи через відкриті у нього кореспондентські рахунки комерційних банків.

Нині єдина національна система банківських карток існує у Франції, Бельгії, подібний проект втілюється у Грузії.

До французької системи Carte Bancaire входять усі банки країни та філії банків іноземних держав. Центральний банк Франції відповідає за нормативно-правове забезпечення системи, здійснює кліринг та є розрахунковим банком. Роль арбітра в системі виконує асоціація з одинадцятьма французькими комерційними банків; рішення приймаються простою більшістю голосів.

Запропонована НБУ Єдина національна система банківських карток — це перший крок на шляху інтеграції українських банків до світової системи банківських послуг. Вона, беззаперечно, вигідна для держави, банків і клієнтів, оскільки за усіма операціями на внут-

рішньому ринку не сплачуються високі комісійні міжнародним системам. Це здешевлює карткові розрахунки і сприяє залученню широкого кола клієнтів. У результаті збільшується обсяг безготівкових розрахунків у країні, банківська система залучає додаткові кошти населення. Система гармонійно поєднує інтереси держави, її громадян та банків України — учасників карткового бізнесу. Від її впровадження виграють усі.

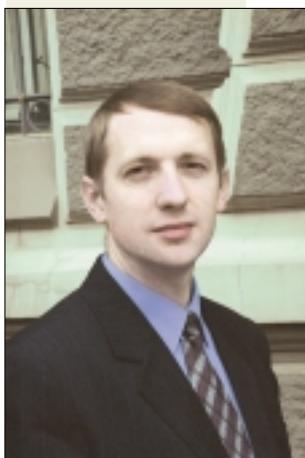
Зазначимо, що процес обговорення проекту і прийняття рішень — відкритий і прозорий, у роботі над ним бере участь широке коло вітчизняних фахівців банківської справи.

БЕЗПЕКА БАНКІВСЬКИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМ

У системі інтернет-банкінгу та інших банківських технологіях, де використовується Інтернет, інформація передається відкритою мережею Інтернет, що, звичайно, не може не турбувати банк і його клієнтів. Питанню безпеки цих систем розробники приділяють велику увагу. Потрібно захистити інформацію від перехоплення під час її передавання від клієнта до системи. Тут можливі різні варіанти, але за всього розмаїття рішень у даній галузі найефективнішими є комбінації смарт-картків стандарту EMV та протоколу SSL (Secure Sockets Layer), який є обов'язковим атрибутом сучасного броузера. SSL забезпечує шифрування всієї інформації, що передається від комп'ютера клієнта до сервера банку. Як зазначають фахівці, майбутнє, безперечно, за смарт-картками з електронним цифровим підписом на апаратному рівні. Незважаючи на певний скептицизм фахівців з безпеки, SSL приваблює простотою впровадження і високим ступенем захисту даних при відповідній довжині використовуваних ключів шифрування. Він підтримується всіма браузерами і фактично є стандартним захистом для закриття даних від ненсанкціонованого стороннього доступу до Інтернету.

Для підвищення безпеки та юридичного статусу трансакцій у вітчизняних системах, як правило, також передбачено використання клієнтом електронного цифрового підпису. Саме за цим підписом система аутентифікує користувача і дає дозвіл на здійснення операції.

Механізм захисту, що базується на використанні електронного цифрового підпису, забезпечує високий ступінь безпеки та можливість проведення платежів через Інтернет.

**Олександр
Пернарівський**

Доцент кафедри банківської справи Національної академії державної податкової служби України. Кандидат економічних наук

Проблема ризик-менеджменту надзвичайно актуальна для вітчизняної банківської системи – нині Національний банк України втілює новий великий проект щодо банківського надзору на основі ризиків. У статті проаналізовано методи оцінки ризиків, притаманних банківській діяльності, визначені показники для вимірювання банківських ризиків та розглянуті способи їх зниження.

Слово науковця/

Аналіз, оцінка та способи зниження банківських ризиків

Постановка проблеми

Важливою компонентою банківського менеджменту є стратегія управління ризиками. Вона повинна забезпечити мінімізацію можливих втрат при здійсненні банківської діяльності, яка в умовах ринкової економіки та конкуренції неможлива без ризику. Завдання банківського менеджменту полягає в тому, щоб у межах здійснюваних операцій мінімізувати ризик.

Водночас навіть за найумілішого управління банком і найдосконаліших рецептів ведення банківської справи, в яких враховано всі або майже всі ймовірні несприятливі події, цілковіто уникнути ризику неможливо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Хоча термін “ризик” вживается доволі часто, це поняття багатогранне і визначається по-різному [1, 2]. Існує також багато різноманітних класифікацій банківських ризиків і підходів до управління ними.

Цілі статті

Ризики притаманні всім сферам банківської діяльності. Більшість ризиків пов’язана з активними операціями банку, насамперед кредитною та інвестиційною діяльністю. Діяльність щодо залучення коштів на вклади (депозити), на розрахункові та поточні рахунки та-кож пов’язана з багатьма ризиками. Той факт, що банк здійснює одночасно й активні, й пасивні операції, вказує на додаткові чинники ризику та зумовлює розробку особливого підходу до обмеження їх впливу, що отримав на-зву “управління активами і пасивами”. Діяльність операційних підрозділів, застосування інформаційних технологій і реалізація концепцій маркетингу пов’язані з низкою функціональних ризиків, які теж можуть негативно позна-читися на прибутку та капіталі банку. Нарешті, на банк у цілому впливають зовнішні ризики; деякі з них (напри-клад, ризик невідповідності умовам державного регулювання) мають першо-

рядне значення для його діяльності. Тому управління ризиком входить до числа ключових завдань стратегічного управління банком.

Виклад основного матеріалу

Банківські ризики можна поділити на дві категорії (див. схему):

◆ **ризики, що піддаються кількісній оцінці;**

◆ **ризики, що не піддаються кількісній оцінці.**

До банківських ризиків, що піддаються кількісній оцінці, належать **фінансові ризики**, пов’язані з несприятливими змінами в обсягах, доходності, вартості і структурі активів та пасивів банку.

До банківських ризиків, що не піддаються кількісній оцінці, належать **функціональні ризики**, які стосуються процесу створення будь-якого банківського продукту чи послуги, та **зовнішні ризики**.

Функціональні ризики виникають унаслідок неможливості своєчасно і в повному обсязі контролювати фінансово-господарську діяльність, збирати й аналізувати відповідну інформацію. До **зовнішніх ризиків** належать ті нефінансові ризики, які, на відміну від функціональних, є зовнішніми щодо банку. Функціональні та зовнішні ризики не менш небезпечні, ніж фінансові, але їх важче ідентифікувати й визначати кількісно. Зрештою вони призводять до фінансових втрат [1]. Усі банківські ризики несуть у собі наявний або потенційний ризик для надходжень і капіталу банку.

Охарактеризуємо основні види банківських ризиків.

ФІНАНСОВІ РИЗИКИ

Кредитний ризик банку – це міра (ступінь) невизначеності щодо виникнення небажаних подій при здійсненні фінансових угод, суть яких полягає в тому, що контрагент банку не зможе виконати взятих на себе за угодою зобов’язань і при цьому не вдастися скористатися забезпеченням повернення позичених коштів.

Оперуючи поняттям кредитного

ризику комерційного банку, потрібно розрізняти такі терміни [2]:

- кредитний ризик щодо кредитної угоди — ймовірність того, що позичальник (боржник) не зможе повернути борг згідно з умовами договору (угоди), і при цьому банку не вдастся своєчасно та в повному обсязі скористатися забезпеченням позики для покриття можливих втрат;
- портфельний кредитний ризик
- середньозважена величина ризиків щодо всіх угод кредитного портфеля, де вагами є частки сум угод у загальній сумі кредитного портфеля.

Необхідно зазначити, що з кредитним ризиком пов'язані не лише кредитні операції комерційного банку (як балансові, так і позабалансові), а й інвестиційні (формування портфеля цінних паперів), гарантійні послуги, операції з деривативами, а також послуги кредитного характеру (лізинг, факторинг тощо).

Кількісний аналіз кредитного ризику комерційного банку здійснюється з використанням методу фінансових коефіцієнтів, статистичних та експертних методів.

Метод фінансових коефіцієнтів полягає у розрахунку відносних показників, які характеризують підприємство з огляду на стан його ліквідності, рентабельності і фінансової стійкості, і порівнянні їх із нормативними (критеріальними) значеннями. Не заперечуючи переваг цього методу, все ж слід зазначити, що він не позбавлений певних недоліків. Так, не завжди можна зробити однозначний висновок про те, наскільки кредитоспроможним є позичальник, оскільки значення одних його коефіцієнтів відповідають нормативним, а значення інших — ні.

Серед **статистичних методів** оцінки кредитного ризику варто виокремити метод дискримінантного аналізу, який дає змогу розбивати позичальників на класи. Зокрема, за допомогою цього методу можна побудувати класифікаційні моделі для прогнозування результатів кредитної угоди (виконає позичальник умови чи ні). У міжнародній банківській практиці найвідоміші з таких моделей — Z-модель Альтмана, модель Фулмера, які використовуються для прогнозування банкрутства підприємства, і модель наляду за кредитами Чессера [4]. Останніми роками набули поширення ще дві категорії моделей оцінки кредитного ризику [5]: структурні моделі (structural models), засновані на дослідженнях Р. Мертона, та моделі скорочених форм (reduced form models).

Проте використання перелічених

моделей у вітчизняній банківській практиці є необґрунтованим. На наш погляд, доцільно побудувати аналогічні моделі, які відповідатимуть реаліям вітчизняної економіки і враховуватимуть, зокрема, галузевий та часовий чинники.

Статистичні методи оцінки кредитного ризику потребують значних масивів даних, яких може просто не бути. Тому через нестачу чи брак інформації здебільшого доводиться застосовувати експертні методи.

Суть **експертних методів** полягає в обробці суджень досвідчених фахівців банківської справи щодо ймовірності виникнення різних значень збитків або тієї чи іншої несприятливої (небажаної) події у процесі банківського кредитування. Одним із наочних прикладів оцінки кредитного ризику експертними методами є рейтингові методи оцінки кредитоспроможності позичальника, досить поширені у вітчизняній банківській практиці.

Сукупний кредитний ризик комерційного банку можна розрахувати за формулою:

$$VAR_n = l + k_\infty \sqrt{\sum_{i=1}^n \sigma_i^2 + \sum_{\substack{i=1 \\ i \neq j}} \sum_{j=1}^n \sigma_i \times \sigma_j \times \rho}, \quad (1)$$

де l — сподівана (середня) величина втрат за кредитним портфелем;

k_∞ — поправковий коефіцієнт (квантиль), що визначає положення значення випадкової величини (симетрично в обох "хвостах" розподілу) відносно середнього, вираженого в кількості середньоквадратичних відхилень;

σ_{ij} — стандартне відхилення можливих втрат за i -ою (j -ою) кредитною угодою;

ρ — коефіцієнт кореляції ймовірностей дефолту i -го та j -го позичальника.

Щодо методів зниження кредитного ризику комерційного банку, то їх можна поділити на дві групи: зовнішні та внутрішні.

У разі застосування **зовнішніх** способів зниження кредитного ризику банк прагне перерозподілити ризик, перекладаючи його частини на інших суб'єктів та/чи об'єкти.

Найпоширенішими зовнішніми способами зниження кредитного ризику комерційного банку є застава, гарантія (порука) та страхування.

Сенс застави в тому, що в разі невиконання позичальником забезпеченого заставою зобов'язання банк має право повернути собі борг за рахунок коштів, отриманих від реалізації заставленого майна, маючи при цьому пріоритет перед іншими кредито-

рами. Відтак, застава як спосіб зниження кредитного ризику — це, по-перше, конкретизація та посилення права кредиторської вимоги, а по-друге, — право на перевагу. Для договору застави характерна підпорядкованість чинності основного боргового зобов'язання: якщо воно з якихось причин виявиться недійсним, то й договір застави також не спричинить ніяких правових наслідків.

Гарантія (порука) — це зобов'язання гаранта (поручителя) перед кредитором боржника (позичальника) відповісти за виконання боржником свого зобов'язання у повному обсязі або частково. Гарантія (порука) як спосіб зниження кредитного ризику у вітчизняній практиці має три основні специфічні риси: 1) підпорядкованість відповідальності гаранта (поручителя) чинності основного боргу; 2) однорідність основного та додаткового боргових зобов'язань; 3) виникнення ще одного боржника без втрати попереднього (першочергового) і без зміни кредитора за основним зобов'язанням. За допомогою гарантії (поруки) банк фактично перерозподіляє ризик, у такий спосіб зменшуєчи його.

Ще одним зовнішнім способом зниження кредитного ризику є **страхування**. Його суть полягає у повній передачі ризику страховій установі. Кредитний ризик за допомогою страхування можна зменшувати двома способами. Перший полягає у тому, що позичальник укладає зі страховою компанією договір про страхування своєї відповідальності за непогашенню кредиту, тобто страхувальником є позичальник. У другому випадку страхувальником є кредитор (банк), страхуючись від кредитного ризику.

Суть **внутрішніх** способів зниження кредитного ризику комерційного банку полягає в самострахуванні банком можливих втрат. Основними внутрішніми способами є лімітування, диверсифікація та створення резервів.

Лімітування — це встановлення ліміту, тобто граничних сум здійснюваних кредитних операцій. Як приклад можна навести нормативи кредитного ризику, встановлені Національним банком України для комерційних банків: максимальний розмір ризику на одного позичальника; норматив "великих" кредитних ризиків; норматив максимального ризику на одного інсайдера; норматив максимального сукупного розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих інсайдерам. Лімітування спрямоване на обмеження зважених

кредитних ризиків (рисків у грошовому вираженні) комерційного банку.

Диверсифікація — найпростіший та універсальний метод зниження портфельного кредитного ризику. Вона передбачає: 1) диверсифікацію позичальників за галузями; 2) диверсифікацію кредитів за розмірами, строками, видами відсоткових ставок; 3) диверсифікацію способів забезпечення повернення кредитів.

Ще одним внутрішнім методом зниження кредитного ризику банку є створення резервів на покриття можливих втрат при здійсненні кредитної діяльності.

Депозитний ризик комерційного банку — це міра (ступінь) невизначеності щодо можливості переведення розрахункового або поточного рахунку до іншого банку чи досркового вилучення вкладу.

За міру (ступінь) депозитного ризику можна взяти один із коефіцієнтів нестабільності депозитів:

$$K_1 = (\text{Сума досрочно знятих депозитів терміном } t) / (\text{Загальна сума депозитів терміном } t);$$

$$K_2 = (\text{Кількість досрочно знятих депозитів терміном } t) / (\text{Загальна кількість депозитних договорів, укладених на термін } t).$$

Щодо методів зниження депозитного ризику, то найефективнішими з них є диверсифікація вкладників та лімітування, тобто встановлення гравичної суми вкладу.

Валютний ризик комерційного банку — це міра (ступінь) невизначеності щодо можливості понесення ним втрат через коливання валютних курсів і цін на банківські метали. Цей ризик є наслідком незбалансованості активів і пасивів банку стосовно кожної з валют і стосовно кожного із банківських металів за термінами і сумами.

Один з методів вимірювання валютного ризику, відомий як Value at risk (VAR), застосовують особливо широко останніми роками — сьогодні він використовується міжнародними банківськими організаціями (BIS, наприклад) як основний при встановленні нормативів величини капіталу банку щодо ризику його активів.

В основі розрахунку VAR — визначення одноденної мінливості (волатильності) валютних курсів, тобто того, наскільки можуть змінюватись валютні курси за день. Найчастіше за міру одноденної мінливості беруть середньоквадратичне відхилення у відсотках, яке можна розрахувати на основі історичних даних. Для часових горизонтів, які перевищують один день, припускають,

що волатильність валютних курсів пропорційна тривалості часового горизонту прогнозування. Це дає змогу отримати оцінку валютного ризику на необхідну перспективу шляхом масштабування одноденної величини VAR. VAR із часовим горизонтом T днів і довірчим інтервалом $x\%$ за припущення відсутності хаосу можна розрахувати за законом дисперсії фрактального броунівського руху [4]:

$$VAR = k_x \times \sigma \times \sqrt{T}, \quad (2)$$

де k_x — поправковий коефіцієнт (квантиль), що визначає положення значення випадкової величини (симетрично в обох "хвостах" розподілу) відносно середнього, вираженого в кількості середньоквадратичних відхилень. (Так, для найчастіше використовуваних значень довірчого інтервалу в 95 та 99% відповідні квантилі дорівнюють 1.65 і 2.33 середньоквадратичного відхилення);

σ — середньоквадратичне відхилення (одноденна волатильність) валютного курсу у відсотках.

Деякі автори, зокрема [3], вважають, що інколи доцільно відмовитися від наведеного спрощеного варіанта формули $VAR = k_x \times \sigma \times T^H$, в якому ступінь хаотичності валютних курсів, курсів цінних паперів та інших даних — експонента Херста (H) — приймається рівним 0.5. Цей показник вказує, що дані є персистентними ($H > 0.5$), чи навпаки ($H < 0.5$), або ж свідчить про відсутність хаосу ($H = 0.5$). У першому випадку за періодами зростання (падіння) випадкової величини йдуть в основному періоди подальшого зростання (падіння), у другому — навпаки, за періодами зростання (падіння) йдуть переважно зворотні тенденції падіння (зростання) — все це випадки процесу, що характеризується деякою пам'яттю і називається фрактальним броунівським рухом. При $H = 0.5$ хаос відсутній, і має місце класичний броунівський рух, що не передбачає пам'яті.

Зазначимо, що оцінка VAR за формулою (2) є прийнятною лише для порівняно невеликих інтервалів часу, при цьому її точність знижується зі збільшенням часового горизонту.

Оцінка валютного ризику комерційного банку із застосуванням VAR-технології здійснюється у кілька кроків. Перший крок — визначення розміру відкритої позиції, що піддається ризику, за кожною іноземною валютою. Такі позиції мають бути перераховані у національну валюту за офіційними валютними курсами на момент оцінки ризику (цей процес називається mark-

to-market, або розрахунок ринкової вартості позиції). Другий — визначення мінливості (волатильності) валютних курсів. Третій — розрахунок VAR кожної з відкритих позицій, виражених у національній валюті. Він дорівнює добутку ринкової ціни позиції на мінливість валютного курсу. Четвертий крок — визначення валютного ризику комерційного банку (який не дорівнює сумі VAR кожної з відкритих валютних позицій, оскільки коефіцієнт кореляції між змінами курсів валют, як правило, не дорівнює 1 або -1).

Валютний ризик щодо загальної відкритої валютної позиції комерційного банку — VAR_n можна визначити за такою формулою:

$$VAR_n = S \times \sqrt{\sum_{i=1}^n VAR_i^2 \times x_i^2 + \sum_{\substack{i=1 \\ i \neq j}}^n \sum_{j=1}^n VAR_i \times} \\ \times VAR_j \times x_i \times x_j \times \rho, \quad (3)$$

де S — загальна відкрита валютна позиція банку в гривневому еквіваленті;

$VAR_{i(j)}$ — максимальна можлива зміна курсу i -тої (j -тої) іноземної валюти щодо національної за період, протягом якого не може бути закрита валютна позиція;

x_i — частка (питома вага) i -тої (j -тої) іноземної валюти у гривневому еквіваленті в загальній відкритій валютній позиції банку в гривневому еквіваленті;

ρ — коефіцієнт кореляції між змінами курсів i -тої та j -тої іноземних валют щодо національної валюти.

Зазначимо: якщо комерційний банк займає за певною іноземною валютою довгу валютну позицію (активи банку в цій валюті перевищують його пасиви в цій валюті), то у формулу (3) максимальна можлива зміна курсу даної іноземної валюти щодо національної підставляється зі знаком "+"; якщо коротку (пасиви банку в цій валюті перевищують активи в цій же валюті) — зі знаком "-".

Для зниження валютного ризику комерційний банк може використовувати такі прийоми:

1. Надання позички в одній валюті з умовою її погашення в іншій з урахуванням форвардного курсу, зафіксованого в кредитному договорі. Такі заходи дають змогу банку застрахуватися від можливого падіння курсу валюти, в якій надано кредит;

2. Хеджування за допомогою деривативів (форвардних контрактів, ф'ючерсів, опціонів);

3. Диверсифікація коштів банку в іноземній валюті. Суть цього методу зниження валютного ризику полягає у здійсненні операцій не з однією, а з

кількома валютами, які не є корельованими;

4. Страхування валютного ризику, що передбачає передачу банком усього ризику страховій компанії;

5. Визначення оптимальної структури загальної відкритої валютної позиції, яка забезпечує мінімальний ризик.

Відсотковий ризик комерційного банку — це міра (ступінь) невизначеності щодо можливості понесення банком втрат через несприятливі зміни відсоткових ставок. Цей ризик є наслідком незбалансованості активів і пасивів з плаваючою відсотковою ставкою.

Основним методом оцінки відсоткового ризику банку є аналіз гепа.

Геп — різниця між величиною чутливих до зміни ставки відсотка активів і пасивів банку, які необхідно переоцінити або погасити до певного терміну.

Чутливими до змін відсоткової ставки активами є видані кредити, придбані банком облігації, доходи майбутніх періодів тощо, чутливими до зміни відсоткової ставки пасивами — кошти на розрахункових і поточних рахунках, депозити й отримані міжбанківські кредити. Нечутливі пасиви — це фонди комерційного банку (статутний, резервний та інші).

Принципи управління гепом можна сформулювати так:

1. Зміна відсоткового прибутку, який отримується при заданому співвідношенні активів і пасивів, у результаті зміни відсоткової ставки залежить від величини гепа;

2. У випадку негативного гепа при зростанні ставки відсотка відсотковий прибуток зменшиться, а при її зниженні — зросте. Навпаки, при позитивному гепі відсотковий прибуток збільшується зі зростанням ставки відсотка, а з її зниженням — зменшується;

3. Поняття гепа нерозривно пов’язане з термінами погашення або переоцінки пасивів та активів. Коли ці терміни суттєво різняться, виникає так званий ефект Стігума-Бренча, згідно з яким, якщо пасиви (активи) багаторазово переоцінюються до того, як здійснюється переоцінка активів (пасивів), це визначатиме позицію гепа, який розраховується на момент переоцінки;

4. Позиція гепа визначається характером діяльності комерційного банку.

Аналіз дюрації становить суть класичного підходу до оцінювання процентного ризику.

Дюрація — це середньозважений (з вагами) час до погашення певного

фінансового інструменту. Вона обчислюється за формулою:

$$D = \sum_{t=1}^T \frac{t \times C_t}{P(1+r)^t}, \quad (4)$$

де C_t — величина грошового потоку в момент часу t ;

P — теперішня (приведена) вартість фінансового інструменту;

r — ставка дисконтування;

T — строк фінансового інструменту.

Дюрація дає змогу порівнювати альтернативні потоки платежів шляхом аналізу їх чутливості до зміни процентних ставок. Якщо, приміром, позичено під зобов’язання виплатити 1000 грн. через рік (дюрація заборгованості дорівнює 1), то розумно було б із метою захисту від зміни процентних ставок купити, скажімо, безкупонну облігацію номіналом 1000 грн., яка погашається через рік. Тоді зобов’язання будуть приведені у відповідність з активами (що ілюструє результат теореми Самуельсона про імунітет).

Модифікована дюрація обчислюється за формулою:

$$AD = \frac{D}{1+r}. \quad (5)$$

Зміна теперішньої вартості фінансового інструменту (у відсотках) приблизно дорівнює добутку AD на зміну доходності (ставки дисконтування).

Застосовуючи показник AD , слід бути обережним, тому що він пе ребільшує розмах падіння теперішніх вартостей при великому зростанні процентних ставок і занижує масштаби зростання теперішніх вартостей при їх значному падінні (так звана властивість опукlosti (convexity), зумовлена другою похідною). Ефект цей суттєво нелінійний. Труднощі також виникають при розрахунках AD для облігацій з правом дострокового викупу емітентом.

Відсотковий ризик комерційного банку — VAR_n можна визначити за формулою:

$$VAR_n = |A \times D_A - L \times D_L| \times VAR_e, \quad (6)$$

де A — теперішня вартість чутливих активів банку;

L — теперішня вартість чутливих пасивів банку;

D_A — сподівана середньозважена модифікована дюрація активів банку (з урахуванням можливого їх пролонгації);

D_L — сподівана середньозважена модифікована дюрація пасивів банку (з урахуванням можливого їх дострокового вилучення);

VAR_e — максимальна можлива зміна відсоткової (дисконтої) ставки за певний період.

Основними методами зменшення

відсоткового ризику комерційного банку є управління гепом, імунізація портфеля (приведення у відповідність середньозваженої модифікованої дюрації активів та середньозваженої модифікованої дюрації пасивів банку), а також похідні інструменти. Кожен із похідних інструментів використовується, щоб знизити специфічним чином відсотковий ризик, зафіксувати відсоткову ставку за запозиченнями або вкладеннями, а також для регулювання співвідношення запозичень і вкладень за фіксованою та плаваючою відсотковими ставками у портфелі комерційного банку. Крім того, відсотковий ризик банку можна зменшувати за допомогою страхування, яке передбачає повну передачу відповідного ризику страховим компаніям.

Інвестиційний ризик банку — це міра (ступінь) невизначеності щодо можливості знецінення цінних паперів, придбаних банком.

Для оцінки ступеня ризиковості інвестиційного портфеля (сукупності всіх придбаних банком цінних паперів) можна використати середньоквадратичне відхилення, яке обчислюється за формулою:

$$V_p = \sqrt{\sum_{i=1}^n X_i^2 V_i^2 + \sum_{\substack{i=1 \\ i \neq j}}^n \sum_{j=1}^n X_i X_j V_{ij}}, \quad (7)$$

де V_i — середньоквадратичне відхилення норми прибутку i -го цінного папера;

X_i — частка (питома вага) i -го (j -го) цінного папера в загальній сумі інвестиційного портфеля;

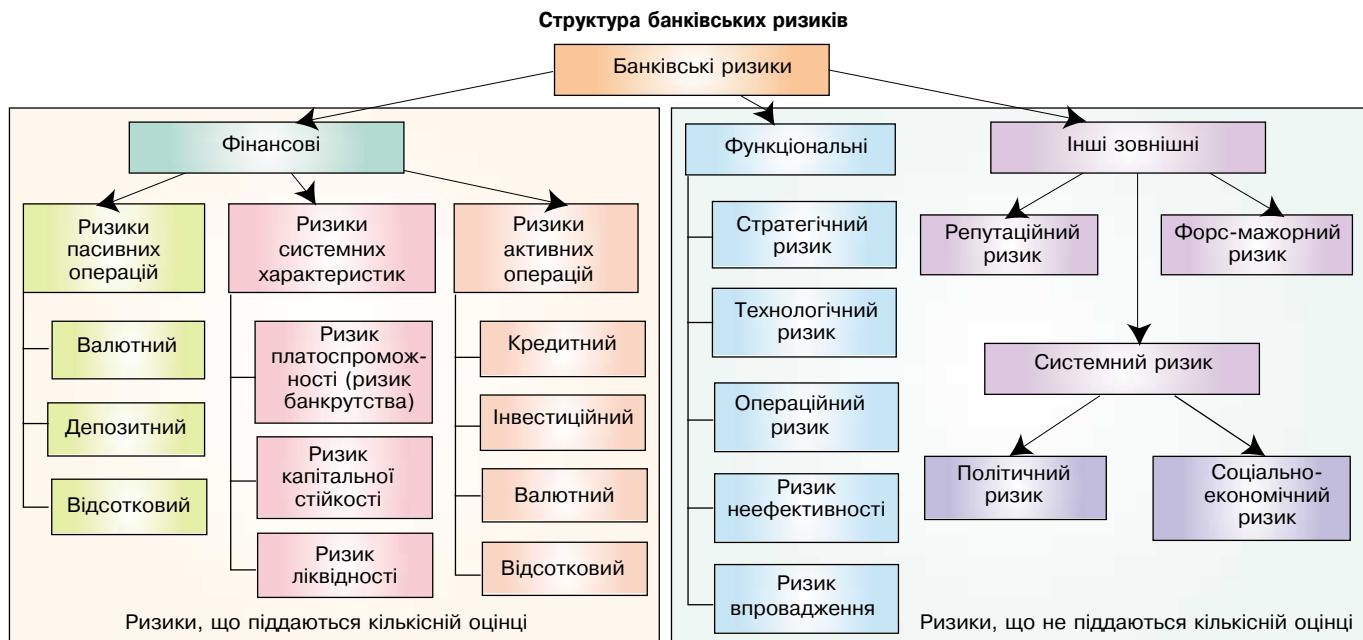
Основним методом зниження ризиковості інвестиційного портфеля банку є диверсифікація вкладень, тобто розподіл коштів між різними видами цінних паперів (акціями, облігаціями) різних емітентів із різними строками погашення.

Ризик ліквідності комерційного банку — це міра (ступінь) невизначеності щодо спроможності банку забезпечити своєчасне виконання зобов’язань перед клієнтами шляхом перетворення активів в грошові кошти.

Цей ризик є похідним від ризиків, пов’язаних із активними та пасивними операціями банку.

Основним методом зниження ризику ліквідності є збалансування активів і пасивів банку. Характер активних статей банку, їх строковість мають відповідати характеристу і строковості пасивних статей.

Ризик капітальної стійкості ко-

мерційного банку — це міра (ступінь) невизначеності стосовно того, що втрати перевищать резерви на їх покриття. Цей ризик є похідним від ризиків за активними операціями банку.

Ризик неплатоспроможності (банкруства) — це міра (ступінь) невизначеності стосовно того, що банк виявиться неспроможним відповісти за своїми зобов’язаннями. Інакше кажучи, це ризик того, що банк виявиться одночасно неліквідним, збитковим і з від’ємним капіталом. Ризик неплатоспроможності (банкруства) комерційного банку є похідним від усіх розглянутих вище фінансових ризиків.

ФУНКЦІОНАЛЬНІ РИЗИКИ

Стратегічний ризик комерційного банку — це міра (ступінь) невизначеності щодо можливості неправильного формування цілей банку, невірного ресурсного забезпечення їх реалізації та хибного підходу до управління ризиком у банківській діяльності в цілому.

Технологічний ризик — це міра (ступінь) невизначеності щодо можливості понесення втрат, пов’язаних із витратами на усунення збоїв у роботі банківського обладнання.

Операційний ризик — це міра (ступінь) невизначеності щодо можливості понесення втрат через шахрайство або неуважність службовців банку.

Ризик неефективності — це міра (ступінь) невизначеності щодо можливості невідповідності між витратами банку (накладними) на здійснення своїх операцій та їх дохідністю.

Ризик впровадження банком нових

продуктів і технологій — це міра (ступінь) невизначеності щодо досягнення запланованої окупності нових банківських продуктів, послуг, операцій, підрозділів або технологій.

Ідентифікувати й оцінити функціональні ризики комерційного банку складніше, ніж фінансові. Для їх оцінки використовуються в основному експертні методи.

Щодо методів зниження функціональних ризиків, то основним серед них є розвиток внутрішнього аудиту, вдосконалення документообігу, розробка внутрішніх методик і техніко-економічного обґрунтuvання окремих операцій, а також продумане ресурсне (фінансове, матеріально-технічне, кадрове) забезпечення своїх операцій.

ЗОВНІШНІ РИЗИКИ КОМЕРЦІЙНОГО БАНКУ

Репутаційний ризик — це міра (ступінь) невизначеності щодо можливості втрати банком довіри з боку клієнтів унаслідок невиконання ним своїх зобов’язань, поширення чуток про участь банку в різноманітних аферах тощо. Значення цього ризику не варто применшувати, адже, як свідчить практика, його наслідки можуть бути навіть тяжчими, ніж наслідки фінансових ризиків.

Політичний ризик — це міра (ступінь) невизначеності стосовно того, що політична ситуація в державі негативно вплине на діяльність комерційного банку. Цей ризик пов’язаний із внутрішньополітичними “розборками”, до яких може виявится причетним колишнє або нинішнє керівництво банку.

Соціально-економічний ризик — це міра (ступінь) невизначеності щодо можливості погіршення економічної ситуації в державі, падіння життєвого рівня населення, що може негативно позначитися на діяльності банку.

Форс-мажорний ризик — це міра (ступінь) невизначеності щодо можливості виникнення стихійних лих, катастроф, які можуть привести до фінансових втрат комерційного банку.

Висновки

Стратегія управління банківськими ризиками — невід’ємна частина банківського менеджменту. Система управління банківськими ризиками має включати такі складові, як ідентифікація, оцінка, контроль, моніторинг. Подальші дослідження необхідно спрямовувати на вдосконалення кожної із цих складових.

Література

1. Банковское дело: стратегическое руководство / Ред. В.Платонов. — 2-е изд. — М.: Консалтбанкар, 2001.
2. Кредитный риск комерциального банку: Навч. посіб. / В.В.Вітлінський, О.В.Пернарівський, Я.С.Наконечний, Г.І.Великоіваненко; За ред. В.В.Вітлінського. — К.: Т-во “Знання”, КОО, 2000. — 251 с.
3. Рогов М. А. Новая парадигма риск-менеджмента // Моделирование и анализ безопасности и риска в сложных системах: Труды Международной научной школы МА БР — 2003 (Санкт-Петербург, 20—23 августа, 2003 г.) СПб.: Изд-во СПбГУАП, 2003. — С. 90—96.
4. www.finrisk.ru.
5. www.riskland.ru.

Монети України /

Про введення в обіг ювілейної монети “Серж Лифар”

Національний банк України, продовжуючи серію “Видатні діячі України”, 23 лютого 2004 р. ввів у обіг ювілейну монету номіналом 2 гривні, присвячену 100-річчю від дня народження видатного артиста балету, балетмейстера, педагога і теоретика балетного мистецтва Сергія Михайловича Лифаря (1904–1986 рр.), який народився у м. Києві. З 1929 року Серж Лифар — провідний танцівник, хореограф та педагог паризького театру “Гранд-Опера”. Його називали “поетом руху”. Він створив свою систему виховання танцівника.

Монету виготовлено з нейзильбуру. Якість виготовлення — звичайна, маса монети — 12.8 г, діаметр — 31.0 мм, тираж — 30 000 штук. Гурт монети — рифлений.

На аверсі на тлі рельєфного квадрата зображене стилізовану фігуру танцівника в образі Ікара (одна з найвидоміших ролей Лифаря), право-

руч на дзеркальному тлі розміщено малий Державний герб України, написи півколом: **УКРАЇНА 2004** **2 ГРИВНІ** та логотип Монетного двору НБУ.

На реверсі розміщено портрет Сержа Лифаря у профіль, унизу — напис у два рядки: **СЕРЖ / ЛИФАР**, праворуч півколом — роки життя: **1904—1986**.

Художники — Оксана Терьохіна, Наталія Домовицьких. Скульптори — Святослав Іваненко, Володимир Атаманчук.

Ювілейна монета номіналом 2 гривні “Серж Лифар” є дійсним платіжним засобом України й обов’язкова до приймання без будь-яких обмежень за її номінальною вартістю до всіх видів платежів, а також для зарахування на розрахункові рахунки, вклади, акредитиви та для переказів.

Про введення в обіг пам’ятної монети “Чемпіонат світу з футболу. 2006”

Національний банк України, продовжуючи серію “Спорт”, 27 лютого 2004 р. ввів у обіг пам’ятну монету номіналом 2 гривні “Чемпіонат світу з футболу. 2006”, присвячено чемпіонату світу з футболу на кубок ФІФА, який відбудеться 2006 року в Німеччині.

Монету виготовлено з нейзильбуру. Якість виготовлення — звичайна, маса монети — 12.8 г, діаметр — 31.0 мм, тираж — 50 000 штук. Гурт монети — рифлений.

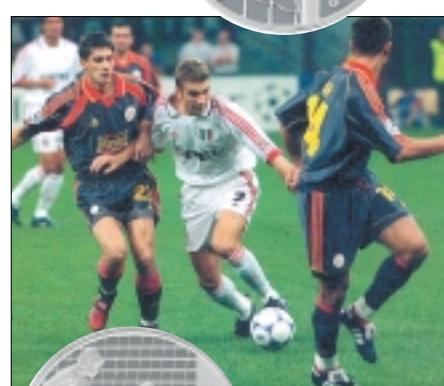
На аверсі зображене м’яч у сітці воріт, угорі — малий Державний герб України та напис **УКРАЇНА**, праворуч від воріт розміщено написи: **2 / ГРИВНІ / 2004** та логотип Монетно-

го двору НБУ.

На реверсі на тлі сітки воріт зображене футbolіста і воротаря з м’ячем під час гри; внизу розміщено написи: **ЧЕМПІОНАТ СВІТУ З ФУТБОЛУ / НІМЕЧЧИНА / 2006**.

Художники — Володимир Таран, Сергій Харук, Олександр Харук. Скульптор — Володимир Атаманчук.

Пам’ятна монета номіналом 2 гривні “Чемпіонат світу з футболу. 2006” є дійсним платіжним засобом України й обов’язкова до приймання без будь-яких обмежень за її номінальною вартістю до всіх видів платежів, а також для зарахування на розрахункові рахунки, вклади, акредитиви та для переказів.

**Світлана
Онишко**

Заступник проректора з наукової роботи Академії державної податкової служби України. Кандидат економічних наук

Проблема формування економіки інноваційного типу обговорюється в Україні як ніколи широко — вимоги сучасності та потреби майбутнього спонукають до економічного розвитку на інноваційних засadaх. У фундаментальній праці Інституту економічного прогнозування НАН України доведено: інноваційні моделі немає альтернативи¹. Водночас питання тактики та механізмів переходу до неї здебільшого залишаються відкритими. Не можна вважати розв'язаними, скажімо, проблеми кредитного забезпечення потреб економіки інноваційного типу, функціонування фінансового механізму². Сподіваємося, що представлена у статті позиція автора сприятиме продуктивнішому вирішенню питань фінансового забезпечення економіки інноваційного типу.

Дослідження/

Деякі проблеми кредитного забезпечення потреб економіки інноваційного типу: господарство України

Мета праці — аналіз ефективності механізму трансформації заощаджень громадян у кредитні ресурси через банківську систему України.

Робоча гіпотеза дослідження: механізм трансформації заощаджень громадян у кредитні ресурси в банківській системі України не відповідає сучасним потребам економіки інноваційного типу.

Цю тенденцію можна пояснити тим, що з часу макроекономічної стабілізації структура заощаджень фізичних осіб погіршилася. Частка строкових депозитів населення у банках зменшилася з 85 в 1996-му до 74% у 2002 році. Оскільки кошти саме на цих рахунках є основним джерелом дешевих середньо- та довгострокових кредитних ресурсів, таку тенденцію не можна

Таблиця 1. Обсяг і структура розміщення грошової маси в Україні*

Показники	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Кошти суб'єктів господарювання (млн. грн. на кінець періоду)	2 257	2 946	5 213	7 869	12 002	14 434	18 592
у тому числі:							
строкові депозити, %	14	18	20	19	22	28	29
кошти до запитання, %	86	82	80	81	78	72	71
Кошти фізичних осіб (млн. грн. на кінець періоду)	5 049	7 830	10 276	13 903	19 454	30 656	45 472
із них заощадження (млн. грн. на кінець періоду)	2 726	3 370	3 119	4 319	6 655	11 191	19 038
у тому числі:							
строкові депозити, %	85	82	72	70	68	72	74
кошти до запитання, %	15	18	28	30	32	28	26

*Джерело: Бюлетень Національного банку України. — 2003. — № 2. — С. 70–71.

Одна з причин такої невідповідності може полягати в тому, що ресурсна база вітчизняних комерційних банків, тобто загальний фонд акумульованих коштів громадян недостатній для забезпечення не лише інноваційних, а й виробничих процесів у реальному секторі економіки. Через дефіцит пропозиції кредитних коштів вони використовуються в основному на поповнення обігових коштів підприємств, а не на реалізацію інноваційних проектів.

Структура розміщення грошової маси в Україні зазнає повільніших змін, які з величими застереженнями можна характеризувати як позитивні (див. таблицю 1).

¹ Трансформація моделі економіки України (ідеологія, протиріччя, перспективи) / За ред. академіка НАН України В.М. Гейця. — К.: Логос, 1999. — 500 с.

² Крупка М.І. Фінансово-кредитний механізм інноваційного розвитку економіки України. — Львів: Видавничий центр Львівського національного університету імені Івана Франка, 2001. — 608 с.

вважати позитивною. Єдиний позитивний факт — збільшення за цей період абсолютноого обсягу строкових депозитів унаслідок зростання вкладів фізичних осіб у банках України більш як у 9 разів.

Аналіз балансів типових українських банків дає підставу для висновку, що кошти, акумульовані на строкових рахунках фізичних осіб, не можуть бути в повному обсязі використані на інноваційні проекти. Якщо вважати баланси цих типових банків середньостатистичними для комерційних банків України, то доведеться констатувати, що понад 22% вкладів (за період 01.01.2000 — 01.07.2003 рр.) акумульовано на депозитах терміном 1—3 місяці. Звичайно, ці кошти не можна розглядати як джерело фінансування інноваційних проектів, та й навіть як джерело для впровадження вже існуючих нових технологій фондоємного типу.

Структура розміщення коштів

суб'єктів господарювання поліпшується теж дуже повільно: на кінець 2002 р. частка їх строкових депозитів у комерційних банках становила менше 30%, коштів до запитання — більш як 70% (див. таблицю 1).

Усе це не може не позначатися на обсягах, ціні та напрямах використання кредитних коштів. Маючи “коротку” ресурсну базу, банки змушені надавати лише короткострокові кредити. Це зумовлено необхідністю забезпечити відповідність строків активно-пасивних операцій. Інакше виникає часовий розрив (за банківською термінологією — геп), який може привести до негативних наслідків як для окремого банку, так і для всієї економіки. Яскравий приклад тому — економічна криза у Південно-Східній Азії, що розпочалася у 1997 році. Деякі країни, зокрема Японія, маючи потужну інноваційно орієнтовану економіку, донині не можуть подолати стадію рецесії. Японський досвід доводить, що розбалансованість елементів системи фінансів і невідповідність фінансових механізмів процесам відтворення у реальному секторі економіки можуть привести до призупинення процесів розвитку навіть у країнах із розвинutoю інноваційною системою.

Таку думку поділяє чимало спеціалістів. Так, П. Велфенс зазначає, що однією з основних причин кризи у країнах Південно-Східної Азії є “невідповідність термінів балансових позицій: кредитування відбувалося під довгострокові інвестиційні проекти, однак рефінансування через депозити та інструменти національного фінансового ринку було короткостроковим; дефіцит довгострокових внутрішніх фінансів був зумовлений недостатнім рівнем розвитку національних фінансових ринків. Водночас будь-який стандартний підручник із фінансів вказує, що необхідно уникати довгострокового кредитування у сукупності з короткостроковим рефінансуванням; однак саме це можна спостерігати в багатьох азіатських країнах зі стрімким індустріальним розвитком та в багатьох країнах перехідної економіки, за винятком Угорщини, Польщі, Чехії та Естонії”³.

Україна належить до країн, які, на думку П. Велфенса, не мають ефективного механізму трансформації заощаджень громадян в інвестиції, а також

внутрішнього джерела довгострокових ресурсів. Саме тому, на нашу думку, можливості фінансування інноваційних проектів в Україні у формі банківських кредитів істотно обмежені, принаймні сьогодні та в середньостроковій перспективі. Для перевірки цієї гіпотези проаналізуємо кредитну діяльність вітчизняних банків (див. таблицю 2).

не можна вважати позитивним з огляду на інноваційні пріоритети розвитку соціально-економічної системи України. Фактично це означає, що кредитний механізм як частина фінансового механізму інноваційної системи розвитку економіки країни у досліджуваний період працював неефективно. Короткострокові банківські кредити, як

Таблиця 2. Кредитування комерційними банками економіки України (залишки заборгованості за кредитами на кінець періоду, млн. грн.)*

Рік	Усього кредитів	Короткострокових	Приріст / падіння до попереднього року, %	Довгострокових	Приріст / падіння до попереднього року, %
1996	5 452	4 845	100	607	100
1997	7 295	6 522	134	773	127
1998	8 873	7 240	122	1 633	211
1999	11 787	9 142	133	2 645	162
2000	19 121	15 700	162	3 421	129
2001	27 792	21 767	145	6 025	176
2002	41 119	29 538	148	11 661	194

* Розраховано за даними, наведеними в “Бюллетені Національного банку України”.

Від часу макроекономічної стабілізації та проведення грошової реформи, коли інфляційний чинник перестав відігравати істотну роль у прийнятті рішень про заощадження та інвестиції, в банківській системі країни відбувається стійкий приріст виданих кредитів: за період 1996—2002 рр. обсяг кредитування збільшився майже у 8 разів. При цьому обсяги короткострокових кредитів зросли більш як у 6, а довгострокових — більш як у 20 разів. На перший погляд ця тенденція здається однозначно позитивною, однак стрімке збільшення обсягів довгострокових вкладень засвідчує лише те, що їх зростання починалося з доволі низького рівня. Створена гіперінфляцією 1994—1995 років строкова структура кредитних вкладень за аналізований період почала поступово змінюватися у бік зростання довгострокових кредитів. Але й дотепер короткострокові кредитні вкладення банків більш як у 2.5 раза перевищують довгострокові. Цей факт

відомо, не мають ні інвестиційної, ні тим більше інноваційної спрямованості.

Щоб перевірити гіпотезу про недостатню ефективність механізму трансформації заощаджень громадян у кредити та інвестиції, проаналізуємо дані за такими показниками, як обсяг заощаджень громадян та обсяг інвестицій в основний капітал (див. таблицю 3).

Для емпіричної перевірки нашої гіпотези необхідно оцінити еластичність приросту кредитів, виданих комерційними банками, за обсягами заощаджень. Після цього оцінимо еластичність приросту обсягів інвестицій в основний капітал (капітальних вкладень) за кредитами, виданими суб'єктам господарювання. Отримавши два різних значення коефіцієнтів еластичності, можна розрахувати коефіцієнт крос-еластичності, тобто приросту обсягів капітальних вкладень за показником заощаджень населення. Відтак отримаємо певний інтегральний показник еластичності, який характеризує ефек-

Таблиця 3. Обсяги заощаджень населення України та інвестицій підприємств у основний капітал (млн. грн.)*

Рік	Заощадження населення за даними Держкомстату	Заощадження населення за даними НБУ	Обсяги інвестицій в основний капітал
1996	2 415.58	2 726	12 557.3
1997	2 588.38	3 370	12 400.6
1998	2 508.67	3 119	13 958.2
1999	4 582.89	4 319	17 552.1
2000	8 629.03	6 655	23 629.5
2001	6 272.94	11 191	32 573.1
2002	8 092.09	19 038	37 177.9

* За даними НБУ та Держкомстату.

³ Див. Welfens P.J.J. Investment, Financial Markets, New Economy Dynamics and Growth in Transition Countries // Экономический журнал Высшей школы экономики. — 2003. — № 2. — С. 173—220.

тивність роботи банківської системи країни на всьому шляху руху фінансових ресурсів: від заощадників через банківську систему до споживачів коштів.

Як відомо, найпростіший і найефективніший спосіб обчислення коефіцієнта еластичності — це побудова однофакторної лінійної регресійної моделі, в якій кутовий коефіцієнт при предикторі, помножений на відношення середнього значення предиктора до відгуку, дає еластичність. Оскільки фінансові ресурси на шляху від заощадження до споживання проходять три пункти (заощадник → банк → споживач), необхідно побудувати три регресійні моделі — функціональні залежності:

- 1) строкових депозитів населення від заощадень;
- 2) кредитів банків від строкових депозитів населення;
- 3) обсягу капітальних вкладень підприємств від кредитів банків.

Лише після цього можна розрахувати крос-еластичність⁴.

Однак перш ніж перейти безпосередньо до регресійного аналізу, зробимо певні зауваження стосовно даних, представлених у таблиці 3. Як бачимо, інформація щодо обсягу заощадень населення за даними Держкомстату (колонка 2) та НБУ (колонка 3) суттєво різняться. Цими розбіжностями, очевидно, не можна нехтувати, оскільки вони істотно вплинути на результати аналізу. Дані НБУ — це інформація кумулятивного характеру, а інформація Держкомстату — дискретного, тобто лише за звітний період. Оскільки показники обсягу капітальних вкладень мають характер дискретних даних, використовуватимемо інформацію Держкомстату. Дані НБУ щодо обсягу депозитів і кредитів кумулятивного характеру необхідно трансформувати у стаціонарні ряди. За такого підходу інформаційну базу для дослідження верифікації гіпотези стосовно ефективності діяльності комерційних банків України на фінансово-му ринку можна вважати коректною.

У результаті проведених розрахунків

⁴ Чому б одразу не побудувати двофакторну регресійну модель, яка також дала б змогу обчислити еластичність? По-перше, ускладнення аналітичного інструментарію часто супроводжується падінням ступеня адекватності моделі реальному стану речей. По-друге, така двофакторна модель не відповідає основним припущенням багатофакторного регресійного аналізу, зокрема, припущення про відсутність мультиколінеарності. Інакше кажучи, це означає, що в разі використання багатофакторних регресійних моделей ми не в змозі точно оцінити, яка частина дисперсії залежності змінної зумовлена впливом кожного окремого незалежного предиктора.

Таблиця 4. Статистики регресійних моделей ⁵			
Залежність	$Y = f(C)$	$C = f(D)$	$D = f(Z)$
1. Випадок без лагу	$b = 0.977$	$b = 0.961$	$b = 0.744$
	$b(t\text{-статистика}) = 10.35$	$b(t\text{-статистика}) = 7.77$	$b(t\text{-статистика}) = 2.48$
	$R^2 = 0.955$	$R^2 = 0.923$	$R^2 = 0.5529$
	$F\text{-критерій} = 107.12$	$F\text{-критерій} = 60.39$	$F\text{-критерій} = 6.18$
	$P = 0.00145$	$P = 0.000564$	$P = 0.055388$
	$DW = 0.8733$	$DW = 1.947$	$DW = 1.31$
2. Випадок із лагом 1 рік	$b = 0.973$	Ті ж статистики, що й у першому випадку	$b = 0.798$
	$b(t\text{-статистика}) = 9.4$		$b(t\text{-статистика}) = 2.96$
	$R^2 = 0.9664$		$R^2 = 0.637$
	$F\text{-критерій} = 88.44$		$F\text{-критерій} = 8.7762$
	$P = 0.00023$		$P = 0.0314$
	$DW = 1.15$		$DW = 1.39$

ми отримали статистику, що характеризує якість регресійних моделей (див. таблицю 4).

Регресійні моделі відтворено для двох принципово різних випадків. Перша — це модель трансформації заощаджень фізичних осіб в інвестиції промислових підприємств без лагу. Коли одиниця часового виміру в представлених статистичних рядах дорівнює одному року, це означає, що весь шлях від заощадника до споживача фінансові кошти проходять за період менше року. В іншому випадку, з лагом один рік, процес трансформації триває від одного до двох років. Щодо другого випадку слід зробити кілька зауважень. Залежність з лагом оцінювалася для першого та третього рівняння: $Y(t) = f(C(t-1))$ і $D(t) = f(Z(t-1))$. Для другого рівняння лаг не передбачається, оскільки доцільно припустити, що процес трансформації залучених депозитів у кредити в банківських установах триває протягом такого періоду, яким можна нехтувати з огляду на масштаб одиниці виміру часу статистичного ряду (рік). Це означає, що в підсумку для розрахунку крос-еластичності у двох різних випадках використовувалося одне значення коефіцієнта бета (b) залежності $C = f(D)$.

Таким чином, описаний аналітичний підхід дав нам змогу оцінити не лише ефективність діяльності комерційних банків України в аспекті трансформації фінансових коштів, а й оцінити вплив банківських установ на швидкість акумуляції та розміщення фінансових ресурсів. Інакше кажучи, на основі статистичних даних можна зробити висновки як щодо ефективності операцій формування ресурсної

⁵ Умовні позначення: Y — обсяг інвестицій в основний капітал; C — видані банківські кредити; D — строкові депозити фізичних осіб; Z — заощадження фізичних осіб.

бази, так і щодо активних операцій вітчизняних банків.

Стосовно якості отриманих регресійних моделей, то статистики свідчать, що в усіх випадках ступінь адекватності та рівень якості моделей високі. Оскільки потрібно було побудувати найадекватніші моделі (критерій правильної специфікації — статистика Durbin-Watson у цьому разі повинна наблизитися до 2, хоча це ідеальний випадок), то методом підбору обирається або модель із константою, або без константи — вибір залежав від критерію DW . В альтернативних випадках статистики DW були значно гіршими.

В усіх моделях коефіцієнти в статистично значимі. На це вказують значення t -статистик. Відтак отримані оцінки коефіцієнтів b можна використовувати для обчислення коефіцієнтів еластичності та крос-еластичності.

Крос-еластичність розраховували, виходячи з формули похідної складної функції. Скажімо, якщо $Y = f(C)$, $C = f(D)$, $D = f(Z)$, то похідна —

$$\frac{dY}{dZ} = \frac{dY}{dC} \times \frac{dC}{dC} \times \frac{dD}{dZ}.$$

Відповідно крос-еластичність для лінійних функцій $\frac{dY}{dZ} \times Z$ (середнє по вибірці) / Y (середнє по вибірці).

Розрахункові значення коефіцієнтів еластичності та крос-еластичності подано в таблиці 5, де кольором виділено значення коефіцієнтів крос-еластичності.

Найбільший рівень еластичності приросту депозитів (D) за заощадженнями (Z) — 2.14 (див. таблицю 5). Це означає, що при зростанні рівня заощаджень на 1% рівень строкових банківських депозитів фізичних осіб збільшується на 2.14%. Отже, операції комерційних банків України з акумуляцією заощаджень громадян є високоефективними. Висока еластичність приросту обсягів депозитів

означає, що банки працюють не лише над зачлененням поточних заощаджень і стимулюванням зростання їх абсолютноного розміру, а й проводять високоефективну політику, спрямовану на зачленення заощаджень, які перебувають за межами банківської системи. При цьому слід наголосити на достатніх резервах підвищення ефективності операцій щодо зачленення депозитів комерційних банків, оскільки порівняльний аналіз абсолютної розмірів заощаджень громадян і зачленених банками депозитів свідчить: у досліджуваному періоді середнє значення першого показника втричі менше від середнього значення другого.

Еластичність приrostу кредитів за обсягом зачленених строкових депозитів фізичних осіб (див. таблицю 5) є низькою — лише 0.201. Це означає, що з

Таблиця 5. Коефіцієнти еластичності та крос-еластичності приrostу інвестицій в основний капітал за окремими факторами (без лагу)

	Y	C	D	Z
Y	1			
C	0.241	1		
D	0.076	0.201	1	
Z	0.163	0.677	2.14	1

кожної гривні зачленених на строковій основі заощаджень громадян лише 20 копійок спрямовується на кредитування. Решта використовується на інші цілі (іх розгляд не входить у сферу аналітичної верифікації висунутої гіпотези). Головний висновок полягає в тому, що банки мають достатній резерв підвищення ефективності операцій з кредитування, оскільки саме в цьому полягає сутність основної функції банківського сектору економіки.

Не є позитивом також низька еластичність приrostу інвестицій в основний капітал за виданими банківськими кредитами — 0.241. Проте слід зазначити, що це проблема не лише банків, які, очевидно, все ще прагнуть видавати лише короткострокові кредити, а й промислових підприємств, котрі не сповна використовують ресурсний потенціал, пропонований на ринку банківським сектором. Причин такого стану справ багато. Частково проблема криється в тому, що більшість банків, навіть досить потужних, спроможних надавати великі кредити на тривалий термін, входить до окремих фінансово-промислових груп і відповідно обслуговує підприємства цих ФПГ. Іншим суб'єктам господарювання доступ до ресурсів якщо не закрито, то суттєво обмежено. Розподіл вільних кредитних ресурсів між конкуруючими ФПГ відбувається на міжбанківському кредитно-

му ринку, де зачленення коштів для кредитування дорожче, ніж їх акумуляція на депозитних рахунках.

Крос-еластичність приrostу інвестицій в основний капітал (Y) за заощадженнями громадян (Z) становить 0.163 (див. таблицю 5). Цей коефіцієнт є інтегральною характеристикою всього процесу трансформації заощаджень в інвестиції, тобто він кумулятивно відображає вплив усіх ланок ланцюга “фізичні особи — банки — підприємства”. Очевидно, існують значні резерви підвищення ефективності процесу трансформації фінансових ресурсів, оскільки значення коефіцієнта крос-еластичності доволі низьке. Важко здійснити точну декомпозицію впливів кожної ланки ланцюга на кінцеве значення цього показника, оскільки висновки мають гіпотетичний характер. Зокрема, опосередковано свідчать про вплив того чи іншого суб'єкта на процес трансформації заощаджень в інвестиції оцінки окремих (часткових) коефіцієнтів еластичності. Так, ефективність операцій щодо зачленення депозитів комерційних банків є високою, тоді як активних операцій — доволі низька. У результаті інтегральний коефіцієнт крос-еластичності інвестицій за заощадженнями становить лише 0.163. Тобто на підприємствах України всього 16 копійок інвестицій в основний капітал детерміновані впливом приrostу 1 гривні заощаджень. Відповідно 84 копійки коштів, зачленених фізичними особами, не працюють на виробничий сектор, а знаходяться в інших сферах діяльності. Звичайно, все це — за даними офіційної статистики, тому тут не враховано при наймні приріст тіньових інвестицій в основний капітал за рахунок “офіційних” заощаджень і таке інше. Розбіжність між розрахованим коефіцієнтом крос-еластичності та одиничною еластичністю становить, на нашу думку, першочерговий резерв збільшення ефективності функціонування фінансового механізму України для цілей інноваційного розвитку.

Важко вимагати від вітчизняної банківської системи генерації кредитів під інноваційні проекти за заощадженнями на рівні, вищому від одиничної еластичності. Це пов’язано з тим, що для більшості комерційних банків постійно залишається актуальним завдання нарощування капіталу. Вони повинні у тому ж ресурсному полі, представленному на грошовому ринку депозитами, шукати кошти, які можна спрямувати на поповнення власного капіталу. Це вимоги, зумовлені цілком справед-

ливою і цілеспрямованою політикою НБУ. Водночас, попри об’ективні труднощі на шляху розвитку вітчизняної банківської системи, вимога щодо наближення крос-еластичності приrostу інвестицій за заощадженнями до одиниці залишається гостро актуальну: це та межа, що характеризує необхідний потенціал фінансового ме-

Таблиця 6. Коефіцієнти еластичності та крос-еластичності приrostу інвестицій в основний капітал за окремими факторами (з лагом 1 рік)

	Y	C	D	Z
Y	1			
C	0.198	1		
D	0.063	0.201	1	
Z	0.144	0.475	1.25	1

ханізму України на середньострокову перспективу.

У таблиці 6 містяться дані щодо еластичності та крос-еластичності для другого випадку — з лагом 1 рік. У всіх без винятку регресіях із лагом відбувається падіння рівня ефективності трансформації заощаджень в інвестиції, оскільки всі значення коефіцієнтів еластичності та крос-еластичності нижчі, ніж ті, які характеризують випадок трансформації без лагу. Подібного висновку можна було очікувати апріорі з огляду на те, що з часом ціна фінансових активів, зокрема грошей, зростає. Часова затримка з пе-ретворенням заощаджень в інвестиції означає втрату ефективності, відхід від оптимального стану фінансової системи.

ВИСНОВКИ

Можна констатувати, що робоча гіпотеза дослідження стосовно відсутності в Україні ефективного механізму трансформації заощаджень громадян в інвестиції, на жаль, підтвердилася. Мало того, можливості фінансування інноваційних проектів у формі банківських кредитів суттєво обмежені, принаймні нині й у середньостроковій перспективі. Це пов’язано головно з нездовільною якістю строкової структури ресурсної бази вітчизняних банків, недостатнім рівнем капіталізації банківської системи. Банківський сектор є ключовим елементом ринкової інфраструктури, який повинен сприяти інноваційному розвитку економіки, однак “заповнення” економіки фінансовими ресурсами під інноваційні проекти відбувається поки що повільно. Хоча у цій сфері є значні резерви, які можна задіяти в економічній системі країни для цілей фінансування інноваційних проектів.

**Ростислава
Кульчицька**

Доцент кафедри банківської
справи Тернопільської акаадемії
народного господарства.
Кандидат економічних наук

Розбудова України як незалежної держави передбачає створення ефективної і надійної банківської системи. З огляду на це буде корисно ознайомитися з досвідом функціонування банківської системи Канади – держави з потужною економікою, яка входить до сімки найрозвинутіших країн світу. Сектор фінансових послуг цієї країни Всесвітній економічний форум неодноразово характеризував як один із най конкурентоспроможніших і стабільних. У статті відображені особливості становлення та розвитку банківської справи в Канаді.

Дослідження/

Розвиток банківської системи Канади

БАНК КАНАДИ ТА ЙОГО ГРОШОВО-КРЕДИТНА ПОЛІТИКА

Рішення про створення центрально-го банку проголошено законом про Банк Канади у червні 1934 року. Спочатку він функціонував як приватна корпорація, а 1938 року його націоналізував федеральний уряд. Відтоді єдиним власником акціонерного капіталу Банку Канади є Міністерство фінансів.

Закон про Банк Канади, який визначив його основні функції, з часу прийняття неодноразово доповнювався, однак преамбула до нього залишилася незмінною. У ній зазначається, що Банк Канади створено, “щоб регулювати кредитні та грошові відносини в інтересах економічного процвітання держави”. Загалом його функції збігаються з функціями центральних банків інших країн. Банк Канади відповідає за:

- розробку та реалізацію грошової політики держави;
- надання банківських послуг уряду, банкам, іншим фінансовим інститутам і центральним банкам інших країн;
- випуск банкнот і забезпечення відповідності пропозиції грошей їх попиту;
- управління державним боргом (надання консультацій уряду, випуск боргових зобов’язань, облік власників облігацій, здійснення платежів від імені уряду в погашення боргів).

Структура управління Банку Канади подібна до структури управління корпоративних підприємств. Загальна відповідальність за ведення справ покладається на Раду директорів. Голова банку є також головним виконавчим директором та головою Ради директорів. Колективна відповідальність за керівництво банком, а також за реалізацію грошово-кредитної політики покладається на Раду керуючих. До неї входять голова, перший заступник і заступники.

Рада директорів повинна гарантувати компетентне керівництво банком та нести відповідальність за розробку питань, що не стосуються монетарної політики. Рада директорів складається з Голови, першого заступника, 12 зовнішніх директорів та заступника міністра фінансів (який не має права голосу). Директори призначаються урядом на трирічний

термін. Їх основне завдання — збір та аналіз інформації з відповідних регіонів.

Голову Банку Канади, як і його заступника, на 7 років призначають зовнішні директори за погодженням з урядом. Це дає голові змогу приймати середньо- та довгострокові рішення з метою здійснення ефективної грошово-кредитної політики. Якщо виникають певні розбіжності щодо її реалізації, уряд не може зняти голову з посади: міністр фінансів має видати письмове розпорядження Банку Канади, конкретизуючи зміст необхідних змін. Тоді відповідальність за проведення грошово-кредитної політики повністю перебирає на себе Міністерство фінансів; якщо ж такого розпорядження немає, відповідальність покладається на голову центрального банку.

Мета грошово-кредитної політики Банку Канади — стабільність канадського долара. Це насамперед передбачає утримування інфляції на низькому та стабільному рівні. Оскільки інфляція безпосередньо впливає на всі економічні показники, контроль за нею є пріоритетом серед цілей грошово-кредитної політики. Забезпечення низьких і стабільних рівнів інфляції стимулює довгострокові інвестиції, що сприяє тривалому зростанню валового внутрішнього продукту, створенню нових робочих місць і зрештою — реальному підвищенню рівня життя громадян.

Стрижнем монетарної політики є орієнтир рівня інфляції, який із 1991 року встановлюється Банком Канади спільно з федеральним урядом. Вимірюється він через індекс споживчих цін, а його прийнятні значення обмежуються інтервалом від 1 до 3%.

Головним інструментом грошово-кредитної політики Банку Канади є зміна орієнтиру ставки овернайт (Target for the Overnight Rate) — середньої ставки, яку банк хоче бачити на ринку, де основні фінансові інститути та великі корпорації позичають одне одному гроші на дуже короткий термін. Зміни цього орієнтиру впливають на обмінний курс канадського долара та інші процентні ставки; їх рівень визначається монетарними умовами, в яких функціонує канадська економіка.

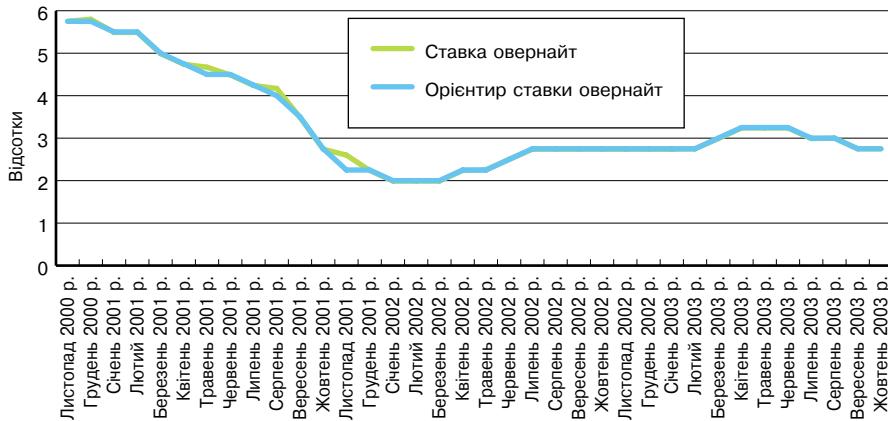
Сьогодні орієнтир ставки овернайт є найприйнятнішим для ефективної реалізації монетарної політики. Він та-

кож є найкращим для порівнянь із відповідними процентними ставками інших країн, зокрема з орієнтиром ставки “за федеральними фондами” Федеральної резервної системи США (Target for the Federal Funds Rate), двотижневої ставки РЕПО Банку Англії (two-week repo rate) та основної ставки рефінансування Європейського центрального банку (repo rate).

З орієнтиром ставки овернайт тісно пов’язана і Bank Rate — процентна ставка, за якою Банк Канади надає одноденні позички фінансовим інститутам. Вона є частиною інтервалу, який називається “операційною зоною” (operating band) для ставки овернайт. Ширина цього інтервалу — пів процента, а верхньою і нижньою межами є ставки, за якими Банк Канади відповідно позичає грошові кошти на один день фінансовим установам — членам системи LVTS (The Large Value Transfer System) або сплачує проценти за одноденні кошти, розміщені фінансовими установами у Банку Канади. Bank Rate завжди збігається з верхньою межею операційної зони, а орієнтир ставки овернайт знаходитьться посередині, тобто на $\frac{1}{4}$ процентного пункту нижче від Bank Rate. Із грудня 2000 р. орієнтир ставки овернайт поступово знижувався — з 5.75 до 2% у січні — березні 2002 р., потім у липні того ж року зріс до 2.75% і після деяких коливань залишився на цьому рівні до початку 2004 р. (див. графік).

Аби забезпечити країну достатнім запасом міжнародних платіжних засобів та мати змогу проводити інтервенції на валютному ринку, Банк Канади формує золотовалютні резерви. На 23 лютого 2003 року вони становили 36.156 млрд. американських доларів, у тому числі: долари США — 15.698 млрд., інші іноземні валюти — в сумі, еквівалентний 15.854 млрд. доларів, золото — 44 млн., СПЗ — 852 млн., резервна позиція в МВФ — 3.705 млрд.

Динаміка орієнтира ставки овернайт і ставки овернайт Банку Канади

доларів.

Відповідно до закону про банківську діяльність Банк Канади не наглядає за платоспроможністю і фінансовою діяльністю комерційних банків. Регулювання банківської діяльності — прерогатива федерального уряду, а деякі її напрями (трастові послуги, дилінг цінних паперів тощо) регулюються на рівні провінцій.

Питаннями регулювання та нагляду за фінансовими інституціями займається Служба керуючого фінансовими установами (Office of Superintendent of Financial Institutions — OSFI). Одним із її завдань є захист вкладників від неперебачених втрат у разі ускладнення фінансового стану кредитної установи. З цією метою створено також Канадську корпорацію страхування депозитів (Canadian Deposit Insurance Corporation — CDIC), яка страхує вклади кредитних установ — членів корпорації та забезпечує повернення вкладів у разі їх банкрутства в розмірі до 60 тис. канадських доларів на одну особу. Фонди CDIC утворюються за рахунок страхових внесків членів корпорації, розмір яких визначається відповідно до одного із чотирьох ступенів ризику, встановлених корпорацією.

КОМЕРЦІЙНІ БАНКИ КАНАДИ

Найстаріший із діючих нині комерційних банків Канади — Bank of Montreal — створено у 1817 році. Хоча формування банківської системи країни датують 1933-м, коли Комісія Макміллана провела першу перевірку діяльності сектору фінансових послуг, який на той час складався з 10 банків. Канадське банківське законодавство, створене на взірець англійського, стимулювало організацію великих банків і, на відміну від законодавства США, не передбажало функціонуванню відділень. Унаслідок банкрутств, злиттів і

поглинань чисельність комерційних банків скоротилася із 51 у 1874 р. до 11 у 1925 р. та 8 на початку 1960-х років. Нині в Канаді функціонують 15 вітчизняних комерційних банків, які мають понад 8 тисяч філіалів. Частка шести найбільших із них — BMO Financial Group, Canadian Imperial Bank of Commerce (CIBC), National Bank of Canada, RBC Financial Group, Scotiabank, TD Bank Financial Group — становить понад 90% усіх депозитів і банківських активів (див. таблицю).

З метою недопущення небажаної концентрації економічної влади в руках кількох великих банків та суттєвого зниження конкуренції на місцевому фінансовому ринку уряд Канади у грудні 1998 р. заблокував злиття чотирьох із шести найбільших банків — Royal Bank of Canada і Bank of Montreal та CIBC і Toronto-Dominion Bank. Це спонукало їх до активного пошуку партнерів за кордоном, насамперед у США. Так, Royal Bank of Canada за 1999—2000 рр. витратив на поглинання у США 2.63 млрд. доларів, а в лютому 2001 р. придбав регіональний американський банк Centura у Північній Кароліні. Нині банк здійснює банківські операції у 30 країнах, де 50 тис. його співробітників обслуговують понад 10 млн. клієнтів.

Канадські банки надають своїм клієнтам широкий спектр фінансових послуг: населення здійснює грошові перекази та платежі за товари й послуги, розміщує кошти на депозитах, отримує і погашає позички, доручає банкам власні кошти і майно в довірче управління. Кредитування населення — один з основних напрямів банківської діяльності. Користуються попитом іпотечні позички, позички студентам, позички на купівлю автомобілів, кредитні ліцензії для приватних осіб.

Корпоративне обслуговування передбачає розміщення коштів на депозитах, різні схеми кредитування, трастове обслуговування, управління ризиками, видачу заробітної плати, управління, контроль і регулювання грошових потоків. Основним сегментом корпоративного обслуговування є підприємства малого та середнього бізнесу. При цьому характерним для канадських банків є низький рівень відмов у видачі кредитів.

Згідно із законодавством канадські банки можуть надавати своїм клієнтам послуги з купівлі та продажу цінних паперів, а також різноманітну консультивативну допомогу.

Зростає кількість клієнтів, що здійснюють банківські операції за допомо-

Динаміка основних показників діяльності провідних банків Канади*							
Назва банку	Рік	Активи	Кредити	Депозити	Власний капітал	Відношення активів до власного капіталу	Млн. канадських доларів
							Частка кредитів у активах
RBC Financial Group	1991	130 961	95 911	103 884	6 944	18.86	73.24
	2001	320 617	186 321	215 168	15 667	20.46	58.11
	2002	364 683	203 085	238 841	18 309	19.92	55.69
	2003**	404 692	212 895	256 451	18 546	21.82	52.60
BMO Financial Group	1991	94 033	58 236	78 872	4 206	22.35	61.93
	2001	238 595	137 396	155 581	11 620	20.53	57.59
	2002	242 637	138 307	157 444	11 403	21.28	57.00
	2003**	257 685	140 861	170 902	12 390	20.80	54.66
CIBC	1991	119 538	86 211	94 314	6 225	19.20	72.12
	2001	279 344	150 725	188 699	11 871	23.53	53.96
	2002	292 752	160 040	203 910	12 417	23.58	54.67
	2003**	283 254	155 717	198 092	13 343	21.23	54.97
Scotiabank	1991	89 142	61 702	67 196	4 296	20.74	69.22
	2001	270 661	171 123	180 583	13 584	19.93	63.22
	2002	296 386	182 449	194 532	14 692	20.17	61.56
	2003**	282 160	172 048	190 284	14 733	19.15	60.97
TD Bank Financial Group	1991	69 428	53 124	55 096	4 812	14.43	76.52
	2001	289 820	142 569	196 867	12 955	22.37	49.19
	2002	304 302	152 246	203 921	13 693	22.22	50.03
	2003**	302 215	146 721	198 627	12 945	23.35	48.55
National Bank of Canada	1991	36 856	28 035	30 374	1 782	20.68	76.07
	2001	75 089	44 738	51 508	3 918	19.17	59.58
	2002	74 733	42 145	51 126	3 955	18.90	56.39
	2003**	78 394	42 606	51 527	3 999	19.60	54.35
Усього	1991	539 957	383 220	429 737	28 268	19.10	70.97
	2001	1 474 126	832 872	988 406	69 614	21.18	56.50
	2002	1 575 492	878 271	1 049 774	74 469	21.16	55.75
	2003**	1 608 400	870 847	1 065 884	75 957	21.20	54.14

*Середньорічні показники за фіiscalний рік (із 1 листопада по 31 жовтня).

**За станом на 31 липня 2003 р.

Джерело: [6].

гою банкоматів, мобільного телефону, через систему Інтернет. Понад 85% усіх банківських трансакцій проводиться електронним способом. За період із 1996 по 2002 р. шість найбільших канадських банків інвестували 21 млрд. канадських доларів у розвиток нових технологій. Нещодавно CIBC запровадив он-лайнову систему управління рахунками та платежами. На основі веб-сайту система, що називається CIBC Business Banking, дає змогу переглядати стан рахунку, здійснювати платежі та обробку платіжних відомостей, відстежувати трансакції, формувати звіти, обмінюватися даними.

За даними Банку міжнародних розрахунків, Канада й надалі залишається світовим лідером щодо використання дебетових карток та автоматизованих банкоматів на душу населення. Наприклад, у 2001 р. у Канаді здійснено 71.7 трансакцій на душу населення за допомо-

гою дебетових карток, тоді як у Франції — 60.3, Нідерландах — 59.5, США — 43.7. У 2002 р. в обігу Канади перебувало 49.4 млн. кредитних карток VISA та MasterCard і функціонувало понад 16.5 тис. банкоматів.

Урізноманітнення банками напрямів діяльності спричинилося до трансформування потоків отримуваних доходів. Сьогодні значна частина доходів канадських банків формується за рахунок комісійних від наданих послуг. Так, у 2002 р. банки отримали 52% доходів за рахунок відсотків від виданих кредитів різним суб'єктам економіки та 48% — від комісійних за надані послуги. Того ж року шість найбільших банків Канади передали добродійним товариствам внесків на 99 млн. долларів, сплатили 5.2 млрд. долларів податків. Загалом канадські банки платять набагато вищі податки, ніж інші суб'єкти економіки Канади. Зокрема, на 44% більше, ніж кредитні

спілки, на 37% — ніж виробничі структури, на 24% — ніж банки Великої Британії, на 19% — ніж банки США.

Комерційні банки Канади відіграють провідну роль у національній кліринговій та розрахунковій системах. Це зумовлено тим, що канадська платіжна система є досить ефективною і високоавтоматизованою, постійно зростають обсяги платежів з використанням найсучаснішої техніки. У лютому 1999 р. введено в експлуатацію нову систему великих платежів LVTS, яка багато чим нагадує трансєвропейську систему розрахунків TARGET.

LVTS обслуговує мережу взаємопов'язаних комп'ютерів, установлених на підприємствах, які входять до Канадської платіжної асоціації, і призначена для виконання платежів, здійснюваних фінансовими установами, урядовими організаціями та великими корпораціями протягом робочого дня. Щоденно через систему LVTS проводиться платежів на суму близько 14 млрд. канадських доларів.

Канадські банки є також основними експортерами фінансових послуг і відіграють значну роль у здійсненні зовнішньоекономічних операцій. Так, 33% банківського прибутку в 2002 р. отримано за межами країни, тоді як майже 90% робочих місць зосереджені саме в Канаді. Більша частина міжнародного бізнесу припадає на США, Латинську Америку, країни Карибського басейну та інші частини світу. Загалом канадські банки мають свої філії у більш ніж 60 країнах світу. Кореспондентські відносини, налагоджені з тисячами зарубіжних банків, дають змогу без будь-яких проблем здійснювати міжнародні трансакції.

Іноземні банки отримали доступ на канадський фінансовий ринок для проведення банківських операцій через дочірні структури лише в 1980 році. Сьогодні в Канаді працюють 33 іноземні дочірні банки та 21 філіал зарубіжних банків. Частка активів зарубіжних банківських установ — близько 7% від обсягу активів банківського сектору, а їх участь у кредитуванні місцевих підприємств — 7–8%.

Традиційно основним видом діяльності іноземних банків є корпоративне кредитування своїх транснаціональних клієнтів, хоч останнім часом деякі з них активно займаються електронною банківською діяльністю, операціями з кредитними картками, інвестиційним бізнесом тощо. Лише кілька іноземних банків приймають вклади від населення. Це насамперед HSBC Canada — дочірня структура великого лондонсь-

кого холдингу HSBC Holdings plc. Він має 140 філій та активи понад 25 млрд. канадських доларів. На другому місці за кількістю філій у Канаді — 13 — іспанський BCI Bank, який входить до банківської групи Intensa з головним офісом у Мілані. Нідерландський банк ING Direct спеціалізується на обслуговуванні виключно з використанням електронних засобів зв'язку. На ринку інвестиційних банківських послуг активно проявляють себе американські банки — Goldman Sachs, Merrill Lynch, CSFB та інші.

Із прийняттям у червні 1999 р. Закону С-67 зарубіжним банкам дозволено створювати на території Канади спеціалізовані філії для обслуговування приватних і корпоративних осіб. Відтак до діючих у країні іноземних дочірніх банків додалися філії зарубіжних банків. Це сприятиме розширенню доступу в країну іноземного банківського капіталу.

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ КАНАДИ

Прийнятий у 1871 р., закон про банківську діяльність постійно оновлюється. Останнім часом це відбувається кожні 5 років. До нього вносять необхідні зміни та доповнення з урахуванням змін у Канаді та світі. З метою підвищення ефективності функціонування сектору фінансових послуг, розвитку конкурентоспроможності на внутрішньому фінансовому ринку та створення сприятливих умов для підвищення конкурентоспроможності канадських банківських установ на світовому фінансовому ринку у жовтні 2001 року набрав чинності закон С-8 (Bill-8).

Згідно із цим законом уводиться нова структура канадських кредитних установ, яка складається із трьох рівнів:

— великі банки (з капіталом понад 5 млрд. канадських доларів). Ці банки зобов'язані мати широке коло акціонерів, до того ж один інвестор не може вкладати понад 20% голосуючих і понад 30% неголосуючих акцій будь-якого класу;

— середні банки (з капіталом від 1 до 5 млрд. канадських доларів). Вони можуть мати обмежене число інвесторів, яким належить 65% акцій за умови, що решта 35% акцій розміщенні серед широкого кола осіб;

— малі банки (з капіталом менше 1 млрд. канадських доларів). Щодо них відсутні обмеження стосовно кількості інвесторів, тобто весь пакет акцій може належати одній особі.

Таким чином, у Канаді такі комер-

ційні структури, як продовольчі й універсальні магазини, господарські магазини роздрібної торгівлі тощо, вперше отримали змогу стати власниками банків. Цьому сприятиме також передбачене законом зниження мінімального розміру капіталу при створенні нового банку з 10 до 5 млн. канадських доларів. Очікується, що кількість банків збільшиться, а отже, загостриться конкурентна боротьба на ринку фінансових послуг та підвищиться ризик банкрутства кредитних установ.

Банківські фінансові групи вперше отримали змогу здійснювати свою діяльність у рамках холдингової компанії. До холдингової моделі застосовується м'який регулюючий режим, тому окремі напрями банківської діяльності, що здійснюються через філіали холдингу і не пов'язані з відкриттям вкладів населенню чи страховим бізнесом, мають нижчий поріг регулювання. Крім того, для холдингової компанії не потрібно створювати наглядовий комітет і призначати незалежних директорів, що є обов'язковим для банків. Використання холдингової компанії дає фінансовим групам змогу діяти гнучкіше при створенні корпоративної структури, враховуючи власні стратегічні плани та інтереси.

Законом С-8 передбачена також можливість об'єднання кредитних установ Канади, однак питання про злиття великих банків вирішується на рівні міністра фінансів. Така позиція канадського уряду пояснюється тим, що процес їх злиття може мати небажані наслідки для фінансових інститутів, розвитку економіки країни та широкого кола споживачів. Уряд перешкоджатиме також об'єднанню великих банківських установ і страхових компаній. Як бачимо, Канада залишається однією з небагатьох країн, де процес злиття фінансових установ регулює уряд.

Окрім зазначеного, законом С-8 передбачено розширення сфери інвестування для банків, ширше використання платіжних систем та введення нового режиму доступу іноземних банків на канадський ринок. Банкам дозволено вкладати додаткові кошти в інноваційні технології з метою розробки нових продуктів і фінансових інструментів, що сприятиме розширенню електронної комерції, створенню додаткових обслуговуючих провайдерів і порталів у системі Інтернет, активнішому використанню можливостей безпровідникової технології. Ще одним важливим напрямом вкладення банківських коштів має стати створення банками власних взаємних інвестиційних фондів і компаній з уп-

равлення інвестиціями, брокерських корпорацій на ринку нерухомості тощо.

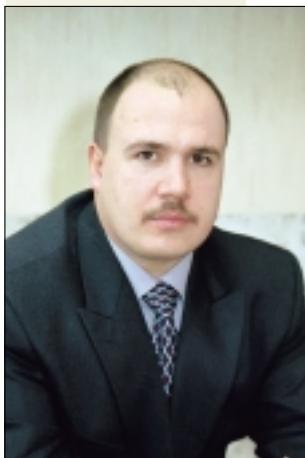
Компанії зі страхування життя, взаємні інвестиційні фонди та дилери цінних паперів отримали доступ до Канадської асоціації платежів (Canadian Payment Association), учасниками якої були виключно банківські установи. Відтак вони отримали змогу пропонувати клієнтам певні банківські послуги, зокрема здійснення платежів за чековими рахунками та дебетовими картками.

Закон С-8 розширив права іноземних кредитних установ, які діють на території Канади. Їм дозволено вести практично необмежену інвестиційну діяльність, що сприятиме загостренню конкурентної боротьби на канадському ринку фінансових послуг. Нове законодавство полегшує доступ у країну іноземного банківського капіталу та усуває перешкоди на шляху здорової конкуренції у сфері фінансових послуг з участю зарубіжних кредитних установ.

Реформа сектору фінансових послуг не вичерпується впровадженням закона С-8. Асоціація канадських банків у співпраці з урядом та парламентом країни готується до наступного етапу реформ. Оскільки середовище, в якому сьогодні функціонують банки, змінюється зі швидкістю Інтернету, на галькою є розробка нових регулятивних документів, які б допомагали виробничим і фінансовим структурам своєчасно реагувати на ринкові зміни, сприяли підвищенню якості обслуговування клієнтів та конкурентоспроможності канадських установ у Північній Америці та на світовому ринку.

Література

1. Вересюк А. Ведущие канадские банки не спешат ссудить свой "элитный клуб" // Банковская практика за рубежом. — 2001. — № 5. — С. 31–32.
2. Дмитриев С.С., Павлова Л.П. Финансовая и денежно-кредитная система Канады. — М.: Финансы, 1978. — 111 с.
3. Международные банки и страховые компании в мире капитала: Экономико-статистический справочник / Под ред. Г.П. Солюса. — М.: Мысль, 1988. — С. 275–281.
4. Сердинов Э.М. Банковская система Канады // Банковское дело. — 2000. — № 6. — С. 34–39.
5. Сердинов Э.М. Реформа сектора финансовых услуг Канады // Банковское дело. — 2002. — № 7. — С. 32–36.
6. Statistics Canadian Bankers Association // www.cba.ca.
7. The Bank of Canada's Financial System Review. — December // www.bankofcanada.ca.

**Юрій
Потійко**

Доцент кафедри фінансових посередників і банківської справи Інституту економіки та права "КРОК". Кандидат економічних наук

Серед читачів "Вісника НБУ" чимало студентів економічних навчальних закладів. Враховуючи їхні інтереси, продовжуємо наукові консультації в нашій "Школі банкіра". Цього разу мова піде про теорію і практику управління ризиками.

Аналізуючи вітчизняну й зарубіжну економічну літературу, автор класифікує банківські ризики, а також найпоширеніші інші ризики, на які може наразитися банківська установа.

Школа банкіра/

Теорія і практика управління різними видами ризиків у комерційних банках

Фахові літературні джерела, присвячені проблемам управління банківською установою, містять різні класифікації банківських ризиків і навіть різну загальну кількість найпоширеніших потенційно можливих інших ризиків, з якими у процесі своєї діяльності може стикатися банк.

Проаналізувавши ці джерела, виділимо такі основні види банківських ризиків:

- ◆ **кредитний** (пов'язаний із можливим невиконанням позичальником своїх зобов'язань);

- ◆ **процентний** (залежить від коливання ринкових процентних ставок);

- ◆ **риск ринку цінних паперів** (пов'язаний із можливим знеціненням ЦП);

- ◆ **валютний** (виникає у процесі надання валютних кредитів, купівлі/продажу валют, конверсійних операцій унаслідок зміни валютообмінних курсів);

- ◆ **риск дострокової вимоги депозитів** (пов'язаний із погіршенням фінансового стану або банку, або вкладника, або економіки в цілому).

Безумовно, будь-який розподіл однотипних позицій на основні й другорядні завжди є суб'єктивним, та все ж, на мій погляд, є підстави вважати решту банківських ризиків такими, що трапляються значно рідше, ніж перелічені вище. Ідеться про:

- ◆ **риск нових видів діяльності;**

- ◆ **риск ліквідності** (пов'язаний із можливістю втрат від неповернення кредитів або від вимушеної продажу цінних паперів за низькою курсовою ціною);

- ◆ **системний** (риск падіння валютного, фондового або кредитного ринку в цілому);

- ◆ **селективний** (пов'язаний із неправильним вибором цінного папера для інвестування або валюти для купівлі, продажу чи кредитування);

- ◆ **часовий** (риск емісії, купівлі чи продажу банком цінних паперів або валюти у невдало вибраний час);

- ◆ **риск законодавчих змін** (пов'яза-

ний зі зміною законодавства, що регулює банківські операції, операції із цінними паперами, зі зміною валютного законодавства);

- ◆ **риск зловживань** (можливість порушення закону власниками або службовцями банку: шахрайство, крадіжки, надання кредитів, які свідомо не будуть повернуті, тощо);

- ◆ **інфляційний** (полягає у знеціненні доходів від операцій із кредитними ресурсами або цінними паперами порівняно зі зростанням споживчих цін);

- ◆ **риск країни інвестування** (включає в себе політичний, економічний, соціальний ризики);

- ◆ **регіональний** (пов'язаний із природними умовами та кліматом);

- ◆ **галузевий** (викликаний розвитком нових галузей або занепадом традиційних).

Основними і, так би мовити, класичними фінансовими інструментами, які страхують від ризиків, є форвард, ф'ючерс, опціон і своп.

Форвард — це обов'язкова угода про купівлю (продаж) певного обсягу активів у визначений день за фіксованою ціною або про надання кредиту на певну суму у визначений день за фіксованою процентною ставкою; в разі зростання ринкових ставок виграє клієнт, у разі їх падіння — банк. Отже, форвард дає змогу поділити ризик між клієнтом і банком.

Ф'ючерс — обов'язкова угода між продавцем (покупцем) і біржею про продаж активів за фіксованою ціною у визначений день.

Опціон — необов'язкова угода про право купівлі/продажу активів за фіксованою ціною у певний день або протягом визначеного періоду.

Своп — угода між двома учасниками (як правило — банками) про обмін процентними платежами. Наведемо приклад: банк А має незначний капітал і не є популярним серед вкладників, тож заливати дешеві строкові депозити на тривалий термін не має змоги. Він може заливати лише короткострокові й

дорогі депозити. Банк Б, навпаки — відомий і надійний, має змогу застосувати дешеві довгострокові депозити. Однак вони в даний час йому не потрібні, а потрібні короткотермінові й дорогі. В такому випадку обом банкам зручно й вигідно укласти своп-угоду й обмінятися своїми зобов'язаннями¹.

Стосовно методів зниження кредитного ризику, то найпопулярнішими серед них, як випливає з проведеного нами дослідження, є такі:

- ◆ оцінка платоспроможності позичальника (рейтингова оцінка за системою балів);
- ◆ обмеження розміру кредитів, що надаються одному позичальнику (встановлення лімітів);
- ◆ надання кредитів під забезпечення (застава, порука, гарантія);
- ◆ поточний контроль фінансового стану позичальника після надання кредиту протягом дії кредитної угоди;
- ◆ страхування кредиту (здійснюється, як правило, за рахунок позичальника);
- ◆ диверсифікація позичальників.

Усі ці методи (за винятком, можливо, страхування) в Україні нині популярні й використовуються практично всіма комерційними банками.

Певною мірою застосовуються й такі методи, як диверсифікація портфеля цінних паперів (на мою думку, це найнадійніший спосіб зниження ризику) та встановлення максимальної суми падіння курсової вартості цінного папера, після чого він продається автоматично.

На жаль, у нашій країні практично не використовуються такі широко застосовані за кордоном методи зниження процентного ризику, як:

- ◆ страхування процентного ризику;
- ◆ надання кредитів із плаваючою процентною ставкою;
- ◆ процентні форварди, ф'ючерси, опціони та свопи.
- ◆ фондові форварди і ф'ючерси (зобов'язання купівлі / продажу цінних паперів за встановленим курсом на конкретну дату);
- ◆ фондові опціони (право — але не зобов'язання — купівлі / продажу цінних паперів за фіксованою ціною в певний день або протягом визначеного періоду).

Українськими банками фактично не використовуються і перевірені зарубіжною практикою методи зниження валютного ризику, а саме:

- ◆ надання позики в певній валюті за умови її погашення в іншій за

¹ Роуз П. Банковский менеджмент / Пер. с англ. — М.: Дело Лтд, 1995. — С. 512.

фіксованим курсом (на жаль, така можливість не передбачена українським законодавством);

- ◆ страхування валютного ризику (його перекладення на страхову компанію за грошову винагороду);
- ◆ форвардний валютний контракт (строкова угода між банком і клієнтом про купівлю / продаж іноземної валюти на фіксовану суму за фіксованим курсом);
- ◆ ф'ючерсний валютний контракт (строкова угода між банком і біржею про купівлю/продаж іноземної валюти на фіксовану суму за фіксованим курсом);
- ◆ валютний опціон (необов'язкова угода про купівлю / продаж іноземної валюти);
- ◆ валютний своп (угода між двома сторонами про обмін у майбутньому платежами в різних валютах).

Які ж методи зниження депозитного ризику в Україні застосовуються? Серед найпопулярніших із них такі:

- ◆ внесення до депозитної угоди умови про можливість перегляду депозитної ставки та завчасного письмового попередження про зняття вкладу з ініціативи вкладника або повернення вкладу з ініціативи банку;
- ◆ диверсифікація зачучених депозитів (гривневих, валютних, на різні терміни).

Проблема мінімізації банківських ризиків знайшла своє відображення у новій редакції Закону України "Про банки і банківську діяльність". Зокрема у статті 44 зазначається: "Банк створює постійно діючий підрозділ з питань аналізу та управління ризиками, що має відповідати за встановлення структури балансу, лімітів окремих операцій, лімітів ризиків підприємств-контрагентів і країн-контрагентів"².

Окрім того, кожен вітчизняний банк з метою управління ризиками повинен мати у своїй структурі такі постійно діючі комітети:

- ◆ **кредитний** (цей підрозділ щомісяця оцінює якість активів, готове пропозиції щодо формування резервів на покриття можливих збитків від їх знецінення);

◆ **комітет з питань управління активами й пасивами** (щомісячно розглядає собівартість пасивів і прибутковість активів, приймає рішення щодо політики відсоткової маржі, розглядає питання стосовно відповідності строків активів та пасивів, надає відповідним підрозділам банку рекомендації щодо усунен-

ня розбіжностей у часі);

- ◆ **тарифний** (аналізує співвідношення собівартості послуг і ринкової конкурентоспроможності діючих тарифів, відповідає за політику банку з питань операційних доходів).

Одне з головних завдань управління банком (принаймні за кордоном) полягає у збільшенні ринкової ціні його акцій, що залежить від двох основних чинників — розміру чистого прибутку та ризикованості банківських операцій.

З огляду на це найпоширенішими є дві моделі управління банком.

В основі першої — максимізація прибутку P з одночасним обмеженням ризику R шляхом встановлення максимально допустимого значення ризику R' . При цьому застосовуються незбалансовані підходи до управління активами й пасивами, а також стратегія нехеджування ризиків. Зазначена модель використовується банками, для яких головне — нарощування прибутку.

Головною ознакою другої моделі є мінімізація ризику R з метою утримання прибутку на рівні, не нижчому P' . При цьому використовуються збалансовані методи управління активами й пасивами, а також стратегія хеджування ризиків. Ця модель, як правило, застосовується банківськими керівниками консервативного типу, для яких головне — незначний, але стабільний прибуток за мінімального ризику.

Поняття хеджування у спеціальній літературі трактується переважно як комплекс заходів, спрямованих на мінімізацію фінансових ризиків, або як діяльність, спрямована на захист від можливих втрат у майбутньому. Тому концепцію управління активами та пасивами, що полягає у мінімізації ризиків, фахівці й називають **стратегією хеджування**.

Серед поширених у світовій практиці методів хеджування основними є такі:

- ◆ використання інструментів хеджування (форвард, ф'ючерс, опціон, своп);
- ◆ страхування;
- ◆ обмеження обсягу ризикових операцій;
- ◆ збалансований підхід до управління активами й пасивами;
- ◆ геп-менеджмент (управління розривом між активами й пасивами; англійською мовою цей розрив називається словом "gap", що перекладається українською мовою як "дірка", або "щілина").

Збалансований підхід до управління активами та пасивами полягає у пла-

нуванні структури активів, пасивів, процентних доходів і витрат за різних варіантів процентних ставок за кредитами й депозитами. При цьому активи й пасиви розглядаються як одне ціле — без поділу за строками і джерелами їх залучення та використання.

Головним підрозділом банку, який відповідає за прогнозування та планування активів, пасивів, доходів і витрат, є комітет з управління активами й пасивами.

Стосовно ж особливостей геп-менеджменту, то у фаховій літературі наводяться такі основні його методи:

- ◆ збалансований та незбалансований за строками;
- ◆ метод управління гепом;
- ◆ метод кумулятивного гепу.

Слід зазначити, що всі банківські активи й пасиви поділяються на чутливі та нечутливі до змін процентних ставок. Наприклад, кредити й депозити здебільшого — чутливі, ОВДП — нечутливі.

Геп — це різниця між чутливими активами та чутливими пасивами. Зазначена величина може бути додатною, від'ємною або нульовою.

Наведемо приклад збалансованого за строками методу управління активами й пасивами: банк надає кредит у сумі 1 млн. грн. на один рік під 30% річних і залучає депозит у сумі 1 млн. грн. на один рік під 20% річних.

А ось приклад незбалансованого за строками методу: банк надає позичку в сумі 1 млн. грн. на один рік під 30% річних і залучає депозит у сумі 1 млн. грн. під 20% річних на 3 місяці. Як у цьому випадку розвиватиметься ситуація в подальшому — невідомо.

Очевидно, що при зміні процентних ставок змінюється й обсяг прибутку банку. Тож якщо геп додатний, у разі збільшення ставок прибуток зросте, а в разі зменшення — знизиться. Якщо ж геп від'ємний, то навпаки — за зростан-

ня ставок прибуток зменшиться, за зниження — збільшиться.

Принципова різниця між методом управління гепом і методом кумулятивного гепу полягає в тому, що при застосуванні першого чутливі активи й пасиви розглядаються за станом “на дату”, а при використанні другого — “за період”. Отже, кумулятивний геп — це різниця між обсягом чутливих активів і пасивів, які переоцінюються протягом певного періоду часу.

Слід зазначити, що в останні роки дедалі більше українських банків опановує і починає використовувати ті чи інші елементи геп-менеджменту.

Усі або майже всі іноземні банки стикаються із серйозною проблемою, пов’язаною з тим, що кошти населення та підприємств надходять не лише на розрахункові й депозитні банківські рахунки, а й у небанківські установи (інвестиційні фонди, страхові компанії тощо). Тому в банках часто виникає ситуація розриву фондів (коли вкладів менше, ніж активів).

За кордоном цю проблему вирішують по-різному. Серед основних методів такі:

- ◆ залучення євровалютних депозитів або продаж векселів (головний недолік цього способу полягає в тому, що залучені таким чином кошти — відносно дорогі і, як правило, короткострокові);
- ◆ сек’юритизація активів;
- ◆ продаж позик;
- ◆ надання кредитних гарантій.

Сек’юритизація активів — це продаж на відкритому ринку цінних паперів, отриманих від позичальників як забезпечення кредиту. Здебільшого такі цінні папери мають вигляд боргових розписок. Інакше кажучи, сек’юритизація — це процес перетворення неліквідних позик на ліквідні активи.

Продаж позик — це продаж кредиту, наданого одним банком іншій бан-

ківській установі або страховій компанії чи пенсійному фонду на відкритому ринку. Зазначимо, що найпоширенішим видом кредитів, які продаються, є позики країн “третього світу”. Зрозуміло, що всі вони продаються значно дешевше від номіналу.

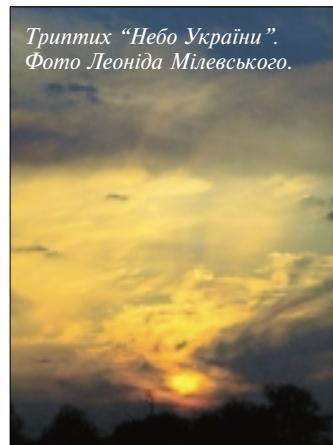
Кредитна гарантія — документ, що гарантує повернення позичальником кредиту, який обліковується поза балансом. Основна перевага гарантії — у можливості отримання комісійних, не відволікаючи для цього банківські ресурси, а основний недолік — у ризику неповернення кредиту позичальником.

Оскільки вітчизняні комерційні банки нині практично не мають конкурентів на фінансовому ринку (адже фондовий ринок досі перебуває в зародковому стані), проблема розриву фондів і дефіциту ресурсів у нашій країні ще не загострилася, тому описані вище інструменти позабалансового фінансування в Україні практично не використовуються. Однак вітчизняна банківська система — на шляху розвитку. Тож ці інструменти треба знати і головне — вміти ними користуватися. Сподіваємося, нездовзі ці знання прислужаться в практичній діяльності.

Література

1. Закон України “Про банки і банківську діяльність” // Урядовий кур’єр. — 2001. — 17 січня.
2. Заруба О.Д. Банківський менеджмент та аудит. — К.: Лібра, 1996. — 224 с.
3. Кириченко О., Гіленко І., Ятченко А. Банківський менеджмент. — К.: Основи, 1999. — 671 с.
4. Примостка Л.О. Банківський менеджмент. Хеджування фінансових ризиків: Навчальний посібник. — К.: КНЕУ, 1998. — 108 с.
5. Роуз П. Банковский менеджмент / Пер. с англ. — М.: Дело Лтд, 1995. — 768 с.

Триптих “Небо України”.
Фото Леоніда Мілевського.

Коротким рядком /

Калейдоскоп подій

У СВІТІ

Україна продала єврооблігації на 600 млн. доларів

Україна випустила єврооблігації на суму 600 млн. доларів зі ставкою дохідності 6.875%. Євробонди номіновані у доларах США і мають термін обігу 7 років — із 4 березня 2004 по 4 березня 2011 року. Менеджерами з розміщення паперів є німецький Dresdner Bank AG та американський Merrill Lynch, юридичними консультантами випуску — британська Linklaters та "Магістр і партнери" (Київ).

За даними західних банкірів, 52% єврооблігацій купили інвестори зі США, 46% — європейські та 2% — азіатські інвестори. Отримані кошти перераховано на рахунки Національного банку.

У 2003 р. Україна продала єврооблігацій на 1 млрд. доларів під 7.65% річних.

В УКРАЇНІ

Кредит стенд-бай

Уряд України та НБУ досягли домовленості з місією Міжнародного валютного фонду з усіх неузгоджених питань стосовно економічної програми, яку може підтримати МВФ у рамках угоди про "випереджувальний" стенд-бай. Сторони мають намір розглянути угоду, якою передбачається виділення нашій країні 607 млн. доларів США на 12 місяців. Стенд-бай передбачає фінансування лише в разі виникнення особливих ситуацій на захід України.

Експортно-імпортний банк Китаю відкрив Прем'єрбанку кредитну лінію

Експортно-імпортний банк Китаю (Тайбей, Тайвань) відкрив Прем'єрбанку (Дніпропетровськ) кредитну лінію на 1 млн. доларів для забезпечення імпорту з Тайванью. Це дасть змогу українським компаніям, що імпортують товари й обладнання з Тайванью, одержати фінансування на умовах товарного кредиту з відсточенням платежу. Прем'єрбанк у рамках лінії надаватиме кредити кінцевим споживачам під 8—10% річних.

Державний борг

За офіційним повідомленням Міністерства фінансів, зовнішній борг України скоротився у січні на 0.6%, або на 50 млн. доларів, і становив на 31 січня 8 504 млн. доларів. Внутрішній борг збільшився на 2.2%, або на 463 млн. гривень — до 20 986 млн. гривень.

Про відкриття філій іноземних банків

Верховна Рада не підтримала законопроект, яким дозволяється відкривати філії іноземних банків в Україні: за ухвалення у першому читанні проекту Закону "Про внесення змін до закону України "Про банки і банківську діяльність" № 3561 проголосували 223 депутати за необхідних 226. Згідно із чинним законодавством в Україні можуть діяти лише представництва іноземних банків. Голова НБУ Сергій Тігіпко висловив намір "попрацювати з фракціями парламенту і якомога швидше повернутися до цього питання".

В Україні налічується 158 діючих комерційних банків, із яких 19 — з іноземним капіталом, у тому числі 7 — з 100-відсотковим іноземним капіталом.

У НАЦІОНАЛЬНОМУ БАНКУ УКРАЇНИ

НБУ запровадив вимогу щодо адекватності капіталу банків кредитним ризикам 10% замість 8%

Відповідну постанову Національний банк прийняв у червні 2003 року з датою набуття чинності 1 березня 2004 р. Норматив адекватності капіталу розраховується як співвідношення капіталу й активів банку з урахуванням ризиків. За даними НБУ, чисті активи банків у 2003 р. збільшилися порівняно з 2002 р. на 57.1% (до 100 356.6 млн. гривень), загальні активи — на 55.8% (до 105 559.3 млн. гривень), балансовий капітал банків у 2003 році збільшився на 30.7% (до 13 051.4 млн. гривень).

НБУ рефінансуватиме банки під заставу облігацій "Енергоатому"

Очікується, що Національний банк України рефінансуватиме банки під зазначені облігації з розрахунку до 90% їх вартості. У вересні 2003 р. Кабінет Міністрів дозволив "Енергоатому" випустити облігації на суму 500 млн. гривень для фінансування добудови другого енергоблоку Хмельницької та четвертого — Рівненської атомних електростанцій. Наприкінці грудня 2003 р. "Енергоатом" почав їх продавати з дохідністю 12% річних.

Міжнародні конференції в НБУ

12 лютого відбулася III Міжнародна науково-практична конференція "Іпотечний ринок в Україні: проблеми стратегії розвитку", організована Кабінетом Міністрів України, Адміністрацією Президента, НБУ, АТ ХК "Київміськбуд", АКБ "Аркада" та Міжнародним інститутом фінансів.

2—3 березня відбулася Міжнародна конференція "Реформа ринку праці та економічне зростання в Україні: механізми взаємозв'язку та економічна політика", організована Інститутом економічних досліджень та політичних консультацій в Україні (Німецька консультативна група з питань економічних реформ).

У БАНКАХ УКРАЇНИ

Банківська система виконує програму капіталізації

З ініціативи Асоціації українських банків і Голови НБУ Сергія Тігіпка відбулося обговорення проблемних питань, пов'язаних із підвищеннем капіталізації банківської системи, та створено робочі групи, до яких увійшли представники НБУ, АУБ, банків "Аваль", Укросцбанку, ВАБанк.

Попередньо погоджено пропозиції банків щодо спрощення реєстрації банків і змін до їх установчих документів, розглянуто питання стосовно вдосконалення порядку зачутчення коштів на умовах субординованого боргу. Відповідні зміни до нормативних актів НБУ подано на розгляд комерційних банків — членів АУБ.

Банк "Аркада" зменшив суму першого внеску

Банк "Аркада" зменшив суму першого внеску для одержання кредиту на придбання або будівництво житла з 35 до 30% від його вартості. Банк пропонує п'ять житлових програм, які відрізняються принципами формування зобов'язань за кредитами. Житлові програми АКБ "Аркада" діють у Києві, Дніпропетровську, Одесі, Вінниці та Бучі. Основні акціонери банку — компанії "Київміськбуд", "Домобудівний комбінат № 4" та "Домобудівний комбінат № 3".

За повідомленнями офіційних сайтів Міністерства фінансів України, Асоціації українських банків, інформаційної агенції "Українські новини", сайту UABanker.net та інших інформаційних агентств.

**Геннадій
Смоленко**

Доцент, завідувач кафедри “Фінанси та кредит” Таврійського національного університету ім. В.І.Вернадського. Кандидат технічних наук

**Ірина
Журба**

Провідний економіст відділу маркетингу та роботи з VIP-клієнтами Кримської республіканської дирекції АППБ “Аval”, асистент кафедри “Фінанси та кредит” Таврійського національного університету ім. В.І.Вернадського

На прикладі Кримської республіканської дирекції акціонерного поштово-пенсійного банку “Аval” автори досліджують інструменти комплексу маркетингових комунікацій, розглядають питання впливу зв’язку з громадськістю і рекламною діяльністю банку на ефективність його роботи.

Слово – регіонам /

Практичні аспекти застосування комплексу маркетингових комунікацій у банківській діяльності

Аби операції банку на фінансових ринках постійно супроводжував успіх, необхідні узгоджені свідомі дії всіх учасників цих операцій. Щоб знайти спільні інтереси та впливати на вибір стратегії партнерів, більшість з яких – споживачі, банківським менеджерам необхідно вміти доступно пояснити всім учасникам операції лінію своєї поведінки та можливі наслідки в разі порушення загальних дій. Досягти взаєморозуміння з партнерами на фінансових ринках допомагає комунікаційна політика банку, тобто система заходів, яка здійснюється за допомогою інструментів комплексу маркетингових комунікацій.

Дослідженню цього питання присвячені праці багатьох теоретиків і практиків банківської справи, вчених-маркетологів. Метою ж нашої статті є вивчення досвіду застосування зазначених інструментів у діяльності вітчизняних банків та визначення ступеня використання кожного з інструментів.

Комплекс маркетингових комунікацій (його ще називають комплексом стимулювання) складається з чотирьох основних засобів впливу, кожному з яких притаманні свої унікальні характеристики. Наземо ці засоби впливу.

1. Реклама – будь-яка платна форма неособистого надання та просування ідей, товарів, послуг від імені відомого спонсора. Їй притаманні:

- суспільний характер;
- здатність до умовляння;
- експресивність;
- знеособлення.

2. Стимулювання збуту – короткотермінові спонукальні способи заохочення до купівлі або продажу товарів чи послуг. Їх характеризують:

- привабливість та інформативність;
- спонукання до купівлі товару;
- заохочення до здійснення покупки.

3. Зв’язки з громадськістю – неособисте стимулювання попиту на товар,

послугу чи ділову організаційну одиницю шляхом поширення про них комерційно важливих відомостей у друкованих, електронних засобах масової інформації, зі сцени. Її притаманні:

- достовірність;
- широке зачленення покупців;
- помітність.

4. Прямий маркетинг – усна проговорниця товару в ході бесіди з одним або кількома потенційними покупцями з метою його продажу. Притаманні:

- уособлений характер;
- встановлення відносин;
- спонукання до реакції-відповіді.

Розглянемо специфіку застосування різноманітних комунікаційних інструментів у банківській сфері на прикладі Кримської республіканської дирекції АППБ “Аval”. Згідно з нашими підрахунками інструменти комплексу маркетингових комунікацій, з огляду на зменшення їх частки в рекламному бюджеті, можна розташувати у такому порядку:

1. Власне реклама (75–76% усього рекламного бюджету).
2. Зв’язки з громадськістю (10%).
3. Стимулювання збуту (10%).
4. Прямий маркетинг (4–5%).

Банківську рекламу можна поділити на два види: реклама продуктів і послуг та реклама марки (іміджева реклама). У фінансовій сфері реклама конкретних послуг здійснюється на фоні домінування реклами марки банку. Особливо яскраво ця взаємодія проявляється при просуванні на ринок масових банківських послуг. Марка створює сприятливі умови для просування існуючих і нових банківських послуг, привертуючи увагу дійсних і потенційних клієнтів (як населення, так і організацій), фінансових кіл, партнерів, акціонерів, тобто ділового оточення. У банківській сфері вона становить своєрідний нематеріальний актив, який впливає на широке коло учасників бізнес-комунікацій.

У Кримській республіканської дирекції АППБ “Аval” реклама здійсню-

ється у таких основних формах:

1. Виготовлення поліграфічної продукції (флаерів, буклітів).

2. Розміщення зовнішньої реклами (біг-борди, банери, сіті-лайт тощо).

3. Розміщення рекламних оголошень у засобах масової інформації.

Зв'язки з громадськістю (Public Relations, PR) для фінансово-банківських установ є системою управління комунікаційними потоками між банком та його оточенням, орієнтованою в основному на некомерційні цілі. Визначальним моментом для заходів у сфері зв'язків із громадськістю є створення, зміцнення й управління іміджем послуги, марки, фірми у свідомості масової аудиторії. Піар ставить за мету інтегрувати діяльність фінансових структур у соціальне середовище та нав'язати своє розуміння громадській думці. Нині у структурі банківського піару в Україні домінують інформаційні повідомлення і матеріали, які сприяють формуванню та поширенню позитивного іміджу банку. Це стосується і Кримської республіканської дирекції АППБ "Аval". Публікації статей у газетах, журналах, тематичних і рейтингових збірниках, телевізійні сюжети і передачі, присвячені банку, — основні, хоча й не єдині прояви піару банку.

Важлива увага приділяється участі банку в спеціалізованих виставках і спонсорській діяльності. Так, у 2003 році КРД АППБ "Аval" виступила генеральним спонсором Кримської ліги КВВ. Оскільки чемпіонат з КВВ користується величезною популярністю у студентів, акцент було зроблено на просуванні на ринок пластикової картки ISIC/Maestro. У результаті якщо наприкінці 2002 року кількість емітованих карток даного виду рахували десятками, то наприкінці 2003 року — сотнями.

Стимулювання банківських послуг становить короткотерміновий комунікаційний процес, метою якого є збільшення обсягів реалізації послуг, відомих клієнтові. Ця комунікація у фінансово-банківській сфері, як правило, має тимчасовий характер.

У Кримській республіканській дирекції АППБ "Аval" даний інструмент маркетингових комунікацій використовується в основному для стимулювання припливу вкладів населення. Щоквартально проводяться різноманітні акції для вкладників банку. Здебільшого це розіграш побутової техніки.

Прямий маркетинг — це будь-яка рекламна діяльність, що створює і використовує прямі варіанти зв'язку між

банком і споживачами його послуг. Встановлення взаємовигідних зв'язків — одне з головних завдань прямого маркетингу. Його суб'єкти — ті потенційні клієнти банку, для котрих об'єктом просування є конкретна банківська послуга. Комерційна мета прямого маркетингу полягає в урахуванні реальних потреб і специфіки клієнтів, що робить його значно ефективнішою комунікацією, ніж реклами.

Традиційно прямим маркетингом у банку займається відділ мікрокредитування по лінії міжнародних організацій, а також спеціальні підрозділи, що працюють із юридичними та фізичними особами — VIP-клієнтами.

За матеріалами дослідження можна зробити такий висновок: оцінюючи важливість комунікацій для комерційних банків, необхідно зазначити, що їх ефективне застосування сьогодні, а тим більше в майбутньому, є надзвичайно актуальним. Водночас слід зауважити, що можливості інструментів комплексу маркетингових комунікацій використовуються українськими банками ще не повною мірою. Це зумовлює потребу в подальших дослідженнях у цій галузі та активному впровадженні їх результатів у практичну діяльність.

ОФІЦІЙНИЙ КУРС ГРИВНІ ЩОДО ІНОЗЕМНИХ ВАЛЮТ, ЯКИЙ ВСТАНОВЛЮЄТЬСЯ НАЦІОНАЛЬНИМ БАНКОМ УКРАЇНИ ОДИН РАЗ НА МІСЯЦЬ (за лютий 2004 року)*

№ п/п	Код валюти	Назва валюти	Офіційний курс	№ п/п	Код валюти	Назва валюти	Офіційний курс
1	100 BGL	100 левів (Болгарія)	345.7263	18	484 MXN	100 мексиканських нових песо	48.5816
2	986 BRL	100 бразильських реалів	187.4508	19	496 MNT	10000 монгольських тугріків	45.6039
3	051 AMD	10000 вірменських драмів	94.1824	20	554 NZD	100 новозеландських доларів	354.4526
4	410 KRW	1000 вон Республіки Корея	4.5429	21	586 PKR	100 пакистанських рупій	9.2937
5	704 VND	10000 в'єтнамських донгів	3.4023	22	604 PEN	100 перуанських нових сол	153.4394
6	981 GEL	100 грузинських лари	252.6588	23	408 KPW	100 північнокорейських вон	242.3227
7	344 HKD	100 доларів Гонконгу	68.5705	24	642 ROL	10000 румунських лейів	1.6247
8	818 EGP	100 єгипетських фунтів	86.5438	25	682 SAR	100 саудівських ріялів	142.1513
9	376 ILS	100 ізраїльських нових шекелів	119.9348	26	760 SYP	100 сирійських фунтів	10.3366
10	356 INR	1000 індійських рупій	117.6064	27	705 SIT	100 словенських толарів	2.7821
11	364 IRR	1000 іранських ріалів	0.6409	28	901 TWD	100 нових тайванських доларів	15.8687
12	368 IQD	100 іракських динарів	1714.1801	29	972 TJS	100 таджицьких сомоні	180.9176
13	417 KGS	100 киргизьких сомів	12.7592	30	952 XOF	1000 франків КФА ВСЕАО	10.3078
14	414 KWD	100 кувейтських динарів	1808.3786	31	152 CLP	1000 чилійських песо	9.3071
15	422 LBP	1000 ліванських фунтів	3.5189	32	191 HRK	100 хорватських кун	87.8936
16	434 LYD	100 лівійських динарів	411.4456	33	156 CNY	100 юанів Женъміньбі (Китай)	64.4063
17	470 MTL	100 малтійських лір	1540.3720	34	255	100 доларів США за розр. із Індією	426.4880

* Курс встановлено з 01.02.2004 року. На замовлення "Вісника НБУ" матеріал підготовлено співробітниками департаменту валютного регулювання Національного банку України.

Офіційний курс гривні який встановлюється Національним банком

№ п/п	Код валюти	Назва валюти					
			01.02.2004 р.	02.02.2004 р.	03.02.2004 р.	04.02.2004 р.	05.02.2004 р.
1	036 AUD	100 австралійських доларів	402.6613	402.6613	405.3132	408.5986	406.7915
2	826 GBP	100 англійських фунтів стерлінгів	964.3638	964.3638	972.0638	981.4496	979.1274
3	031 AZM	10000 азербайджанських манатів	10.8092	10.8092	10.8070	10.8092	10.8048
4	974 BYR	10 білоруських рублів	0.0247	0.0247	0.0247	0.0247	0.0247
5	208 DKK	100 датських крон	88.6239	88.6239	89.1617	90.0454	89.6041
6	840 USD	100 доларів США	533.1100	533.1100	533.1100	533.1100	533.1100
7	233 EEK	100 естонських крон	42.1947	42.1947	42.4570	42.8795	42.6717
8	352 ISK	100 ісландських крон	7.6652	7.6652	7.6870	7.7411	7.7232
9	124 CAD	100 канадських доларів	399.5663	399.5663	400.0894	400.7879	397.1608
10	398 KZT	100 казахстанських тенге	3.8240	3.8240	3.8238	3.8221	3.8249
11	428 LVL	100 латвійських латів	989.0724	989.0724	990.9108	990.9108	994.6082
12	440 LTL	100 литовських літів	193.1068	193.1068	192.4376	193.9075	193.6258
13	498 MDL	100 молдовських лейів	40.5864	40.5864	40.6417	40.7134	39.7745
14	578 NOK	100 норвезьких крон	75.7201	75.7201	76.3792	77.2681	76.5585
15	985 PLN	100 польських злотих	138.2654	138.2654	138.7705	139.8068	139.6676
16	643 RUB	10 російських рублів	1.8710	1.8710	1.8689	1.8627	1.8687
17	702 SGD	100 сінгапурських доларів	313.6954	313.6954	314.7188	314.9558	314.7146
18	703 SKK	100 словацьких крон	16.1320	16.1320	16.2721	16.4845	16.4572
19	792 TRL	10000 турецьких лір	0.0396	0.0396	0.0398	0.0398	0.0400
20	795 TMM	10000 туркменських манатів	10.2521	10.2521	10.2521	10.2521	10.2521
21	348 HUF	1000 угорських форинтів	24.9557	24.9557	25.1537	25.1658	25.2397
22	860 UZS	100 узбецьких сумів	0.5414	0.5414	0.5405	0.5405	0.5405
23	203 CZK	100 чеських крон	19.8122	19.8122	19.9852	20.1356	20.1123
24	752 SEK	100 шведських крон	71.8081	71.8081	72.0649	73.1111	72.7005
25	756 CHF	100 швейцарських франків	422.5032	422.5032	423.4770	428.3737	425.4553
26	392 JPY	1000 японських єн	50.3741	50.3741	50.4909	50.5134	50.5655
27	978 EUR	100 євро	660.2034	660.2034	664.3084	670.9189	667.6670
28	960 XDR	100 СПЗ	789.7025	789.7025	791.8996	791.8996	795.0316
			16.02.2004 р.	17.02.2004 р.	18.02.2004 р.	19.02.2004 р.	
1	036 AUD	100 австралійських доларів	421.8659	421.2179	424.6829	424.3591	
2	826 GBP	100 англійських фунтів стерлінгів	1007.9222	1004.9893	1015.8525	1014.7828	
3	031 AZM	10000 азербайджанських манатів	10.7972	10.7994	10.7949	10.7945	
4	974 BYR	10 білоруських рублів	0.0247	0.0247	0.0247	0.0247	
5	208 DKK	100 датських крон	91.6883	91.1542	91.9821	91.7379	
6	840 USD	100 доларів США	533.0600	533.0600	533.0500	533.0300	
7	233 EEK	100 естонських крон	43.6625	43.4070	43.8048	43.6873	
8	352 ISK	100 ісландських крон	7.8670	7.8111	7.9008	7.8915	
9	124 CAD	100 канадських доларів	404.2185	404.2208	406.4977	405.3835	
10	398 KZT	100 казахстанських тенге	3.8325	3.8336	3.8349	3.8356	
11	428 LVL	100 латвійських латів	1005.7736	1001.9925	1003.8606	1007.6181	
12	440 LTL	100 литовських літів	197.7446	197.7446	198.0421	198.9809	
13	498 MDL	100 молдовських лейів	41.2084	41.2726	41.3493	41.4284	
14	578 NOK	100 норвезьких крон	77.4569	77.0735	78.0277	77.6903	
15	985 PLN	100 польських злотих	140.7176	139.7933	140.6748	139.7897	
16	643 RUB	10 російських рублів	1.8692	1.8707	1.8712	1.8713	
17	702 SGD	100 сінгапурських доларів	318.3308	318.1877	318.2706	318.2150	
18	703 SKK	100 словацьких крон	16.9068	16.8008	16.9443	16.9051	
19	792 TRL	10000 турецьких лір	0.0405	0.0402	0.0403	0.0404	
20	795 TMM	10000 туркменських манатів	10.2512	10.2512	10.2510	10.2506	
21	348 HUF	1000 угорських форинтів	25.9415	25.7506	26.0063	26.0056	
22	860 UZS	100 узбецьких сумів	0.5396	0.5396	0.5387	0.5387	
23	203 CZK	100 чеських крон	20.9581	20.8802	20.9582	20.8822	
24	752 SEK	100 шведських крон	74.6944	74.0492	74.5522	74.3353	
25	756 CHF	100 швейцарських франків	432.6597	431.1107	435.2548	433.5094	
26	392 JPY	1000 японських єн	50.5902	50.5374	50.4896	50.3913	
27	978 EUR	100 євро	683.1697	679.1717	685.3957	683.5577	
28	960 XDR	100 СПЗ	804.0897	804.0897	805.8031	805.6754	

ЩОДО ІНОЗЕМНИХ ВАЛЮТ, УКРАЇНИ ЩОДЕННО (за лютий 2004 року)

Офіційний курс

06.02.2004 р.	07.02.2004 р.	08.02.2004 р.	09.02.2004 р.	10.02.2004 р.	11.02.2004 р.	12.02.2004 р.	13.02.2004 р.	14.02.2004 р.	15.02.2004 р.
407.2687	407.2687	407.2687	405.8336	414.3462	417.5401	415.2864	419.2047	419.2047	419.2047
978.7165	978.7165	978.7165	977.7077	991.0860	997.5419	997.0793	1007.4157	1007.4157	1007.4157
10.8026	10.8026	10.8026	10.8046	10.7998	10.7998	10.8016	10.7972	10.7972	10.7972
0.0247	0.0247	0.0247	0.0247	0.0247	0.0247	0.0247	0.0247	0.0247	0.0247
90.0310	90.0310	90.0310	89.6478	90.9634	91.3185	90.7141	91.5832	91.5832	91.5832
533.1100	533.1100	533.1100	533.1000	533.0800	533.0800	533.0600	533.0600	533.0600	533.0600
42.8727	42.8727	42.8727	42.6879	43.3132	43.4870	43.1992	43.6148	43.6148	43.6148
7.7775	7.7775	7.7775	7.7440	7.8122	7.8165	7.7808	7.8539	7.8539	7.8539
399.6737	399.6737	399.6737	398.4020	401.8170	402.6650	400.1895	403.5382	403.5382	403.5382
3.8240	3.8240	3.8240	3.8275	3.8282	3.8290	3.8303	3.8314	3.8314	3.8314
992.7561	992.7561	992.7561	992.7374	1000.1501	1002.0301	1000.1126	1005.7736	1005.7736	1005.7736
193.7173	193.7173	193.7173	193.7770	196.6432	197.2106	195.6040	197.8987	197.8987	197.8987
40.9216	40.9216	40.9216	40.9208	40.9831	40.9831	41.0672	41.1299	41.1299	41.1299
76.7783	76.7783	76.7783	76.4605	77.9195	77.1542	76.6740	77.0230	77.0230	77.0230
138.6893	138.6893	138.6893	137.3673	139.9349	140.9736	138.8611	140.6015	140.6015	140.6015
1.8712	1.8712	1.8712	1.8657	1.8709	1.8701	1.8683	1.8692	1.8692	1.8692
315.0241	315.0241	315.0241	314.5230	316.5661	318.6397	318.4997	318.5917	318.5917	318.5917
16.5347	16.5347	16.5347	16.4108	16.7231	16.8068	16.7079	16.8770	16.8770	16.8770
0.0402	0.0402	0.0402	0.0395	0.0397	0.0397	0.0397	0.0405	0.0405	0.0405
10.2521	10.2521	10.2521	10.2519	10.2515	10.2515	10.2512	10.2512	10.2512	10.2512
25.1382	25.1382	25.1382	24.8806	25.3679	25.7502	25.4776	25.7908	25.7908	25.7908
0.5405	0.5405	0.5405	0.5405	0.5396	0.5396	0.5396	0.5396	0.5396	0.5396
20.1306	20.1306	20.1306	20.1139	20.3944	20.5318	20.5303	20.7178	20.7178	20.7178
73.1059	73.1059	73.1059	73.2570	74.4223	74.5588	74.1807	74.5272	74.5272	74.5272
427.2962	427.2962	427.2962	425.5900	431.9892	433.6669	429.4828	432.8724	432.8724	432.8724
50.5396	50.5396	50.5396	50.0165	50.4132	50.5853	50.5021	50.5349	50.5349	50.5349
670.8123	670.8123	670.8123	667.9210	677.7046	680.4233	675.9201	682.4234	682.4234	682.4234
795.4396	795.4396	795.4396	793.0817	800.0792	801.9400	799.3546	804.1030	804.1030	804.1030

20.02.2004 р.	21.02.2004 р.	22.02.2004 р.	23.02.2004 р.	24.02.2004 р.	25.02.2004 р.	26.02.2004 р.	27.02.2004 р.	28.02.2004 р.	29.02.2004 р.
421.7411	421.7411	421.7411	418.7739	411.9351	412.9106	415.3536	410.0988	410.0988	410.0988
1011.0345	1011.0345	1011.0345	1002.2838	992.3032	1000.2254	1007.4283	992.4476	992.4476	992.4476
10.7962	10.7962	10.7962	10.7960	10.7938	10.7966	10.7966	10.7915	10.7915	10.7915
0.0248	0.0248	0.0248	0.0248	0.0248	0.0248	0.0248	0.0248	0.0248	0.0248
91.0155	91.0155	91.0155	90.5847	89.9576	90.1010	90.3393	89.0069	89.0069	89.0069
533.0100	533.0100	533.0100	533.0000	533.0000	533.0300	533.0300	532.9900	532.9900	532.9900
43.3450	43.3450	43.3450	43.1364	42.8400	42.9072	43.0230	42.3896	42.3896	42.3896
7.8350	7.8350	7.8350	7.7839	7.7304	7.7389	7.7215	7.6368	7.6368	7.6368
402.3505	402.3505	402.3505	399.4897	397.9227	399.1387	400.4781	397.9198	397.9198	397.9198
3.8385	3.8385	3.8385	3.8312	3.8285	3.8339	3.8375	3.8276	3.8276	3.8276
1000.0188	1000.0188	1000.0188	1000.0000	990.7063	990.7621	998.1835	990.6877	990.6877	990.6877
196.2048	196.2048	196.2048	195.1595	193.5999	193.8573	195.8445	192.8677	192.8677	192.8677
41.5065	41.5065	41.5065	41.6426	41.7247	41.8037	41.8868	41.9192	41.9192	41.9192
77.1034	77.1034	77.1034	76.4976	76.3180	76.4855	76.2705	75.5413	75.5413	75.5413
138.4481	138.4481	138.4481	136.7766	137.2049	137.4790	138.4398	136.1999	136.1999	136.1999
1.8705	1.8705	1.8705	1.8706	1.8706	1.8707	1.8705	1.8694	1.8694	1.8694
316.7540	316.7540	316.7540	316.0265	314.6509	314.4797	315.1367	312.9732	312.9732	312.9732
16.7478	16.7478	16.7478	16.6425	16.5038	16.5337	16.5457	16.3625	16.3625	16.3625
0.0402	0.0402	0.0402	0.0402	0.0401	0.0402	0.0403	0.0400	0.0400	0.0400
10.2502	10.2502	10.2502	10.2500	10.2500	10.2506	10.2498	10.2498	10.2498	10.2498
25.9152	25.9152	25.9152	25.7954	25.6820	25.9359	26.0260	25.6399	25.6399	25.6399
0.5386	0.5386	0.5386	0.5386	0.5377	0.5377	0.5377	0.5377	0.5377	0.5377
20.6643	20.6643	20.6643	20.6782	20.5582	20.5715	20.7095	20.4531	20.4531	20.4531
73.8782	73.8782	73.8782	73.4698	72.8786	72.9865	72.9029	71.9433	71.9433	71.9433
430.2493	430.2493	430.2493	428.3144	424.6173	426.3901	427.6770	421.3804	421.3804	421.3804
49.9229	49.9229	49.9229	49.4424	49.2434	49.1905	49.0501	48.6256	48.6256	48.6256
678.2019	678.2019	678.2019	674.9379	670.3008	671.3513	673.1636	663.2528	663.2528	663.2528
799.6789	799.6789	799.6789	796.7723	793.4393	795.3654	796.9946	788.8645	788.8645	788.8645

На замовлення "Вісника НБУ" матеріал підготовлено співробітниками департаменту валютного регулювання Національного банку України.

Інформація з першоджерелу

Зміни і доповнення до Державного реєстру банків, внесені за період із 1 лютого по 1 березня 2004 р., а також зміни і доповнення до переліку операцій, на здійснення яких банки отримали банківську ліцензію та письмовий дозвіл Національного банку України на здійснення операцій, внесені за період із 1 лютого по 1 березня 2004 р.¹

A. Зміни і доповнення до Державного реєстру банків

Назва банку	Вид товариства	Зареєстрований статутний капітал, грн.	Дата реєстрації банку	Реєстраційний номер	Юридична адреса
м. Київ і Київська область					
Відкрите акціонерне товариство "Комерційний банк "Славутич"	ВАТ	22 160 467	16.05.1992 р.	110	м. Київ, вул.Фрунзе, 47
Товариство з обмеженою відповідальністю "Київський універсальний банк" (колишня назва — Товариство з обмеженою відповідальністю Комерційний банк "Буковина")	ТОВ	22 500 000	21.05.1992 р.	114	м. Київ, просп. Павла Тичини, 8
Акціонерний комерційний банк "Інтерконтинентбанк"	ВАТ	35 698 000	16.07.1992 р.	124	м. Київ, вул. Воровського, 22
Закрите акціонерне товариство "Український кредитний банк"	ЗАТ	32 000 000	30.10.1992 р.	127	м. Київ, просп. Перемоги, 37
Акціонерний банк "Київська Русь"	ЗАТ	27 330 000	30.05.1996 р.	258	м. Київ, вул. Хорива,11-а
Донецька область					
Закрите акціонерне товариство "Донгорбанк"	ЗАТ	135 000 000	06.04.1992 р.	99	м. Донецьк, вул. Артема, 38
Харківська область					
Акціонерний комерційний інноваційний банк "УкрСиббанк"	ВАТ	210 000 000	28.10.1991 р.	57	м. Харків, просп. Московський, 60

B. Зміни і доповнення до переліку операцій, на здійснення яких банки отримали банківську ліцензію та письмовий дозвіл Національного банку України на здійснення операцій

Назва банку	Юридична адреса	Банківська ліцензія		Письмовий дозвіл на здійснення операцій		Перелік операцій, на здійснення яких банки отримали письмовий дозвіл на здійснення операцій ²	Заходи впливу, які вжито до банків
		Номер	Дата	Номер	Дата		
1	2	3	4	5	6	7	8
м. Київ і Київська область							
Товариство з обмеженою відповідальністю "Київський універсальний банк"	м. Київ, просп. Павла Тичини, 8	175	17.02.2004 р.	175-2	17.02.2004 р.	1,2,5,7,13,14,18,19, 20,21	Примітка 1. Банківську ліцензію та письмовий дозвіл на здійснення операцій переоформлено в зв'язку зі зміною назви банку
Акціонерне товариство "Український інноваційний банк"	м. Київ, вул. Інститутська, 12-а (керівництво – вул. Смирнова-Ласточкина, 10-а)	23	10.01.2002 р.	23-1	10.01.2002 р.	1,2,3,4,5,6,7,8,11, 12,13,14,15,17,18, 19,20,21,22,23	

¹ "Офіційний список банків України, включених до Державного реєстру банків, та перелік операцій, на здійснення яких банки отримали банківську ліцензію та письмовий дозвіл Національного банку України на здійснення операцій" опубліковано у "Віснику НБУ" № 2, 2004 р. Зміни і доповнення, внесені до Державного реєстру банків та до переліку операцій, виділено червоним кольором. Примітки у колонці "Заходи впливу, які вжито до банків" викладено відповідно до рішень комісій з питань нагляду та регулювання діяльності банків. Назви банків подаються за орфографією статutів.

² **Банківські операції, які банки мають право здійснювати на підставі банківської ліцензії:** 1Л — приймання вкладів (депозитів) від юридичних і фізичних осіб; 2Л — відкриття та ведення поточних рахунків клієнтів і банків-кореспондентів, у тому числі переказ грошових коштів із цих рахунків за допомогою платіжних інструментів та зарахування коштів на них; 3Л — розміщення заличених коштів від свого імені, на власних умовах та на власний ризик. **Операції та угоди, які банки мають право здійснювати за наявності банківської ліцензії без отримання письмового дозволу:** 1Н — надання гарантій та поручительств та інших зобов'язань від третіх осіб, які передбачають їх виконання у грошовій формі; 2Н — придбання права вимоги на виконання зобов'язань у грошовій формі за поставлені товари чи надані послуги, беручи на себе ризик виконання таких вимог та приймання платежів (факторинг); 3Н — лізинг; 4Н — послуги з відповідального зберігання та надання в оренду сейфів для зберігання цінностей і документів; 5Н — випуск, купівля, продаж і обслуговування

БАНКИ УКРАЇНИ

1	2	3	4	5	6	7	8
Акціонерний поштово-пенсійний банк "Авалъ"	м. Київ, вул. Лескова, 9	10	03.12.2001 р.	10-3	10.02.2004 р.	1,2,3,4,5,6,7,8,9,11, 12,13,14,15,17,18,19, 20,21, +22	
Акціонерний комерційний банк "Інтерконтинентбанк"	м. Київ, вул. Воровського, 22	100	02.07.2003 р.	100-2	03.02.2004 р.	1,2,3,4,5,6, +7,+8,+9, +12 ,13,14,15,18,19, 20,21, +22,+23	
Відкрите акціонерне товариство акціонерний банк "Укргазбанк"	м. Київ, вул. Єреванська, 1 (пошта — вул. Пушкінська, 42/4)	123	19.11.2001 р.	123-2	03.02.2004 р.	1,2,3,4,5,6,7,8, +9 ,11, 12,13,14,15,17,18,19, 20,21, +22	
Акціонерний комерційний банк "Юнекс"	м. Київ, вул. Почайнинська, 38/44	56	25.02.2002 р.	56-1	25.02.2002 р.	1,2,3,4,5,6,7,8, 11* , 13,14,18,19,20,21	Див. примітку 2
Товариство з обмеженою відповідальністю "Комерційний банк "Актив-банк"	м. Київ, просп. 40-річчя Жовтня, 93	200	01.10.2002 р.	200-2	17.02.2004 р.	1,2,3,5,6,7,8,12,13, 14,18,19,20, +22	
Дніпропетровська область							
Акціонерний комерційний банк "Прем'єрбанк"	м. Дніпропетровськ, вул. Мечникова, 18	160	05.01.2002 р.	160-1	05.01.2002 р.	1,2,3,4,5,6,7,8, 11* , 12,13,14,15,17,18, 19,20,21,22,23	Див. примітку 3
Закрите акціонерне товариство Український Банк Міжнародного Співробітництва "Інвест-Кривбас Банк"	м. Кривий Ріг, вул. Нарвська, 11-а	177	21.03.2002 р.	177-2	05.02.2004 р.	1,2,5, +7,+12 ,13,14, +15 ,18,19,20,21,22, 23	
Донецька область							
Акціонерний банк "Український Бізнес Банк"	м. Донецьк, вул. вул. Артема, 125	104	10.02.2004 р.	104-1	10.02.2004 р.	1,2,3,4,5,6,7,8,12,13, 14,15,18,19,20,21, 22	Примітка 4. Банківську ліцензію та письмовий дозвіл на здійснення операцій переформлено в зв'язку зі зміною назви банку
Закарпатська область							
Товариство з Обмеженою Відповідальністю Комерційний банк "Коопінвестбанк"	м. Ужгород, вул. Гайди, 10	105	04.10.2001 р.	105-1	04.10.2001 р.	1,2, 3*,4*,5,6* ,7,12, 13,15,18,19,20,21	Обмежено до 01.07.2004 р.: операції з кредитуванням в частині видачі банківських кредитів (крім міжбанківських кредитів), дохідність яких є нижчою, ніж вартість процентних зобов'язань; активні операції в частині максимального розміру виданих кредитів (крім міжбанківських) сумою, що складається на визначену дату; зупинено до 01.07.2004 р.: видачу нових кредитів, що не мають за собою надійної застави; операції 3,4,6 до встановлення стабільного (щоденно протягом місяця) розміру регулятивного капіталу

чеків, векселів та інших оборотних платіжних інструментів; 6Н — випуск банківських платіжних карток і здійснення операцій з використанням цих карток; 7Н — надання консультаційних та інформаційних послуг щодо банківських операцій. **Операції, які банки мають право здійснювати за умовами отримання письмового дозволу Національного банку України:** Операції з валютними цінностями: 1 — неторговельні операції з валютними цінностями; 2 — ведення рахунків клієнтів (резидентів і нерезидентів в іноземній валюті та клієнтів-нерезидентів у грошовій одиниці України; 3 — ведення кореспондентських рахунків банків (резидентів і нерезидентів) у іноземній валюті; 4 — ведення кореспондентських рахунків банків (нерезидентів) у грошовій одиниці України; 5 — відкриття кореспондентських рахунків в уповноважених банках України в іноземній валюті та здійснення операцій за ними; 6 — відкриття кореспондентських рахунків у банках (нерезидентах) в іноземній валюті та здійснення операцій за ними; 7 — залучення та розміщення іноземної валюти на валютному ринку України; 8 — залучення та розміщення іноземної валюти на міжнародних ринках; 9 — операції з банківськими металами на валютному ринку України; 10 — операції з банківськими металами на міжнародних ринках; 11 — інші операції з валютними цінностями на міжнародних ринках; 12 — емісія власних цінних паперів; 13 — організація купівлі та продажу цінних паперів за дорученням клієнтів; 14 — здійснення операцій на ринку цінних паперів від свого імені (включаючи андерайтинг); 15 — здійснення інвестицій у статутні фонди та акції інших юридичних осіб; 16 — здійснення випуску, обігу, погашення (розповсюдження) державної та іншої грошової лотерей; 17 — перевезення валютних цінностей та інкасаций коштів. **Операції за дорученням клієнтів або від свого імені:** 18 — операції з інструментами грошового ринку; 19 — операції з інструментами, що базуються на обмінних курсах та відсотках; 20 — операції з фінансовими ф'ючерсами та опціонами; 21 — довірче управління коштами та цінними паперами за договорами з юридичними та фізичними особами. **Депозитарна діяльність і діяльність із ведення реєстрів власників іменних цінних паперів:** 22 — депозитарна діяльність зберігача цінних паперів; 23 — діяльність із ведення реєстрів власників іменних цінних паперів.

1	2	3	4	5	6	7	8
							банку відповідно до спеціальних ліцензійних вимог щодо еквіваленту не менше 5 млн. євро
Івано-Франківська область							
Відкрите акціонерне товариство “Акціонерний комерційний банк “Прикарпаття”	м. Івано-Франківськ, вул. Галицька, 7	96	25.12.2001 р.	96-1	25.12.2001 р.	1,2,3, 4* ,5,6,7,8,12, 13,14,15,17,18,19, 20,21,22	Операцію 4 зупинено до 01.07.2004 р.
Відкрите акціонерне товариство “Акціонерний комерційний банк “Західбудгазбанк”	м. Івано-Франківськ, вул. Незалежності, 93-а	101	17.02.2003 р.	101-1	17.02.2003 р.	1,2,3, 4* ,5,6,7,8,12, 13,14,15,18,19,20, 21	Див. примітку 5
Одеська область							
Товариство з обмеженою відповідальністю Комерційний банк “ФЕБ”	м. Одеса, просп. Академіка Глушка, 13	143	24.09.2002 р.	143-2	23.01.2003 р.	1,2,3,5,6,7,8,13,14, 18,19,20,21	Див. примітку 6
Товариство з обмеженою відповідальністю комерційний банк “СоцКом Банк”	м. Одеса, вул. Заньковецька, 7	205	20.05.2003 р.	205-2	25.02.2004 р.	1,2,3,5,6,7,8,12, +13 , 18,19,20	
Харківська область							
Відкрите акціонерне товариство “Інноваційно-промисловий банк”	м. Харків, вул. Клочківська, 3	68	04.08.2003 р.	68-1	04.08.2003 р.	1* ,2,3,4,5,6,7,8,12,13, 14,15,17,18,19,20,21	Операцію 1 обмежено до 13.05.2004 р. у частині відкриття пунктів обміну іноземної валюти для здійснення валютообмінних операцій на підставі укладених із юридичними особами-резидентами агентських угод

Цифра зі знаком “+” означає номер операції, на здійснення якої банк одержав право; зі знаком “–” — втратив право, цифра із символом “*” означає номер операції, здійснення якої для даного банку певною мірою обмежене.

Примітка 2. Операцію 11 зупинено до досягнення банком розміру регулятивного капіталу в сумі, не менший, ніж еквівалент 10 млн. євро; зупинено до 01.05.2004 р.: приймання вкладів (депозитів) від фізичних осіб як у національній, так і в іноземній валютах; відкриття та ведення поточних рахунків клієнтів із банків-кореспондентів, у тому числі переказ грошових коштів з цих рахунків за допомогою платіжних інструментів та зарахування коштів на них у частині відкриття та ведення поточних рахунків фізичних осіб як у національній, так і в іноземній валютах.

Примітка 3. Зупинено до 01.01.2005 р.: операцію 11; розміщення зачутчених коштів від свого імені, на власних умовах та на власний ризик у частині відкриття прямих кореспондентських рахунків у банках-нерезидентах і зобов’язано закрити протягом 20 робочих днів прямі кореспондентські рахунки, відкриті в банках-нерезidentах, залишивши по одному кореспондентському рахунку в банках — нерезidentах країн СНД, Європи, Америки, крім офшорних зон, у валютах країн місцевознаходження банку-нерезидент; надання кредитів, не забезпечених ліквідною заставою майна або майнових прав за коштами, розміщеними на депозитних рахунках банку; активні операції з придбання або врахування цінних паперів; обмежено до 01.01.2005 р.: надання кредитів суб’ектам господарської діяльності та фізичним особам, гарантій і поручительств та інших зобов’язань від третіх осіб, які передбачають їх виконання у грошовій формі, обсягами, що фактично склалися за станом на визначену дату; загальний обсяг міжbankівських кредитів і депозитів розміром статутного капіталу банку, встановивши ліміт максимального розміру кредитів на одного позичальника не більше 10% від статутного капіталу банку-контрагента та не більше 10% від розміру регулятивного капіталу банку; приймання вкладів (депозитів) від фізичних осіб обсягами, що фактично склалися на визначену дату.

Примітка 5. Зупинено до 01.07.2004 р. здійснення bankівських та інших операцій, які банк має право здійснювати на підставі bankівської ліцензії та письмового дозволу на здійснення операцій; операцію 4 зупинено до 01.01.2007 р.; дозволено до 01.07.2004 р.: здійснення bankівських та інших операцій, які банк має право здійснювати на підставі bankівської ліцензії та письмового дозволу на здійснення операцій у частині продовження строку дійочих договорів; відкриття та ведення поточних рахунків клієнтів, у тому числі переказ грошових коштів з цих рахунків за допомогою платіжних інструментів та зарахування коштів на них; приймання вкладів (депозитів) від фізичних осіб у визначеній сумі; приймання вкладів від юридичних осіб; здійснення операцій із зачутчення та розміщення коштів на mіжbankівському ринку в національній та іноземній валютах з ВАТ СКБ “Dністер”.

Примітка 6. Причинено приймання вкладів (депозитів) від юридичних і фізичних осіб у частині приймання вкладів (депозитів від фізичних осіб; причинено здійснення bankівських та інших операцій, які банк має право здійснювати на підставі bankівської ліцензії та письмового дозволу на здійснення операцій, крім операцій з учасниками банку; зупинено до 01.07.2004 р. операції з надання учасникам банку бланкових кредитів у національній та іноземній валютах; до 01.03.2004 р. 2Л у частині відкриття поточних рахунків клієнтів (фізичних осіб) і bankів-кореспондентів; операції 1Н, 2Н, 3Н, 4Н, 5Н, 6Н, 3,5,6,8,13,14,18,19,21.

Банки, вилучені з Державного реєстру банків у лютому 2004 р.

Назва банку	Номер реєстрації банку	Дата реєстрації банку	Дата закриття банку	Підстава для закриття банку
Миколаївський комерційний акціонерний банк розвитку промисловості і соціальної сфери України (Микомбанк)	105	29.04.1992 р.	19.02.2004 р.	Рішення Комісії НБУ з питань нагляду та регулювання діяльності bankів від 19.02.2004 р. №37

На замовлення “Вісника НБУ” матеріали підготувала головний економіст департаменту державної реєстрації та ліцензування НБУ Олена Сілецька.

Основні монетарні параметри грошово-кредитного ринку України у лютому 2004 року

Механізми та обсяги рефінансування Національним банком України банків у лютому 2004 р.		
Показники	2004 р.	У тому числі за лютий
Випущено в обіг платіжних засобів для рефінансування банків, усього	100	100
У тому числі через:		
— кредити "овернайт" через постійно діючу лінію рефінансування	84.4	86.3
— кредити рефінансування через тендер	9.9	13.7
— операції РЕПО	—	—
— довгострокове кредитування інвестиційних програм	5.7	—
— інші механізми	—	—

Середня процентна ставка за кредитами Національного банку України, наданими банкам України у лютому 2004 р.		
Показники	2004 р.	У тому числі за лютий
Середня процентна ставка за кредитами Національного банку України, усього	8.35	8.70
У тому числі за:		
— кредитами "овернайт" через постійно діючу лінію рефінансування	8.31	8.53
— кредитами рефінансування через тендер	9.43	9.73
— операціями РЕПО	—	—
— довгостроковим кредитуванням інвестиційних програм	7.0	—
— іншими механізмами	—	—

Процентні ставки банків за кредитами та депозитами у національній валюті в лютому 2004 р. *		
Показники	Лютий 2004 р.	Відсотки річних
На міжбанківському ринку:		
за кредитами, наданими іншим банкам	6.18	
за кредитами, отриманими від інших банків	6.10	
за депозитами, розміщеними в інших банках	8.15	
за депозитами, залученими від інших банків	7.44	
На небанківському ринку:		
за кредитами**	17.95	
за депозитами	8.20	

* За щоденною звітністю банків.

** Без урахування ставок за кредитами "овердрафт".

Темпи зростання грошової маси у січні–лютому 2004 р.			
Агрегати грошової маси	01.01.2004 р.	01.02.2004 р.	01.03.2004 р.
Готівка. Гроші поза банками			
M0, % до початку року	100.0	95.1	98.6
M0 + кошти до запитання на поточних рахунках та в розрахунках у національній валюті			
M1, % до початку року	100.0	93.7	96.7
M1 + строкові кошти в національній валюті та валютні кошти			
M2, % до початку року	100.0	97.5	101.0
M2 + цінні папери власного боргу, емітовані банками, та поточні рахунки управителя з довірчого управління			
M3, % до початку року	100.0	97.5	101.1

Примітка. Облікова ставка Національного банку України у лютому 2004 р. не змінювалася і починаючи з 5 грудня 2002 р. становить 7% річних. Ломбардна ставка Національного банку України відповідає розміру процентної ставки за кредитами "овернайт" і починаючи з 9 квітня 2001 р. визначається та доводиться до суб'єктів банківської системи щоденно.

Норму формування банками обов'язкових резервів диференційовано з 10 грудня 2001 р. залежно від видів залучених коштів (див. "Вісник НБУ", № 2 за 2002 р.). Інформацію про внесення змін у нормативи формування банками обов'язкових резервів залежно від виду та строку депозиту опубліковано у "Віснику НБУ", №№ 3, 5 і 6 за 2002 р.

**На замовлення "Вісника НБУ" матеріали підготовлено працівниками
департаменту монетарної політики Національного банку України.**

Ринок державних цінних паперів України у лютому 2004 року

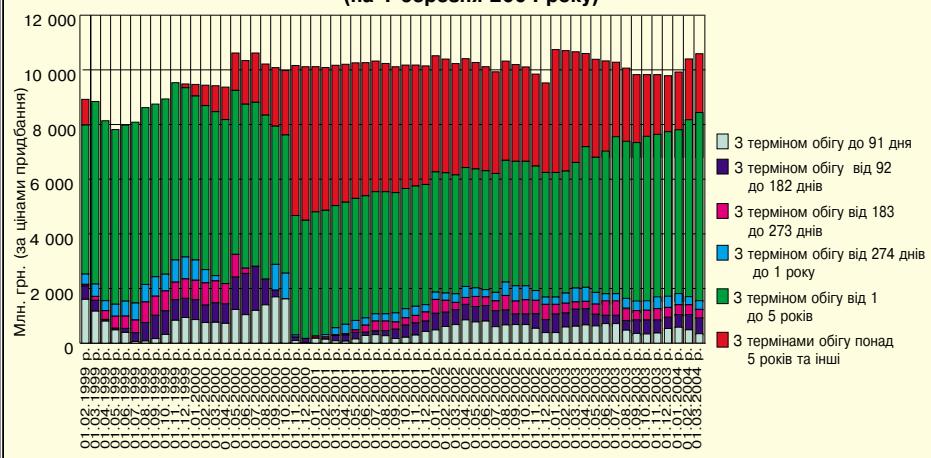
Номер розміщення	Дата проведення розрахунків за придбані облігації	Пропозиція				Результати			
		Встановлені обмеження на загальний обсяг розміщення облігацій, шт.	Номінал облігацій, грн.	Розмір купона на одну облігацію, грн.	Термін погашення облігацій	Обсяг розміщених облігацій, шт.	Залучено коштів до державного бюджету від розміщення облігацій, тис. грн.	Встановлений рівень дохідності облігацій, %	Середньозважений рівень дохідності облігацій, %
16	04.02.2004 р.	—	1 000	—	05.05.2004 р.	—	—	—	—
17	04.02.2004 р.	—	1 000	—	04.08.2004 р.	—	—	—	—
18	04.02.2004 р.	—	1 000	—	03.11.2004 р.	—	—	—	—
19	04.02.2004 р.	—	1 000	—	02.02.2005 р.	—	—	—	—
20	04.02.2004 р.	—	1 000	33.75	03.08.2005 р.	70 000	71 486.10	11.80	11.80
21	11.02.2004 р.	—	1 000	—	02.02.2005 р.	—	—	—	—
22	11.02.2004 р.	—	1 000	28.75	10.08.2005 р.	1 000	998.24	11.50	11.50
23	11.02.2004 р.	—	1 000	—	08.02.2006 р.	—	—	—	—
24	18.02.2004 р.	—	1 000	—	09.02.2005 р.	—	—	—	—
25	18.02.2004 р.	—	1 000	—	17.08.2005 р.	—	—	—	—
26	18.02.2004 р.	—	1 000	—	15.02.2006 р.	—	—	—	—
27	25.02.2004 р.	—	1 000	—	16.02.2005 р.	—	—	—	—
28	25.02.2004 р.	—	1 000	28.75	24.08.2005 р.	60 500	60 393.52	11.50	11.50
29	25.02.2004 р.	—	1 000	—	22.02.2006 р.	—	—	—	—
30	03.03.2004 р.	—	1 000	—	23.02.2005 р.	—	—	—	—
31	03.03.2004 р.	—	1 000	—	31.08.2005 р.	—	—	—	—
32	03.03.2004 р.	—	1 000	—	01.03.2006 р.	—	—	—	—
Разом		X	X	X		131 500	132 877.86	X	X

Обсяг розміщення облігацій внутрішніх державних позик за січень – лютий 2004 року*

Період	Обсяг розміщених облігацій, шт.	Залучено коштів до держбюджету, тис. грн.
Січень	72 150	71 722.38
Лютий	131 500	132 877.86
Березень		
I квартал	203 650	204 600.24
Квітень		
Травень		
Червень		
II квартал	0	0.00
I півріччя	203 650	204 600.24
Липень		
Серпень		
Вересень		
III квартал	0	0.00
Жовтень		
Листопад		
Грудень		
IV квартал	0	0.00
Усього з початку року	203 650	204 600.24

*За станом на 01.03.2004 р.

Обсяг облігацій внутрішніх державних позик, що перебувають в обігу (на 1 березня 2004 року)

На замовлення "Вісника НБУ" матеріали підготовлено працівниками департаменту монетарної політики Національного банку України.

АННОТАЦИИ

Руслан Гриценко. *Структуризация и консолидация банковского сектора Украины.*

Анализируя численность банковских учреждений в развитых странах, автор приходит к выводу, что увеличение количества банков в Украине, скорее всего, должно осуществляться за счет расширения сектора небольших специализированных банков.

Александр Дубилет — “Финансист года”.

Сообщение о церемонии чествования победителей и лауреатов общенациональной программы “Человек года — 2003”.

Дмитрий Гладких, Ирина Корнейчук. *Механизм осуществления казначайских операций.*

Анализируется результативность работы казначейства и детально рассматривается влияние основных факторов его деятельности на изменение финансового результата деятельности банка. На основании подобного анализа можно сделать вывод о финансовом потенциале банка.

Александр Пернаривский. *Анализ, оценка и способы снижения банковских рисков.*

Исследованы методы оценки банковских рисков, предложены показатели для их измерения, проанализированы способы их снижения.

Юрий Потийко. *Теория и практика управления разными видами рисков в коммерческих банках.*

Предлагается классификация банковских рисков, а также — наиболее распространенных других рисков, с которыми сталкиваются в своей деятельности коммерческие банки.

Геннадий Ермоленко, Ирина Журба. *Практические аспекты применения комплекса маркетинговых коммуникаций в банковской деятельности.*

На примере деятельности Крымской республиканской дирекции АППБ “Аваль” рассматриваются вопросы воздействия связи с общественностью и рекламной деятельности банка на эффективность его работы.

Основные показатели деятельности банков Украины на 1 марта 2004 года.

Изменения и дополнения к Государственному реестру банков, внесенные за период с 1 февраля по 1 марта 2004 г., а также изменения и дополнения к перечню операций на осуществление которых банки получили банковскую лицензию и письменное разрешение Национального банка Украины на осуществление операций, внесенные за период с 1 февраля по 1 марта 2004 г.

Банки, исключенные из Государственного реестра банков в феврале 2004 г.

Сергей Михайличенко. *Механизм курсообразования и некоторые аспекты его применения к гривне.*

Автор доказывает, что действующий механизм курсообразования национальной валюты — гривни имеет преимущества по сравнению с механизмом определения ее курса на основе корзины валют.

Официальный курс гривни к иностранным валютам, устанавливаемый Национальным банком Украины один раз в месяц (за февраль 2004 года).

Официальный курс гривни к иностранным валютам, устанавливаемый Национальным банком Украины ежедневно (за февраль 2004 года).

Виталий Ризник. *Правовая природа нормативно-правовых актов НБУ.*

Рассматриваются актуальные вопросы правовой природы нормативно-правовых актов Национального банка Украины, в частности — некоторые аспекты соотношения этих актов с положениями Гражданского кодекса Украины.

Владимир Мищенко. *За студенческими партами — государственные служащие.*

Сообщение о создании в Украинской академии банковского дела НБУ курсов повышения квалификации государственных служащих территориальных управлений Национального банка Украины.

Владимир Харченко. *Итоги деятельности банков Украины на рынке платежных карт в 2003 году.*

Анализируется развитие рынка платежных карт в Украине в течение 2003 года по таким направлениям, как эмиссия, инфраструктура приёма, эквайринг и использование карточек.

Петр Решетников. *Опыт использования информационных технологий в банковском деле.*

Обзор возможностей современных банковских информационных систем, новейших технологий, которые широко внедряются в Украине. Рассматривается роль НБУ во внедрении в банковскую систему технологических новинок, проблемы обеспечения безопасности банковских информационных систем.

Наталья Славянская, Лариса Барабан. *Налогообложение операций финансового лизинга.*

Рассмотрены общие подходы к налогообложению операций финансового лизинга, проанализированы его особенности и влияние на деятельность субъектов хозяйствования.

Светлана Онишко. *Некоторые проблемы кредитного обеспечения потребностей экономики инновационного типа: опыт Украины.*

Показано, что в банковском секторе Украины существуют значительные резервы для финансирования инновационных проектов.

Основные монетарные параметры денежно-кредитного рынка Украины в феврале 2004 года.

Механизмы и объемы рефинансирования Национальным банком Украины банков, средние процентные ставки НБУ и банков, динамика роста денежной массы по состоянию на 01.03.2004 г.

Ростислава Кульчицкая. *Развитие банковской системы Канады. Анализ деятельности банковской системы Канады.*

Олег Бакун. *АУБ усиливает потенциал Комитета Верховной Рады Украины по вопросам евроинтеграции.*

Подписано соглашение о сотрудничестве между Ассоциацией украинских банков и Комитетом Верховной Рады Украины по вопросам европейской интеграции.

Калейдоскоп событий.

Краткий обзор финансово-экономических новостей.

Рынок государственных ценных бумаг Украины в феврале 2004 года. Аналитические материалы в форме таблиц и графика о результатах аукционов по размещению облигаций внутреннего государственного займа в феврале 2004 года.

Утверждение графический знак гривни.

Сообщение об утверждении Правлением Национального банка Украины графического знака национальной денежной единицы Украины — гривни.

О выпуске в обращение юбилейной монеты “Серж Либар”.

Официальное сообщение о выпуске в обращение и нумизматическое описание юбилейной монеты номиналом 2 гривни “Серж Либар”, посвященной 100-летию со дня рождения выдающегося артиста балета, балетмейстера, педагога и теоретика балетного искусства Сергея Михайловича Либара (1904—1986). Фотоизображение авверса и реверса монеты.

О выпуске в обращение памятной монеты “Чемпіонат світу з футболу. 2006”.

Официальное сообщение о выпуске в обращение и нумизматическое описание памятной монеты номиналом 2 гривни, посвященной чемпионату мира по футболу на кубок FIFA, который состоится в 2006 г. в Германии. Фотоизображение авверса и реверса монеты.

ANNOTATIONS

Ruslan Hrytsenko. *Structure and consolidation of the banking sector of Ukraine.*

The author discusses the number of banking institutions in developed countries and comes to the conclusion that the number of banks in Ukraine should be augmented at the expense of an increase in the number of small specialized banks.

Alexander Dubilet is the "Financier of the year".

Report on the celebration in honor of the winners and laureates of the national program "2003 man of the year".

Dmytro Hladkykh, Iryna Korniichuk. *Mechanism for performance of Treasury's transactions.*

Discussed is the efficiency of the Treasury's operation and its impact on the financial result of banks. On the basis of this analysis the financial potential of a bank can be assessed.

Alexander Pernarivskyi. *Analysis, assessment and ways of reducing banking risks.*

The author considers the methods for assessment of banking risks, offers indicators for their measuring and discusses the ways of their decrease.

Yuriii Potiiko. *Theory and practice of risk management in commercial banks.*

Proposed is a classification of banking and other most common risks encountered by commercial banks.

Hennadii Yermolenko, Iryna Zhurba. *Practical aspects of application of the marketing communication complex in banking activities.*

The authors consider the impact of public relations and advertising of a bank on its performance citing the activities of the Crimea republican management of the Joint-Stock Post and Pension Bank "Aval" as an example.

Major indicators of the activities of Ukrainian banks as of 1 March 2004.

Amendments and addenda to the State Register of Banks and to the list of transactions for whose performance banks were granted a banking license and NBU permission in writing made over a period from 1 February to 1 March 2004.

Banks excluded from the State Register of Banks in February 2004.

Serhiy Mykhailychenko. *Exchange rate mechanism and some aspects of its application with respect to hryvnia.*

The author proves that the acting national currency exchange rate mechanism has advantages as compared with the hryvnia exchange rate mechanism on the basis of the currency basket.

Official exchange rate of hryvnia against foreign currencies established monthly by the National Bank of Ukraine (in February 2004).

Official exchange rate of hryvnia against foreign currencies established daily by the National Bank of Ukraine (in February 2004).

Vitalii Riznyk. *Nature of the NBU legal acts and enactments.*

Considered are topical questions of the nature of the NBU legal acts and enactments, particularly, some aspects of the relationship of these acts with the provisions of the Civil Code of Ukraine.

Volodymyr Mischenko. *Civil servants at school desks.*

Creation of refresher courses for civil servants of NBU regional branches at the Ukrainian Academy of Banking of the NBU.

Volodymyr Kharchenko. *Results of performance of Ukrainian banks in the payment cards market in 2003.*

Discussed is the development of the payment cards market of Ukraine in 2003 in such areas as issue, reception infrastructure, acquiring and use of payment cards.

Petro Reshetnykov. *Experience of information technologies application in banking.*

Survey of the capabilities of modern banking information systems and state-of-the-art technologies, which are widely implemented in Ukraine. Considered is the NBU role in implementing new technologies in the banking system and problems associated with the security of banking information systems.

Natalia Slavianska, Larysa Baraban. *Financial leasing taxation.*

Considered are general approaches to financial leasing taxation, discussed are its particularities and impact on economic entities.

Svitlana Onyshko. *Some problems with crediting an innovation economy: experience of Ukraine.*

It is shown that the banking sector of Ukraine has considerable reserves for financing innovation projects.

Major monetary parameters of the monetary market of Ukraine in March 2004.

NBU refinancing mechanisms and volumes for banks, average interest rates of the NBU and other banks, dynamics of money supply growth as of 1 March 2004.

Rostyslava Kulchytska. *Development of the banking system of Canada.* Discussed is the performance of the banking system of Canada.

Oleh Bakun. *The Association of Ukrainian Banks increases the potential of the European Integration Committee of the Verkhovna Rada of Ukraine.*

The European Integration Committee of the Verkhovna Rada of Ukraine and the Association of Ukrainian Banks concluded a cooperation agreement.

Kaleidoscope of events.

Brief review of financial and economic news.

Government securities market of Ukraine in February 2004.

Analytical materials in tables and graphs on results of auctions on government securities allocation in February 2004.

The graphic symbol of hryvnia approved.

Report on the approval of the graphic symbol of the national monetary unit, hryvnia, by the NBU Board.

Putting into circulation the commemorative coin "Serzh Lyfar".

Official report on putting into circulation the 2 hryvnia commemorative coin "Serzh Lyfar" dedicated to the birth centennial of prominent ballet dancer, ballet-master, pedagogue and ballet theorist Serzh Lyfar (1904 - 1986). Obverse, reverse and numismatic description of the coin are enclosed.

Putting into circulation the commemorative coin "2006 Football World Cup".

Official report on putting into circulation the 2 hryvnia commemorative coin "2006 Football World Cup" dedicated to the FIFA world cup to take place in Germany in 2006. Obverse, reverse and numismatic description of the coin are enclosed.